

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет філології та журналістики

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ СТУДІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ВИПУСК 20

Луцьк
Волинський національний університет імені Лесі Українки
2024

Редакційна колегія: **Богдан Світлана**, головний редактор, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Тарасюк Тетяна**, відповідальний секретар, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Аркушин Григорій**, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Громик Юрій**, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Данилюк Ніна**, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Єрмоленко Світлана**, Інститут української мови НАН України, Україна; **Желева Лілія**, Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія; **Засекін Сергій**, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Качак Тетяна**, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна; **Костусяк Наталія**, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Локайчук Світлана**, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Мацько Любов**, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Україна; **Межов Олександр**, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Миронова Валентина**, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна; **Набитович Ігор**, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Республіка Польща; **Одалош Павол**, Університет Матея Бела, Словаччина; **Олейнік Марек**, Університет Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, Республіка Польща; **Рожай Габріель**, Університет Матея Бела, Словаччина; **Скаб Марія**, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна; **Сологуб Надія**, Національна музична академія України імені П.І. Чайковського, Україна; **Халіман Оксана**, Полтавський фаховий коледж Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна; **Шабат-Савка Світлана**, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна; **Шульська Наталія**, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна; **Яворський Андрій**, Волинський національний університет імені Лесі Українки, Україна.

Л 59 Лінгвостилістичні студії : наук. журн. / [редкол. : С. К. Богдан (голов. ред.) та ін.]. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2024. – Вип. 20. – 88 с.

У виданні подано статті про особливості поліфункційного статусу української мови в синхронії та діяхронії, мовностилістичні домінанти текстів різних функційних стилів і актуальні проблеми сучасної лінгвоперсонології.

Видання призначене для мовознавців – наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів філологічних факультетів.

Журнал є науковим виданням України, зареєстрованим у Державній реєстраційній службі України як друкований засіб масової інформації (серія КВ № 20841-10641Р від 08. 05. 2014); перереєстровано у зв'язку зі зміною назви закладу вищої освіти (серія КВ № 24655-14595 ПР від 14.12.2020)

*Наукове фахове видання України категорії «Б»
Затверджено наказом МОН України від 26.11.2020 № 1471*

УДК 81'38(05) + 821.161.2.08(05)

© Богдан С. К., Тарасюк Т. М., 2024
© Волинський національний
університет імені Лесі Українки, 2024
© Маліневська І. П. (обкладинка), 2024

Lesya Ukrainka Volyn National University
Faculty of Philology and Journalism

LINGUOSTYLISTIC STUDIES

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE 20

Lutsk
Lesya Ukrainka Volyn National University
2024

UDK 81'38(05) + 821.161.2.08(05)

Л 59

Editorial board: **Bohdan Svitlana**, Editor-in-Chief, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine; **Tarasiuk Tetiana**, Executive Secretary, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine; **Arkuszyn Hryhorij**, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine; **Hromyk Yurii**, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine; **Danylyuk Nina**, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine; **Yermolenko Svitlana**, Institute for the Ukrainian Language of the NAS of Ukraine, Ukraine; **Zheleva Lilia**, Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria; **Zasiekin Serhii**, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine; **Kachak Tetiana**, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine; **Kostusiak Nataliia**, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine; **Lokaichuk Svitlana**, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine; **Matsko Liubov**, Dragomanov Ukrainian State University, Ukraine; **Mezhov Oleksandr**, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine; **Myronova, Valentyna**, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine; **Nabytovych Ihor**, University of Maria Curie-Skłodowska in Lublin, Poland; **Odaloš Pavol**, Matej Bel University, Slovak Republic; **Olejnik Marek**, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland; **Rožai Gabriel**, Matej Bel University, Slovak Republic; **Skab Maria**, Yurii Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine; **Solohub Nadiia**, Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, Ukraine; **Khaliman Oksana**, Poltava Professional College Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine; **Shabat-Savka Svitlana**, Yurii Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine; **Shulska Nataliia**, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine; **Yavorskyi Andrii**, Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine.

Л 59 Linguostylistic Studies: Scientific Journal / [edit.: S. K. Bohdan (ed.) and others]. – Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn National University, 2024. – Iss. 20. – 88 p.

The articles of the Journal elucidate the topical issues of the polyfunctional status of the Ukrainian language in synchrony and diachrony, stylistic dominants in the texts of various functional styles and actual problems of modern linguopersonology.

The publication is intended for linguists-researchers, teachers, postgraduate students and students of Philology faculties.

The journal is a scientific publication of Ukraine, registered with the State Registration Service of Ukraine as a print media (series KB № 20841-10641P of 08/05/2014); re-registered in connection with the higher education institution renaming (series KB № 24655-14595 ПП of 14/12/2020)

Scientific professional journal (category B), approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine Order № 1471, dated 26.11.2020

UDK 81'38(05) + 821.161.2.08(05)

© Bohdan S. K., Tarasiuk T. M., 2024

© Lesya Ukrainka Volyn National University, 2024

© Malinevska I. P. (cover), 2024

ЗМІСТ

Бабій Ірина, Кучма Ірина

Складні слова у поетичному лексиконі Юрія Андруховича:

семантико-дериваційний аспект 7

Бибик СвітланаКонцепт «кількість» у лінгвософському осягненні російсько-української війни
(на матеріалі творів Бориса Гуменюка) ..... 17**Литвин Наталія, Качак Тетяна**

Фемінітиви в повісті Олени Рижко «Дівчина з міста»

як засіб творення мовного портрета підлітка 25

Локайчук Світлана

Мовно-психологічні портрети підлітків –

персонажів повісті Валентина Бердта «Все починається в 13» 37

Омельковець Руслана, Свірса Діана

Флороконцепт «вороняче око» у фольклорних текстах із Західного Полісся:

лінгвокультурологічний аспект 47

Тарасюк Тетяна, Карпенко Катерина

Структура, тематичне наповнення та дидактичний потенціал абеток-

енциклопедій серії «Від А до Я» як інноваційного жанру навчальної літератури 56

MEMORIA

Нестерчук Оксана

Світлій пам'яті Ірини Денисівни Скорук 75

Садова Лариса

Життя, віддане науці (життєвий і науковий шлях Ірини Денисівни Скорук) 80

CONTENT

Babii Iryna, Kuchma Iryna

Complex Words in Yuri Andruhovych's Poetic Lexicon: the Semantic and Derivative Aspect	7

Bybyk Svitlana

The Concept of Quantity in the Linguo-Philosophical Understanding of the Russian-Ukrainian War: Case Study of the Works by Borys Humeniuk	17

Lytvyn Natalia, Kachak Tetiana

Feminitives in Olena Ryzhko's Story "The Girl from the City" as a Tool of Creating a Language Portrait of a Teenager	25

Lokaichuk Svitlana

Linguistic and Psychological Portraits of Adolescent Characters in Valentyn Berdt's Story "It all Starts at 13"	37

Omelkovets Ruslana, Svirska Diana

Floral Concept of 'Voroniache Oko' (Raven's Eye) in Folklore Texts from the Western Polissia: a Linguo-Cultural Aspect	47

Tarasiuk Tetiana, Karpenko Kateryna

Alphabet Encyclopedias of the Series "From A to Z" as an Innovative Genre of Educational Literature: Structure, Thematic Content, and Their Didactic Potential	56

MEMORIA

Nesterchuk Oksana

To the Bright Memory of Iryna Denysivna Skoruk	75

Sadova Larysa

Life Dedicated to Science: Life and Scientific Activities of Iryna Denysivna Skoruk	80

Бабій, Ірина і Кучма, Ірина. «Складні слова у поетичному лексиконі Юрія Андруховича: семантико-дериваційний аспект». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 20, 2024, с. 7–16.
Babii, Iryna and Kuchma, Iryna. "Complex Words in Yurii Andruhovych's Poetic Lexicon: the Semantic and Derivative Aspect." *Linguostylistic Studies*, iss. 20, 2024, pp. 7–16.

УДК 811.161.2'373'38:821.161.2'06-3

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2024-20-7-16>

СКЛАДНІ СЛОВА У ПОЕТИЧНОМУ ЛЕКСИКОНІ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА: СЕМАНТИКО-ДЕРИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Ірина Бабій

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна

Ірина Кучма

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна

У статті проаналізовано структурно-семантичний складних слів у поезії Юрія Андруховича. Охарактеризовано їх семантику, дериваційну структуру та особливості функціонування в контексті художнього твору. У поезії Юрія Андруховича виявлено чисельні групи композитних іменників та прикметників. З'ясовано, що продуктивними способами творення складних слів є осново- та словоскладання. У поетичній мові Юрія Андруховича складні слова виконують зображальну, оцінну та емоційно-експресивну роль.

Ключові слова: складне слово, складання, словоскладання, основокладання, композит, спосіб творення.

COMPLEX WORDS IN YURI ANDRUHOVYCH'S POETIC LEXICON: THE SEMANTIC AND DERIVATIVE ASPECT

Iryna Babii

Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

Iryna Kuchma

Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, Ukraine

The article carries out a structural and semantic analysis of complex words in the poetry of Yurii Andruhovych. The relevance of the research is determined by the originality of Yurii Andruhovych's idiosyncrasy and the lack of a comprehensive linguistic analysis of the language of the writer's works. The semantics, derivational structure, and functioning features of complex words in the context of an artistic work are characterized. The study identified numerical groups of compound nouns and adjectives, several complex verbs, and adverbs in the poetry of Yurii Andruhovych. Applying the semantic-grammatical approach, the identified complex nouns were divided into three lexical-grammatical groups: names of persons, nouns with a

specific object meaning, and nouns with an abstract meaning. In his works, as the results of the research show, Yuriy Andruhovych uses compound nouns to designate persons and their characteristics, as well as the names of objects, plants, and animals. Productive ways of creating identified complex nouns are stem-based and word-combination. The use of abbreviations to designate institutions, organizations, and subjects in the poetry of Yuriy Andruhovych is traced.

In Yuriy Andruhovych's poetry, complex adjectives most often characterize the features of a person, as well as the realities of the environment. Productive ways of creating complex adjectives are stemming and suffixing. The research findings argue that the discovered compound nouns and adjectives are formed according to word-formation models characteristic of the Ukrainian language.

As a result of the analysis, individually author-composed nouns and adjectives were found, which testify to the writer's skill and play a significant stylistic role in the text. It was found that complex words in Yuriy Andruhovych's poetic language are stylistically loaded and perform a descriptive, evaluative, and emotionally expressive role. With the help of complex words, the author creates an emotional and expressive saturation of the text.

Key words: complex word, composition, word formation, base composition, composite, method of creation.

Вступ. Дослідження словотвірної системи української мови давно привертає увагу науковців. В останні десятиліття помітне значне зростання інтересу дослідників до аналізу семантики, творення та функціонування складних слів. Основні способи їх формування – осново-, словоскладання, аббревіація, а також зрощення та зближення. Сьогодні в сучасній українській мові помітна тенденція до збільшення корпусу складних слів. Н. Клименко зазначає, що «зростання кількості складних слів у сучасній мові, розширення сфери їхнього використання (міграція їх з науково-технічного стилю до публіцистичного і розмовного), збільшення словотворчого потенціалу композитів, юкстапозитів, аббревіатур переконливо свідчить про поглиблення інтелектуалізації української літературної мови» (Клименко, *Вибрані* 153).

Аналіз складних слів представлений у дослідженнях таких науковців, як Н. Клименко, М. Плющ, К. Городенська, Є. Карпіловська, В. Горпинич, Л. Азарова, І. Бабій, Н. Родзевич, О. Безпояско, В. Фридрак та інших.

Семантику, творення і вживання складних слів детально розглянуто у монографіях: Н. Клименко «Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові» (Клименко, *Словотворча*), В. Горпинича «Українська словотвірна дериватологія» (Горпинич), Л. Азарової «Складні слова в українській мові: структура, семантика, концепція «золотої пропорції» (Азарова), О. Рудь «Складні прикметники поетичної мови ХХ століття» (Рудь) та інших.

Композитна лексика активно вживана у всіх стилях, особливо виразно – в художньому стилі. Семантично багатий корпус складних слів широко представлено в поетичній мові сучасного українського письменника Юрія Андруховича. «Лірика Ю. Андруховича сколашована з історико-метафоричних алюзій, історико-асоціативних метафор, у яких образ формується із широкого поетичного, лексичного, історичного, літературного,

філософського та іншого контексту» (Романенко 269). Творчістю письменника захоплюються різні покоління читачів.

Актуальність дослідження зумовлена самотутністю ідіостилю Юрія Андруховича та відсутністю всебічного лінгвістичного аналізу мови творів письменника. Лірика митця – «концептуальне втілення новітніх ідей в українській поезії кінця XX – початку XXI ст. <...> Поетичне слово Ю. Андруховича до межі стиснене і сконцентроване. Він намагається у кілька рядків укласти так багато змісту, що для його переказу знадобилося б слів набагато більше, ніж ужито. Водночас його лірика – особливий погляд, своєрідне сприйняття світу» (Романенко 267-268).

Твори Юрія Андруховича містять багатий мовний матеріал, який відкриває широкі перспективи для дослідження мовної творчості автора та дозволяє проаналізувати, як за допомогою лексичних одиниць, образних засобів автор створює емоційну та експресивну насиченість тексту. Оскільки мовна палітра поезій Юрія Андруховича не була предметом детального лінгвістичного аналізу, поки що не знаходимо наукових розвідок про вживання складних слів, наше дослідження є актуальним.

Предметом нашого розгляду будуть складні слова в поетичній мові Юрія Андруховича.

Мета дослідження – проаналізувати семантику, дериваційну структуру та особливості функціонування складних слів у поетичних творах Юрія Андруховича.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом для дослідження послужить поезія Юрія Андруховича: книги «Середмістя» (Андрухович, *Середмістя*), «Екзотичні птахи і рослини» (Андрухович, *Екзотичні*). Для реалізації задекларованої мети необхідно виконати такі завдання: виявити складні слова в поезії Юрія Андруховича, описати їх семантику, проаналізувати творення композитів, охарактеризувати їх словотвірні моделі, простежити особливості функціонування складних слів у контексті художнього твору.

У роботі використано метод контекстного аналізу для з'ясування семантико-граматичної природи складних слів; описовий – для представлення різних тематичних груп складних слів, систематизації та узагальнення результатів; метод словотвірного та морфемного аналізу – для з'ясування дериваційної структури композитів, їх творення; метод лінгвостилістичного спостереження – для встановлення особливостей уживання складних слів у поезії Юрія Андруховича.

Результати дослідження та дискусія. Термін «складне слово» в сучасній лінгвістиці розглядається в різних аспектах його функціонування. Н. Клименко зазначає: «Складне слово – похідне слово, утворене способом основоскладання чи словоскладання, що має не менше ніж дві основи <...> Творення складних слів опирається насамперед на найближчу до слова номінативну одиницю – словосполучення» (Клименко, *Словотворча*).

У лінгвістичній науці існують різні підходи до інтерпретації поняття «складне слово». І. Мислива-Бунько виокремлює низку характеристик, що становлять сутнісну основу цього терміна та обумовлюють варіативність наявних визначень: «морфемна структура слова; спосіб творення; семантична єдність компонентів складання; співвіднесеність складного деривата із синтаксичною структурою; принцип аналогії тощо» (Мислива-Бунько 7).

Складні слова утворюють значний лексичний пласт у словниковому складі мови. «За даними комп'ютерного морфемно-словотвірного фонду сучасної української мови Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України кількість композитів, юкстапозитів та аббревіатур зросла і становить 13,4 % одиниць лексикону мови» (Клименко, *Вибрані* 134).

Зауважимо, що останнім часом посилився науковий інтерес до вивчення аббревіатур, особливо тих, що з'явилися у перші десятиліття ХХІ ст. У довіднику «Сучасна українська мова» зазначено, що аббревіація «поєднує обов'язково два способи – скорочення і складання» (Шевченко 170).

Дослідники стверджують, що словоскладання та основокладання є одними з найдавніших і найбільш ефективних способів словотвору після суфіксації (Азарова 10). Результатом основокладання є композити, словоскладання – юкстапозити, аббревіації – аббревіатури.

Складні слова активно вживають письменники у своїх художніх текстах. Широко їх представлено в поезії Юрія Андруховича. Чисельні групи становлять складні іменники та прикметники.

Складні іменники

Із врахуванням семантико-граматичного підходу іменники традиційно поділяють на три лексико-граматичні групи: назви осіб, іменники з конкретно-предметним значенням, іменники з абстрактним значенням. Виокремлено тематичні групи лексем та детально їх проаналізовано у монографії С. Бирик «Усна літературна мова в українській культурі повсякдення» (Бирик). Такі ж три групи складних іменників виявлено в поетичній мові Юрія Андруховича.

Складні іменники-назви осіб характеризують особу за такими ознаками:

1) рід занять, діяльність, спеціальність: *птахоріз, зорекрад, шкуродери, панотець, секретар-друкар* («Тож тяжкі тіла знекровлених коханок // закутує в пітьму пан **птахоріз**» (Андрухович, *Екзотичні* 26); «Людоїд рукоблуд єзуїт **зорекрад** // продавець вінків рушників дівчат» (Андрухович, *Екзотичні* 25); «Або хлоп'ята ви безвусі **шкуродери** // зелені королі вологі від жадань» (Андрухович, *Екзотичні* 14); «а **панотець** із дяком петром // як горла свої прочистять // та як ревнуть з бортянського» (Андрухович, *Екзотичні* 72); «Як це схоже // на профілі **секретар-друкарок** // гіпсові голівки німих мадонн» (Андрухович, *Середмістя* 43);

2) зовнішній вигляд, портрет: *сивобрив* («Але історик! Мудр і **сивобрив**, // на кафедрі вознісся, мов на скирті, // а черепи, а пуголовки в

спирті // ще слухають, про що ж він говорив...» (Андрухович, Середмістя 19);

3) внутрішні якості, психологічні властивості: *вундеркінд* («З виноградних альтан херувимськими хлипами // розтікався в ефір **вундеркінд** Робертіно» (Андрухович, Середмістя 20);

5) соціальний стан, матеріальне становище людини: *землевласник* («в напрямку стадіону й луна-парку // повз маленьких **землевласників**» (Андрухович, Середмістя 15).

Виявлені у проаналізованій поезії Юрія Андруховича складні іменники з абстрактним значенням можна об'єднати в такі тематичні групи:

1) назви дій, рухів, процесів та способів виконання: *самоспалення* («**Самоспалення** саду, і ця нетривка погода, // і розмита в деталаях телевежі тупа стріла...» (Андрухович, Середмістя 31);

2) назви мовленнєвих процесів: *пустослів'я* («Мислячих стебел розкішно-густе **пустослів'я**? // Стежмо за вітром, і промінь – мов поданий трап» (Андрухович, Середмістя 17);

3) назви явищ природи, номінації стихій: *землетрус* («І не думаю, що надходять **землетруси** й канонади, марсельєзи й варшав'янки завіконні» (Андрухович, Середмістя 64);

4) часові назви, назви днів, місяців тощо: *століття* («В середину **століття**, повоєнну й гірку середину, // ви прийшли мов до дерева, // під промоклий розгойданий дах» (Андрухович, Середмістя 24).

Репрезентативну групу становлять складні іменники з конкретно-предметним значенням, які можна об'єднати в такі тематичні групи:

1) назви предметів, побутових речей, виробів тощо: *водомет* («З переповнених чаш голубі **водомети** // пульсували над парком, де щовечора танці, // де холонули в ніч каруселі й комети» (Андрухович, Середмістя 20);

2) назви приміщень, будівель, місць тощо: *нічліжка* («**нічліжки**, лазні та борделі, // де запах сірки і ванна, // оркестріони й каруселі – // за чорний будень відкупна» (Андрухович, Середмістя 58);

3) назви, які характеризують рослинний світ:

а) назви рослин: *верболози* («І вдалеч текли **верболози**, // і журно хрипіли оркестри на другому березі» (Андрухович, Екзотичні 48);

б) узагальнені номінації, збірні назви: *лісосмуга* («Водночас прислухаємось // коли ж нарешті вирине з **лісосмуги** // той сліпучий експрес далекого слідування» (Андрухович, Середмістя 54);

4) назви тварин, птахів: *восьминіг*, *носоріг*, *коник-братик*, *єдиноріг* («вони живуть – міноги і мурени, // сирени, **восьминоги**. І смиренне // сліпе суцвіття губок та медуз» (Андрухович, Екзотичні 75); «Я чую: пасеться узліссям **єдиноріг** (не плутати з **носорогом**)» (Андрухович, Екзотичні 15); «о скільки **коніку-братику** крутих чудасій на світі // дивився б допоки круки очей не вип'ють» (Андрухович, Екзотичні 81); «А зараз ніч, як великий мурин, // і тужно голосить **єдиноріг**» (Андрухович, Екзотичні, 15).

Поширеним способом творення іменників-комполітів є юкстапозиція (словоскладання), наприклад: *коник-братик* ← *коник, братик*; *секретар-друкарка* ← *секретар, друкарка*. Юкстаполіти утворені шляхом поєднання двох іменників.

Чисельно меншу групу становлять складні іменники, утворені основокладанням, наприклад: *єдиноріг* ← *єдиний ріг*.

Крім осново- та словоскладання, в сучасній українській мові складні слова утворюються змішаними способами творення: складанням із суфіксацією, складанням з нульовою суфіксацією, складанням із суфіксацією та префіксацією тощо. Серед виявлених у поезії Юрія Андруховича складних слів знаходимо іменники, утворені цими способами. Так, складанням із суфіксацією утворено іменники *століття*, *пустослів'я*, *землевласник* та ін., а саме:

століття ← *сто літ* + суфікс -й-;

пустослів'я ← *пусті слова* + суфікс -й-.

Складанням з нульовою суфіксацією утворено іменники *верболіз*, *далекогляд*, *водомер*, *землетрус*, *птахоріз*, *зорекрад* та ін., а саме:

далекогляд ← *далеко глядіти* + ∅;

водомер ← *водою метати* + ∅;

птахоріз ← *птахів різати* + ∅.

У проаналізованій поезії Юрія Андруховича виявлено групу аббревіатур, наприклад: *енкаведе* ← *народний комісаріат внутрішніх справ*; *емгебе* ← *міністерство державної безпеки*; *медучилище* ← *медичне училище* та інші. Вони становлять такі тематичні групи:

- назви приміщень, будівель, місць тощо: *автостанція*, *телевежа* («коли з недопитим кухлем обходить усю **автостанцію**, // де з вікон на нього витріщились прожектори та їздити» (Андрухович, *Екзотичні* 10); «Самоспалення саду, і ця нетривка погода, // і розмита в деталях **телевежі** тупа стріла...» (Андрухович, *Середмістя* 31);

- назви навчальних закладів: *медучилище* («Дівчата з **медучилищ** пахнуть м'ясо медом // прозорі наче спирт летючі мов ефір» (Андрухович, *Екзотичні* 13);

- назви установ, організацій: *енкаведе*, *емгебе* та ін.;

- назви предметів, побутових речей, виробів тощо: *фотопортрети*, («Замок зіходив на землю все меншими замками, // з одною-єдиною баштою, // де графи колишні ставали поволі // фігурами з воску, жокеями, // **фотопортретами**» (Андрухович, *Екзотичні* 92).

Із врахуванням словотвірної структури утворених похідних можна виділити такі види словосполучень, співвідносних з іменниками-комполітами, а саме:

а) дієслівно-іменникові: *горицвіт*, *зорекрад*, *водомер*;

б) числівниково-іменникові: *століття*, *восьминіг*;

в) прислівниково-дієслівні: *далекогляд*;

- г) іменниково-іменникові: *лісосмуга, секретар-друкарка*;
- г) прикметниково-іменникові: *медучилище; пустослів'я, сивобрив*;
- д) займенниково-іменникові: *самоспалення*.

Складні іменники також можуть бути утворені лексико-синтаксичним способом (зрощенням). У поезії Юрія Андруховича знаходимо лексему *горицвіт* («Поля дахів лежать. Мов заповіт, / розліт вікна дорівнює вітрилу, / і тихо сяє з-під каміння й пилу / рослинний племін – давній **горицвіт**» (Андрухович, *Середмістя* 7)). Цей іменник утворено шляхом зрощення дієслова у наказовому способі та іменника.

Певну частину складних іменників, виявлених у поезії Юрія Андруховича, варто вважати індивідуально-авторськими. Вони не є зафіксованими в лексикографічних джерелах. Йдеться про такі неолексеми: *карамельки-малолітки, зорекрад, багама-мама, Афон-горА, пішоходи-птахові, церкво-царице, пішоходам-співземлянам, щелепа-апарат* та ін. («караїми, кармелітки, *карамельки-малолітки*, // з магістрату, з комітету, з апарату, з патронату, і якісь іще цивільні (добре б кинути гранату!)» (Андрухович, *Екзотичні* 57); «Людоїд рукоблуд єзуїт *зорекрад* // продавець вінків рушників дівчат» (Андрухович, *Екзотичні* 25); «*Пішоходи-птахові*, не вписані в пишні реєстри, // виростає, вже недосяжні для чвар і обмов» (Андрухович, *Середмістя* 24). У контексті художнього твору авторські неолексеми естетично навантажені, і, як правило, вони містять оцінно-експресивний заряд.

Складні прикметники

Прикметники традиційно поділяють «на такі лексико-граматичні групи: означальні номінації людини, характеристика реалій довкілля, параметричні прикметники, а також означення сенсорних відчуттів» (Бибик 258).

Як засвідчили наші спостереження, у поезії Юрія Андруховича складні прикметники, як і складні іменники, також становлять чисельну категорію одиниць. Здійснений аналіз виявив, що однією із найбільших груп композитних прикметників є група, яка пов'язана з характеристикою зовнішності людини. Можна виділити такі мікрогрупи цієї групи слів:

- 1) фігура, статура: *двометровий*;
- 2) фізичний стан за ознаками хвороб: *смертодишний*;
- 3) зовнішні ознаки рис обличчя: *рудобородий, зеленоокий*.

Також наявні й інші тематичні групи композитних прикметників, а саме:

1) міжособистісні стосунки, взаємовпливи: **добродійні** («і концерти **добродійні**, і п'янка безодня ринку, // де вітрини аж охляли від щедрот» (Андрухович, *Середмістя* 65));

2) характеристика реалій довкілля:

– простору: *довколишні* («З **довколишних** пасік // причувалося слово солодке: *люцерна*» (Андрухович, *Екзотичні* 48));

– температури: *вогнетривка* («Акумулятор для німба – винахід віку, // на видноколі – **вогнетривка** купина» (Андрухович, *Середмістя* 88));

– шляху: *пішохідне* («За мостом починалося інше // життя – **пішохідне**» (Андрухович, *Екзотичні* 4));

– дня за станом погоди: *листопадовий* («у **листопадовій** тьмі шостої ранку / лунає сурма побудки» (Андрухович, *Середмістя* 49)). Прикметник *листопадовий* має складну основу, але утворений за допомогою суфіксації (суфікса -ов-), що додається до іменника *листопад*;

– форма: *трикутні* («а ще в неї був канарок Мішель // і носовички **трикутні**» (Андрухович, *Екзотичні* 9));

3) час: *первозданна, споконвічна* («І зоря таємну має владу, **первозданна**, ніби коляда...» (Андрухович, *Середмістя* 76); «Ця дорога **споконвічна**, та ніяк не ближча» (Андрухович, *Середмістя* 65));

4) характеристика тваринного світу: *сизокрилий, шестикрилий* («купи **сизокрилий** орле маркотно ж без господині // город засівати не конче прицмокує так лукаво» (Андрухович, *Екзотичні* 81); «Мов **шестирукий** Серафіні, // мов **шестикрилий** серафим...» (Андрухович, *Середмістя* 58)).

Із врахуванням твірної бази складних прикметників можна виділити їх кілька типів, а саме:

1) складні прикметники, утворені на основі словосполучення прикметника з іменником: *зеленоокий, рудобородий, тонколезий*;

2) утворені поєднанням числівника з іменником: *двоглаве, двометровий, тридюймове, двоспальна, шестирукий, шестикрилий*;

3) утворені поєднанням іменника з дієсловом: *добродійні; смертодишний*;

4) утворені поєднанням прислівника і прикметника або двох прикметників на позначення різних ознак: *многоцінна, старочасних, красномовного, далекоглядними, старозжовклі*.

Зауважимо, що частину з наведених композитних прикметників утворено не основоскладанням, чистим складанням, а складанням із суфіксацією, наприклад: *далекоглядний* ← *далеко* *глядіти*; *старочасний* ← *старий* *час*; *двометровий* ← *дваметри* (продуктивними тут виступають суфікси -н-, -ов-).

Серед прикметникових композитів, виокремлених у поезії Юрія Андруховича, варто виділити групу індивідуально-авторських, а саме: *смертодишний, старозжовклий* та ін. Зазначимо, що всі авторські неологізми письменника утворено за словотвірними моделями і способами, традиційними в сучасній українській мові.

У результаті здійсненого аналізу виявлено, що складні слова надають поетичному тексту влучності зображення, образності. Використання цих лексем підсилює метафоричність творів Юрія Андруховича, відтворює багатогранні образи. Складні прикметники допомагають передати зовнішній вигляд, відтворити внутрішні риси та психологічні

характеристики героїв. У поетичних текстах Юрія Андруховича складні слова виконують зображальну, оцінну та емоційно-експресивну роль.

Висновки та перспективи дослідження. У результаті здійсненого аналізу в поезії Юрія Андруховича виявлено чисельні групи композитних іменників та прикметників. Із застосуванням семантико-граматичного підходу складні іменники поділено на три лексико-граматичні групи: назви осіб, іменники з конкретно-предметним значенням, іменники з абстрактним значенням. Проведені зіставлення та спостереження дозволяють зазначити, що Юрій Андрухович у своїх творах найчастіше вживає складні слова на позначення осіб та їхньої характеристики, а також назв предметів, рослин, тварин. Продуктивними способами творення виявлених складних іменників є осново- та словоскладання. Простежено вживання в поезії Юрія Андруховича аббревіатур на позначення установ, організацій, предметів.

У поезії Юрія Андруховича складні прикметники найчастіше характеризують ознаки, риси людини, а також реалії довкілля. Продуктивними способами творення складних прикметників є осново- та словоскладання і складання із суфіксацією. Досліджено, що виявлені композитні іменники та прикметники утворені за словотвірними моделями, характерними для української мови.

У результаті здійсненого аналізу виявлено індивідуально-авторські композитні іменники і прикметники, які засвідчують письменницьку майстерність та виконують вагомий стилістичний роль у тексті. З'ясовано, що часто складні слова в поетичній мові Юрія Андруховича стилістично навантажені, виконують зображальну та емоційно-експресивну роль. Подальше вивчення проблеми вбачаємо у здійсненні всебічного дослідження ідіостилю Юрія Андруховича, аналізі індивідуально-авторської мовотворчості письменника.

Список використаних джерел

- Андрухович Ю. І. *Середмістя. Поезії*. Київ: Радянський письменник, 1989.
Андрухович Ю. І. *Екзотичні птахи і рослини. Поезії*. Київ: Молодь, 1991.

Sources

- Andrukhovych Yu. I. *Seredmistia. Poezii*. Kyiv: Radianskyi pysmennyk, 1989.
Andrukhovych Yu. I. *Ekzotychni ptakhy i roslyny. Poezii*. Kyiv: Molod, 1991.

Список використаної літератури

- Азарова, Лариса. *Складні слова в українській мові: структура, семантика, концепція «золотої» пропорції*. Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2000.
Бирик, Світлана. *Усна літературна мова в українській культурі повсякдення*. Ніжин: Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013.
Горпинич, Володимир. *Українська словотвірна дериватологія*. Дніпропетровськ, 1998.
Клименко, Ніна. *Вибрані праці*. Київ : Видавничий світ Дмитра Бураго, 2014.
Клименко, Ніна. *Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові*. Київ: Наукова думка, 1984.

- Мислива-Бунько, Іванна. *Складні слова в мові сучасної української преси: структура та стилістичні функції*. Автореф. дис. ... канд. філол.: 10.02.01. Луцьк, 2014.
- Романенко О. В. «Юрій Андрухович» *Історія української літератури: XX – поч. XXI ст.* У 3 т. Т. 3, за ред. В. І. Кузьменка. Київ: ВЦ «Академія», 2017, с. 266-81.
- Рудь, Ольга. *Складні прикметники поетичної мови XX століття*. Суми, 2020.
- Шевченко, Людмила. *Сучасна українська мова: Довідник*. Київ: Либідь, 1996.

References

- Azarova, Larysa. *Skladni slova v ukrainskii movi: struktura, semantyka, kontseptsiiia «zolotoi» proporsii*. Vinnytsia: UNIVERSUM-Vinnytsia, 2000.
- Bybyk, Svitlana. *Usna literaturna mova v ukrainskii kulturi povsiakdennia*. Nizhyn: Vydavnytstvo "Aspekt-Polihraf", 2013.
- Horpynych, Volodymyr. *Ukrainska slovotvirna deryvatolohiia*. Dnipropetrovsk, 1998.
- Klymenko, Nina. *Vybrani pratsi*. Kyiv : Vydavnychi svit Dmytra Buraho, 2014.
- Klymenko, Nina. *Slovotvorcha struktura i semantyka skladnykh sliv u suchasni ukrainskii movi*. Kyiv: Naukova dumka, 1984.
- Myslyva-Bunko, Ivanna. *Compound Words in Modern Ukrainian Language of the Press: Structure and Stylistic Devices*. PhD Thesis Abstract. Lutsk, 2014.
- Romanenko O. V. "Iurii Andrukhovych". *Istoriia ukrainskoi literatury: XX – pochatok XXI st.* 3 vols. Vol.3, edited by V. I. Kuzmenko. Kyiv: VTs "Akademiia", 2017, p. 266-81.
- Rud, Olha. *Skladni prykmetnyky poetychnoi movy KhKh stolittia*. Sumy, 2020.
- Shevchenko, Liudmyla. *Suchasna ukrainska mova: Dovidnyk*. Kyiv: Lybid, 1996.

Стаття надійшла до редколегії 09.03.2024

Биби́к, Світлана «Концепт «кількість» у лінгвософському осягненні російсько-української війни (на матеріалі творів Бориса Гуменюка)». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 20, 2024, с. 17–24.

Bybyk, Svitlana. "The Concept of Quantity in the Linguo-Philosophical Understanding of the Russian-Ukrainian War: Case Study of the Works by Borys Humeniuk". *Linguostylistic Studies*, iss. 20, 2024, pp. 17–24.

УДК 81'38

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2024-20-17-24>

КОНЦЕПТ «КІЛЬКІСТЬ» У ЛІНГВОСОФСЬКОМУ ОСЯГНЕННІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ БОРИСА ГУМЕНЮКА)

Світлана Биби́к

Інститут української мови НАН України, Київ, Україна

У статті представлено концепцію вивчення мови художньої літератури в аспекті лінгвософії. На матеріалі мови творів Бориса Гуменюка представлено лінгвософський зміст числових позначень, які є вербалізаторами концепту «кількість». Зауважено, що художні твори Б. Гуменюка примушують задуматися над тим, чи має значення форма вираження числа в тексті. Відзначено, що буквена, числова і цифрова інформація є соціальними за своєю природою: вони апелюють до певного досвіду особистості. Якщо текст з буквеним вираженням числа – з числівником, є однорідним, то текст з цифрами та умовними знаками *м*, *км*, *%* ускладнює зміст. Змістове наповнення цифр та чисел в одних випадках є символічним, потребує рефлексії читацької соціально-історичної свідомості, а в інших же лише пригальмовує ритмомелодику, надає висловленню практичної офіційної тональності, актуалізує образи-орієнтири, аналогії. Зроблено висновок, що число у вербальний художній контекст привносить ще один вимір реальності, ще один вимір точності, конкретності або навпаки – абстрактності, узагальненості. З таким фігуральним, функціонально-стилістичним компонентом цілісний художній контекст постає як об'єкт соціальної перцепції – читач сприймає словесний образ людини за відчуттями, емоціями, які він викликає, за конкретними фізичними параметрами, а людину в просторі за стерео-, геометричними ознаками.

Ключові слова: лінгвософія, концепт, числівник, мова поезії, мова прози.

THE CONCEPT OF QUANTITY IN THE LINGUO-PHILOSOPHICAL UNDERSTANDING OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: CASE STUDY OF THE WORKS BY BORYS HUMENIUK

Svitlana Bybyk

Institute for the Ukrainian Language of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

This article highlights the concept of studying the language of fiction in a linguistic aspect. The language material of Borys Humeniuk's works presents the linguistic content of numerical designations, which are verbalizers of the concept of *quantity*. The artistic works of B. Humeniuk make us consider whether the form of expressing the number in the text is significant. It is noted that alphanumeric, numerical, and digital information are social by nature: they appeal to a certain experience of the individual. While the text with the letter

expression of the number (with numerals) is homogeneous, the text with numbers and symbols like *m*, *km*, and % complicates the content. The meaningful filling of figures and numbers in some cases is symbolic, requiring the reflection of the reader's socio-historical consciousness, while in others, it only slows down the rhythm and melody, gives the expression a practical, official tonality, actualizes landmark images, analogies. It was concluded that the number in the verbal artistic context brings another dimension of reality, another dimension of accuracy, concreteness, or vice versa, abstractness and generalization. With such a figurative, functional, and stylistic component, a complete artistic context appears as an object of social perception – the reader perceives the verbal image of a person by the sensations and emotions it evokes, by specific physical parameters, and a person in space by stereo-geometric features.

Key words: linguistics, concept, numeral, the language of poetry, language of prose.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поняття «лінгвософія» увійшло в активний словник фахівців з української лінгвостилістики. Його не ототожнюємо з терміном «лінгвофілософія» як 'філософія мови, учення про природу мови і функції, форми мови, побудови мисленнєвих операцій у процесі означення і пізнання дійсності, теорія залежності пізнавального процесу від мови' (зокрема відома сучасна праця – підручник Ф. С. Бацевича «Філософія мови. Історія лінгвофілософських учень», 2008 р.). Хоча не можемо заперечувати, що лінгвософія пов'язана із загальним мовознавством: «У пізнавальній функції мови через динамічну систему стилів відбувається взаємодія інтелектуальної та емоційної граней мови. Ця мовна універсалія по-різному виявляє себе в конкретно-історичні періоди розвитку суспільства, по-різному реалізує його науковий і культурний потенціал» (Єрмоленко 23). Лінгвософія – це пізнання буття через семантику і прагматику одиниць мовного рівня.

Лінгвостилістика як пізнавальний вектор (бо дає лінгвософії свої інструменти-прийоми, методи) мовного буття рухається у множині текстів для досягнення їх концептуально-знакового чи концепційно-світоглядного наповнення.

З погляду першого (*концептуально-знакового напрямку*) сила думки (мисленнєва операція) – це не набір певних сем, що склалися онтологічно, і які зберігає внутрішня форма слова, а це стильово (функціонально, комунікативно, ціннісно) орієнтована форма означення буття і взаємодії людини зі світом. *Слово*, занурене в контекст доби, конкретної інформації та ситуації, розкриває свою семасіологічну потугу, усю свою внутрішню від моменту зародження в логосі *лінгвокультурну пам'ять* про час уживання, про дискурс, у якому з'єднані *мовець – ситуація – інтенція – емоція – оцінка – суспільні та особистісні уподобання* тощо. Як інструмент пізнання воно стає саме об'єктом пізнання.

З погляду другого – *концепційно-світоглядного* – напрямку слово в комбінації мовних знаків, слововживання є засобом руху думки і вираження уявлень про світ. Нагадаємо, що філософія (дав.-гр. *φιλοσοφία*, дослівно: любов до мудрості) – це 'наука про найзагальніші закони розвитку природи, суспільства та мислення', 'яке-небудь або чие-небудь учення про

найзагальніші закони розвитку природи, суспільства та мислення, 'переконавання, що склалося з приводу чого-небудь; концепція' (*Словник* 10: 594). У загальному потрактуванні філософія є думка в рухові, це міркування про предмети, явища, процеси, закони їхньої взаємодії, взаємозалежності. Цей процес спирається на певні мисленнєві форми, тому це думання за допомогою категорій, концептів, які зв'язують і виражають відношення між суб'єктом (людиною) та об'єктами дійсності. Концепт зокрема є внутрішньою формою відношень, які встановлює людина в осмисленні буття. Суб'єкт пізнання визначає в конкретних текстах знаки, що виражають ці відношення і з'єднують внутрішньо-мисленнєву оцінку з конкретно вербальною текстовою. Лінгво- + [філо] + -софія – це експертна оцінка тексту (висловлення) на знання, закономірність, концепцію буття суспільства і певного автора в конкретному часово-просторовому проміжку і под., які цей твір транслює соціуму.

Звичайно, думка про світ, про один і той самий об'єкт у різних функціонально-стильових, персоналізованих (індивідуально-авторських) способах мислення формується, структурується, вербалізується по-різному.

Щодо дослідження художнього тексту, то лінгвософсько-пізнавальна процедура щодо нього вимагає від дослідника накладання змістів мисленнєвих форм:

з одного боку, емпіричну фіксацію конкретно-історичних понять, індивідуальних фіксацій закономірних (наскрізних, показових, загальних, спільних для тематичних, жанрово-стильових різновидів текстів) вербалізацій, що відображають той чи інший фрагмент буття в суспільній свідомості мовців (авторів творів);

з другого боку, осмислення суджень, міркувань, наочно-образних узагальнень про буття соціуму, створених комбінацією цих понять, злиттям концептів.

Лінгвостилістика, досліджуючи функції мисленнєвих форм – загальних і власних назв, слів-символів, фразем, поетичних словосполучень, графем, прецедентних феноменів – вираження відношень у світі, засобів маркування ціннісного для соціуму (наскрізні, ключові слова), а також прийоми аксіологічного виокремлення об'єктів буття, акцентує увагу на історично зумовленому словнику поетичної мови, на актуальних сентенціях, роздумах (мінітекстах, або комунікатах), які формують конкретно-історичний концепт «ЛЮДИНА – МОВА – ЧАС».

Отже, лінгвософія – це концептуально-знаковий портрет конкретно-історичного буття соціуму в текстах; характеристика, оцінка буття в мовно-культурних знаках часу. Лінгвософія – це і напрямок окреслення детермінованості інформаційно-оцінного наповнення мовної практики, актуалізації в ній тих чи інших сегментів мовно-концептуальної картини світу українців у зв'язку з конкретними обставинами екстралінгвального плану – суспільно-політичними, соціально-економічними, соціокультурними тощо.

Лінгвософський підхід є інтегративно-стилістичним, бо потребує залучення відомостей з історії культури, держави, суспільства, науки, з етнолінгвістики, когнітивістики, поетики, риторики, права, можливо, й природничих, воєнно-технічних наук тощо для осмислення повноти функціонально-інформативного, ціннісно-аксіологічного діапазону стилістики національної мови.

Суб'єктивізованість же психоемоційного сприймання сучасної війни актуалізує нові рефлексії, втілені в нехарактерних індивідуально-авторських сполуках-публіцистизмах – і тепер своя війна – це 'боротьба Я з ворогом', 'зведення рахунків Я з ворогом країни'. Суспільне «ми» розподілене між «я»-воїнами, перекладене на індивідуальний облік знешкоджених протиборців.

Отаке семантичне наповнення мілітаризму «війна» плавно підводить до суттєвої ідіостильової ознаки лінгвософії війни в художніх текстах Б. Гуменюка – актуалізація категорії *кількість*: увага до числівника, до числа, до обліку, рахунку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській лінгвостилістиці досі належно не вивчали стилістику такого морфологічного класу, як числівник, зауважували лише: числівник є замкненим лексико-граматичним класом слів і до стилістичних категорій не належить, але виконують і стилетворчу функцію у текстах наукового та офіційно-ділового стилів. В інших стилях мови числівники не є стилістично виразними і часто заступаються словами інших частин мови або описовими зворотами, фразеологізмами кількісної семантики (Коваль 148, 157; Мацько 44). Відзначена символна, конкретно-зображальна функція числівників (Кочан).

Трохи нагадаємо: саме Піфагор є автором філософії числа. Число у нього співвіднесене з усіма речами, що нас оточують. У своїх записках він зазначив: «Початок всього – одиниця; одиниці як причини підлягає як речовина невизначена двійка; з одиниці і невизначеної двійки виходять числа; з чисел – точки; з точок – лінії; з них – плоскі фігури; з плоских – об'ємні фігури; з них – чуттєво-сприймаються тіла, в яких чотири основи – вогонь, вода, земля і повітря; переміщаючись і перетворюючись цілком, вони породжують світ – одухотворений, розумний, кулястий, в середині якого – земля; і земля теж кулястий і населена з усіх боків». Числа та всі речі подібні – так говорив Піфагор. Наприклад, одиниці, двійці, трійці і четвірці в геометричній інтерпретації відповідають точка, пряма, квадрат і куб. Сума цих чисел дає число «десять», яке піфагорійці шанували як ідеальне число, що виражає Божественну сутність. Нам зараз уявлення Піфагора можуть здатися дещо наївними і смішними, але справді, хіба не вірно, що в основі всього світу лежать математичні – числові і геометричні – співвідношення?

Ці ідеї розвивав Платон, стверджуючи у праці «Теетет», що число становить суть кожної речі. Слідом за Піфагором, він поділяв думку про те, що душа людини складається з трьох частин: розум, здатність до

міркування і пристрасть. Саме здатність до міркування і вирізняє людину з-поміж інших істот; завдяки розмірковуванню людина аналізує, виявляє здатність до абстрактного мислення. За Платоном, саме завдяки арифметиці людина вчиться розмірковувати про речі як такі: математичні об'єкти стоять між реальними, очевидними речами та ідеями, а математичне мислення перебуває посередині між «думкою» та філософським зануренням.

Мета і завдання статті – викласти концептуальне навантаження числових позначень у художніх творах на тему російсько-української війни, що розпочалася 2014 року, в аспекті лінгвософії: представити суть поняття «лінгвософія»; виокремити два підходи до аналізу художніх текстів; запропонувати аналіз лексико-граматичної одиниці «числівник» як репрезентанта концепту «Кількість» в українській мовній картині світу, сегментом якої є мовне буття у час воєнного лихоліття.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Числівники, цифрові позначення в поезії з війни, автором якої є Борис Гуменюк, допомагають увиразнити конкретно-чуттєве просторове уявлення, а отже, невидимими нитками «втягують» свідомість читача у середовище, на яке звертає увагу поет-воїн: *Чия розвідка виявиться спритнішою і божевільнішою / 150 м до нас / 150 м до них* (Гуменюк, *Вірші* 1). Лише власний життєвий досвід читача підкаже: далеко чи близько ворог. Числівник є засобом візуалізації поетичної ситуації, події.

Поняття «відстань» двопланове. За Словником української мови, це «1. Простір, який розділяє два пункти, предмети тощо; віддаль. 2. *перен.* Різниця між ким-небудь у поглядах, у соціальному становищі і т. ін.» (Словник 1: 641). На цій багатозначності будує епічно-філософський контекст письменник. Адже з геометричного погляду відстань має конкретне числове вираження (у представленому контексті – *шістсот метрів*). Завдяки риторичним синтаксичним прийомам, градації вона набуває символічного значення, гіперболізується і знаходить ситуативне визначення: 600 м 'мільйони світових літ'. Чому? Адже це відстань у поглядах, яку на відміну від першої, неможливо подолати: *Шістсот метрів. Така відстань поміж ними і нами. Що таке, командире, шістсот метрів на війні? Хоча, якщо по правді, шістсот метрів – це відстань поміж нашими вогневими рубежами. Насправді відстань між моїм та його світом становить мільйони світових літ* (Гуменюк, *100 новел*). На стилістичній грі можливого і неможливого, конкретного і абстрактного формується лінгвософське осягнення взаємодії людей під час війни, на війні, у стані війни.

Так само числове позначення часу актуалізує предметний образ годинника або компаса з відповідно розставленими на ньому стрілками (пригадаймо сюрреалістичну картину Сальвадора Далі «Постійність пам'яті» із зображенням «м'якого» годинника). Це знову ж таки суб'єктивізований просторовий образ, у якому є «я»-точка відліку,

спостереження: *Терикон від мене на дванадцятку / Донецьк — на першу / Аеропорт — на одинадцятку / Перетворююся на вогонь* (Гуменюк, *Вірші*). Ліричний герой займає соціально активну позицію, пропонує сприймання часо-простору з його точки сприймання, позиціонуючи себе як частину соціально-професійної групи людей – воїнів.

Поняття «сучасність», «життя» і «не-життя» мають свої точки відліку. І їх поетова лінгвософія буття також закарбовує за годинником, за нанесеними на ньому цифрами, які утворюють лінію *життя* (8, 9) – *боротьба* (10) – *смерть* (11). Перед читачем постає модель соціально і політично активної особистості, патріота-борця, який перебуває у самому серці подій на Майдані, на Інститутській: *За три ціни придбав квиток на потяг / Щоб хоч якось дістатися до Києва / Двадцятого о восьмій був на вокзалі / О дев'ятій — на Майдані / О десятій — на Інститутській / А об одинадцятій вже стояв перед Господом / У білих ризах* (Гуменюк, *Вірші*). Оці дати «двадцяте» лютого 2014 року, «об одинадцятій вже стояв перед Господом» – символи історії, Революції Гідності. Саме 20 лютого увійшло в новітню історію України як *Розстріл «Небесної сотні»*.

Символічним стало в новелістиці Гуменюка число 25. Снайпер здобуває позивний, псевдонім у формі порядкового числівника після відповідної кількості вбитих ворогів. Кількість убитих – мірило війни, її концептуальна ознака: *Тепер у мене інший підрозділ, інший позивний. Тепер я «25-ий»*. Чому «25-ий»? Після того бою. Так. Хлопці нарекли ...

Вони набігали напроти сонця, в давнину романісти писали - у світлі вечірньої зорі. Я бив, навіть не заглядаючи в приціл. Це була легка здобич. Вони билися, наче гуси, які увечері сіли на водойму, а на ранок вросли в лід. Єдине, що мене непокоїло, аби не підвела зброя, затвор не заклинило, дуло не перегрілося, не перекосило набій. Коли вони зупинилися, я сказав: «25-тий». Ми вчотирьох поклали роту, брате! Тоді я плакав і землю їв. 25! У пекло спровадив. За один бій! Гадаєш, легше від того, що у пекло? У проміжку між сходити до вітру і сходити до вітру, між два рази напиться води (Гуменюк, *100 новел*).

Числове позначення часу, маси тіла воїна, його амуніції – це саме оті засоби, якими давні філософи вимірювали божественну красу світу, її гармонію. Тут, на війні, письменник також шукає гармонії – okazіоналізм «краса війни». Апеляція до точних цифр – спосіб занурення в реальність, актуалізації її конкретно-чуттєвого сприймання в кількісному піфагорійсько-платонівському вимірі, це напрямок моделювання у свідомості читача образу сильного бійця-опришка на позивний Довбуш, пробудження соціально-територіальних і етносоціокультурних рефлексій, пор. один із контекстів: *Пробач мій гріх. Дурні ми тоді були, як усі цивільні. Як усі цивільні, ми не тямили жорстокої краси війни. То вже потім бій перетворюється на медитації, то вже потім козак стає мамаєм. Тоді ми ще не були 24 годин на добу солдатами – на всі атоми, на всі 80 кілограмів ваги власного тіла, плюс –*

40 кілограмів зброї та амуніції, - тоді, після бою, ми ще могли знову ставати слабкими, звичайними людьми (Гуменюк, 100 новел).

Числового вираження набувають в умовах воєнних дій поняття «життя» – «смерть»: характерне їх співвідношення в осмисленні воїна-поета – 50%. В умовах воєнного часу, правда, кожне з них здобуває перифрастичне вираження «життя» – *шанс вижити, вціліти*, «смерть» – *віддати власній країні*, пор.: *Що ти маєш на увазі командире / Коли оцінюєш у 50% мої шанси вижити / Вціліти на цій війні? / Які саме 50% я маю віддати власній країні?* (Гуменюк, *Вірші*). Особливо добре для такого точного виміру прислужується верлібр.

Висновки та перспективи дослідження. Зазначені способи стилістичної актуалізації числівників (а візуально це і власне кількісні, порядкові числівники, і цифрові позначення мір, відстаней, кількості) дають Б. Гуменюку своєрідні способи лінгвософського осягнення соціально-політичній взаємодії «війна – людина», яка набуває конкретного і абстрактного, символічного, узагальнювального характеру.

Проаналізовані художні твори примушують задуматися над тим, чи має значення форма вираження числа в тексті. Буквена, числова і цифрова інформація є соціальними за своєю природою. Вони апелюють до певного досвіду особистості. Якщо текст з буквеним вираженням числа – з числівником, є однорідним, то текст з цифрами та умовними знаками *м, км, %* ускладнює зміст. Змістове наповнення цифр та чисел в одних випадках є символічним, потребує рефлексії читацької соціально-історичної свідомості, а в інших же, на нашу думку, лише пригальмовує ритмомелодику, надає висловленню практичної офіційної тональності, актуалізує образи-орієнтири, аналогії (див. про відстань у 150, 600 м до ворога). Числа позначають соціальні об'єкти – воїнів з амуніцією, цивільних загиблих, ворогів. Поєднання числа і часу, числа і відстані, числа і ваги ускладнює лінгвософію війни-боротьби та людини, переводить асоціативно-образну лінію «війна» на перехрестя з лініями «життя – смерть», «сила – слабкість», «свій – чужий».

Число у вербальний контекст привносить ще один вимір реальності, ще один вимір точності, конкретності або навпаки – абстрактності, узагальненості. З таким фігуральним, функціонально-стилістичним компонентом цілісний художній контекст постає як об'єкт соціальної перцепції – читач сприймає словесний образ людини за відчуттями, емоціями, які він викликає, за конкретними фізичними параметрами, а людину в просторі за стерео-, геометричними ознаками.

Перспективи дослідження пов'язуємо з подальшим осмисленням вербалізацій концепту «Кількість у творах на тему російсько-української війни».

Список використаних джерел

Гуменюк, Борис. *Вірші з війни*. Київ, 2018.

Гуменюк, Борис. *100 новел про війну*. Київ, 2018.

Sources

Humeniuk, Borys. *Virshi z viiny*. Kyiv, 2018.

Humeniuk, Borys. *100 novel pro viinu*. Kyiv, 2018.

Список використаної літератури

Єрмоленко, Світлана. «Лінгвостилістика в контексті загального мовознавства». *Мовознавство*, № 4, 2017, с. 20–7.

Коваль, Алла. *Практична стилістика сучасної української мови*. Київ: Вища школа, 1978.

Кочан, Ірина. «Числівники в художньому тексті». *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*, вип. 46, ч. II, 2009, с. 197-206.

Мацько, Любов, Сидоренко, Олеся і Мацько, Оксана. *Стилiстика української мови*. Київ: Вища школа, 2003.

Словник української мови, за ред. І. К. Білодіда. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970-1980.

References

Yermolenko, Svitlana. "Linhvostylistyka v konteksti zahalnoho movoznavstva." *Movoznavstvo*, iss. 4, 2017, pp. 20–7.

Koval, Alla. *Praktychna stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy*. Kyiv: Vyshcha shkola, 1978.

Kochan, Iryna. "Numerals in artistic text." *Visnyk of Lviv University. Series Philology*, iss. 46, part II, 2009, pp. 197-206.

Matsko, Liubov, Sydorenko, Olesia i Matsko, Oksana. *Stylistyka ukrainskoi movy*. Kyiv: Vyshcha shkola, 2003.

Slovnnyk ukrainskoi movy, edited by I. K. Bilodid. 11 vols. Kyiv: Naukova dumka, 1970-1980.

Стаття надійшла до редколегії 24.02.2024

Литвин, Наталія і Качак, Тетяна. «Фемінитиви в повісті Олени Рижко «Дівчина з міста» як засіб творення мовного портрета підлітка». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 20, 2024, с. 25–36.
Lytvyn, Natalia and Kachak, Tetiana. "Feminitives in Olena Ryzhko's Story "The Girl from the City" as a Tool of Creating a Language Portrait of a Teenager." *Linguostylistic Studies*, iss. 20, 2024, pp. 25–36.

УДК 821.161.2–93.09

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2024-20-25-36>

ФЕМІНІТИВИ В ПОВІСТІ ОЛЕНИ РИЖКО «ДІВЧИНА З МІСТА» ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ МОВНОГО ПОРТРЕТА ПІДЛІТКА

Наталія Литвин

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Івано-Франківськ, Україна

Тетяна Качак

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Івано-Франківськ, Україна

У статті проаналізовано функціонування фемінитивів у повісті Олени Рижко «Дівчина з міста». Здійснено класифікацію фемінитивної лексики відповідно до її ролі та місця у творі. Встановлено, що фемінитиви є не тільки засобом стилістичного збагачення тексту, але й формування мовного портрета персонажа. Визначено, що у повісті «Дівчина з міста» Олена Рижко активно використовує фемінитиви як важливі засоби мовного портретування підлітка, які дозволяють відтворити складний внутрішній світ сучасної молодшої людини.

Ключові слова: фемінний дискурс, дівчачий текст, мовлення персонажа.

FEMINITIVES IN OLENA RYZHKO'S STORY "THE GIRL FROM THE CITY" AS A TOOL OF CREATING A LANGUAGE PORTRAIT OF A TEENAGER

Natalia Lytvyn

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, Ukraine

Tetiana Kachak

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, Ukraine

The article analyzes the functioning of feminitives in Olena Ryzhko's story "Girl from the City". Feminine vocabulary is classified according to its role and function in the work.

The basis of the research methodology is the linguistic analysis of the text, namely the lexical units of the story "The Girl from the City" by Olena Ryzhko. It is supplemented by a contextual analysis, which allows for determining the functional features of feminitives in the text addressed to young readers. Understanding the linguistic portrait of the characters in a work of art as an object of research is highlighted by the techniques of literary interpretation and the tools of gender reading of the literary text.

The story "The Girl from the City" contains a variety of feminitive vocabulary (official, colloquial, and reduced (pejorative), which the author uses for specific purposes: to create

accurate and detailed descriptions of teenage girls; to reflect the relationship of the main character with other characters; to emphasize the immaturity and insecurity of the teenage characters, to reflect the everyday speech of modern teenagers (in the dialogues between the characters); to create an emotional connection with the readers.

It was determined that in the story "Girl from the City" Olena Ryzhko actively uses femininities as an important means of language portraiture of a teenager, which allows for reproducing the complex inner world of a modern young person. Feminine vocabulary in Tina's speech is used to reflect her experiences, thoughts about the behavior of her classmates, understanding of the relationship with her mother, attitude towards teachers, and her self-identification in the process of growing up.

The analysis of the selected text proves that femininities are not only a means of stylistic enrichment of the text but also an important tool in creating a linguistic portrait of the personage and conveying gender aspects of character formation.

Key words: feminine discourse, girls' text, character's speech

Вступ. Тенденція вживання фемінітивів у різних типах текстів особливо актуалізувалася у зв'язку зі змінами правописних норм сучасної української літературної мови. Автори та авторки активно реагують на гендерні аспекти читацьких запитів, впроваджуючи фемінітиви для підвищення гендерної чутливості та відображення сучасних мовних і соціальних реалій. Про це свідчать і твори Олени Рижко, яка пише для підлітків (young adult, майже дорослих). Її дебютна повість «Дівчина з міста» вражає новими ракурсами розгортання традиційних мотивів шкільної повісті, правдиво виписаними характерами головних героїв, вмінням авторки говорити просто й не надривно про актуальні проблеми сучасної молоді, передавати їх емоції та настрої, внутрішні конфлікти й пошуки себе на шляху дорослішання й самоствердження.

Повість «Дівчина з міста» Олени Рижко ставала об'єктом критичного літературознавчого аналізу, представленого у монографії «Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст.» та рецензіях Т. Качак, оглядах підліткової прози В. Макарик. Перша спроба осмислення твору з лінгвістичного погляду – наукова розвідка «Авторський ономастикон Олени Рижко (на матеріалі повістей для підлітків)» (Литвин і Качак). Цікавим, на нашу думку, і вартим наукового пошуку є аналіз засобів творення мовного портрета підлітка в сучасній українській прозі.

Мета статті – проаналізувати фемінітиви в повісті Олени Рижко «Дівчина з міста», визначити їх роль як засобу формування мовного портрета персонажа-підлітка в художньо-образній площині тексту.

Матеріал і методи дослідження. В основі методології розвідки – лінгвістичний аналіз тексту, зокрема лексичних одиниць повісті «Дівчина з міста» Олени Рижко. Його доповнює контекстуальний аналіз, який дозволяє визначити функційні особливості фемінітивів у тексті, адресованому юним читачам. Розуміння мовного портрета персонажів художнього твору як об'єкта дослідження увиразнили прийоми

літературознавчої інтерпретації та інструментарій гендерного прочитання художнього тексту.

Три групи джерел сформували теоретичну базу дослідження – праці мовознавців, присвячені проблемам використання фемінітивів у художніх творах; дослідження «мовного портрета» як лінгвістичного явища та сегмента художньо-образного світу, зображення головних героїв у літературних творах; літературознавчі студії сучасної прози для юних читачів, зокрема повістей Олени Рижко.

Дослідження української фемінітивної лексики – предмет наукових студій мовознавців А. Архангельської, М. Брус, Л. Гмирі, О. Мунтян, М. Лозової, Л. Мацько, О. Сидоренко, О. Мацько, О. Пономаріва та ін. У переважній більшості науковці зосереджують увагу на особливостях функціонування фемінітивів в різних видах дискурсу. Проте досі не досліджено специфіку функціонування української фемінітивної лексики в художньо-образній площині текстів для підлітків (young adult, майже дорослих). Яскравим прикладом такого тексту є повість Олени Рижко «Дівчина з міста», в якій авторка використовує фемінітиви для створення мовного портрета героїні та інших персонажів, що дозволяє глибше зрозуміти складний внутрішній світ сучасної молодोї людини.

Портретування мовної особистості є одним з пріоритетних дослідницьких напрямів у сучасній лінгвістиці, який починає набувати популярності. Поняття «мовного портрета» безпосередньо пов'язане з поняттям «мовної особистості». Власне мовний портрет є «компонентом мовної особистості та являє собою її вербально-семантичне втілення в художньому тексті» (Шевчук 308). Проблема мовного портрета в теоретичному та практичному аспектах досліджували С. Бирик, С. Єрмоленко, Н. Деренчук, К. Писаренко, Г. Сята, З. Шевчук та ін. Окремі наукові розвідки Л. Марчук, О. Сеньків, О. Тимчук, С. Романчук, Т. Цепенюк, О. Штонь та ін. присвячені дослідженню мовного портрета персонажа різної вікової групи та гендерної приналежності. Так О. Сеньків та О. Тимчук предметом наукових пошуків обрали мовний портрет підлітка у фентезійних творах Шеннон Гейл та Домініка Баркера. Незважаючи на це, поза увагою науковців й досі залишається аналіз мовної портретної характеристики персонажа-підлітка в сучасній українській літературі, адресованій юним читачам.

Результати дослідження та дискусія. Фемінітиви є важливим елементом сучасної української мови. Вони відображають соціальні та гендерні зміни в суспільстві, що активно розвиваються. В українській мові фемінітиви мають давні корені, але їхня роль значно зросла в останні десятиліття. За спостереженнями лінгвістів, в сучасній українській мові в 10-11 разів збільшилось вживання фемінітивів у порівнянні з маскулінітивами. Згідно з найновішими дослідженнями, «зростання кількості фемінітивів в українській мові свідчить про те, що українські жінки активно залучені до всіх суспільних процесів і сфер діяльності, що українська мова жива і

розвивається» (Гмиря і Мунтян 42-43). На думку відомого мовознавця О. Пономаріва: «Процес утворення від іменників чоловічого роду парних відповідників жіночого роду досить продуктивний» (Пономарів). Згідно з даними, зафіксованими новим Правописом, в українській мові є кілька способів утворення іменників на означення осіб жіночої статі, шляхом додавання суфіксів до різних типів основ (-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-) (*Новий український правопис*). Власне така «тенденція до суфіксального творення іменників зі значенням жіночої статі від маскулінних номінантів внутрішньо властива системі української мови як мови з розвиненою категорією роду» (Архангельська 29). Актуалізація фемінітивів в сучасній українській літературній мові, як стверджує письменниця і філолог за фахом Олена Рижко, є позитивним явищем. З особистої розмови з авторкою довідуємося про її ставлення до вживання фемінітивів, зокрема в творчому доробку: «Я “за” і в мене ніколи не виникало з цим проблем. По-перше, я росла на історичних романах, а потім отримала класичну філологічну підготовку (включно з докладним штудіюванням “Повісті минулих літ”, а там були і князі, княгині і князівни). Тобто хочу сказати, що фемінітиви органічно властиві українській мові, і вони завжди були частиною моєї мовної реальності. По-друге, мені завжди було близьке гасло Миколи Хвильового, озвучене письменником ще у 1925: “Геть від Москви!”, – а згодом, то й узагалі стало життєвим кредо. Це у московитів використовується спільний рід для позначення і чоловіків, і жінок за різними характеристиками і професіями. У нас завжди було розрізнення. Тож уживання фемінітивів для мене – це не тільки про повагу до жінок, визнання їхніх талантів і здобутків, а й про плекання національної ідентичності. По-третє, для мене аргумент “фемінітиви не звучать” – це не просто аргумент сумнівний, це взагалі не аргумент. Потрібна лише мовна практика і частота вживання в інфопросторі, щоб усім “зазвучало”. По-четверте, вживання фемінітивів у творчості є питомою рисою моєї прози, бо для мене це природно, як дихати. Для моїх персонажів (як і для мене) визначальною є свобода: бути, ким хочеш, визначати себе, ким хочеш, презентувати себе світові (через дії і слова), ким хочеш. Тож буття і називання хоч персонажів, хоч персонажок залежить суто від того, ким вони є, та від їхньої мотивації».

Олена Рижко належить до тих письменниць української літератури, які створюють яскраві і правдиві образи сучасних підлітків у своїх творах (Макс і Тіна «Дівчина з міста», Марк і Марія «Знає тільки Мару», Ян і Стефа «Король Даркнету», Торі «Мишоловка», Ден «Ужалений зрадою»). У повісті «Дівчина з міста» розповідається про пригоди міської школярки Тіни, яка потрапляє в незвичні обставини сільського життя. За жанрово-композиційними параметрами — це типова шкільна повість. Олена Рижко багато часу присвятила дослідженню підліткового середовища і дуже точно відтворила різноманіття сучасного шкільного життя. Окрім кумедних витівок Бусі і Сема у класі, де навчається Тіна, є жорстокість, насильство. У Тіни склалися

непрості стосунки з новими однокласниками, «серед яких є свої авторитети» – «королева Ніка», «лялька Барбі». Вони шантажують одна одну, а потім і Тіну. Щоб засвідчити свою порядність, Тіна погоджується виконати божевільну забаганку Ніки – пройтися по струхлявілій балці на руїнах.

З гендерної позиції «Дівчина з міста» – приклад «дівчачого тексту» (про дівчат та для дівчат), ознакою якого є репрезентація світовідчуття дівчини, яка дорослішає, а ідеальною читацькою аудиторією вважаються дівчата (Качак, «Дівчина»). Знаковою тенденцією в сучасній українській літературі є розвиток гендерно маркованої прози для юних читачів, актуалізація фемінного та маскулінного дискурсів. Маркерами фемінного характеру повісті «Дівчина з міста» є «центрування внутрішнього світу дівчини, окремі аспекти проблематики, сюжетні ходи і назва» (Качак, *Тенденції* 230). В образі Тіни дівчата-читачі мають близьку і добре впізнавану модель поведінки сучасної школярки, яка намагається впоратися з викликами сьогодення. Проте й хлопці у цьому тексті теж мають героя, з яким можуть ідентифікувати себе у процесі читання. Це Макс, завдяки якому Тіна змінює своє ставлення до життя, до батьків, до однокласників. Підлітки прагнуть визначити своє місце у світі, знайти свої інтереси, ролі і позиції. Переживання нових емоцій, пов'язаних з дорослішанням, з першим коханням у кожного своє, як і свій рецепт балансування на межі дитинства і юності. Підлітковий вік — це період активного формування гендерної ідентичності, а мова, власне, є одним із ключових аспектів цього процесу. Аналізуючи мовлення дівчат-підлітків, можна помітити, як вони послуговуються фемінітивами для опису себе і свого оточення. Це не тільки відображає їхні уподобання, але й вказує на зміну суспільних норм і цінностей.

У повісті «Дівчина з міста» представлено різноманітну фемінітивну лексику (офіційну, розмовну, знижену (пейоративну), якою авторка послуговується з певною метою:

- для створення точних і детальних описів дівчат-підлітків;
- для відображення стосунків головної героїні з іншими персонажами;
- для підкреслення незрілості та невпевненості героїв-підлітків;
- для відтворення повсякденного мовлення підлітків у діалогах;
- для створення емоційного зв'язку з читачами.

Відповідно до ролі та місця фемінітивної лексики, використаної у повісті «Дівчина з міста», класифікуємо її за різними ознаками (таблиця 1).

Олена Рижко відома своєю уважністю до деталей і прагненням до точного відображення сучасної мовної реальності у своїх творах. Використання фемінітивів є питомою рисою її творчої манери, що допомагає створити впізнаваний голос авторки і виділити її твори серед інших. Адже «говорячи про мовну особистість персонажів художніх творів, не можна обійти проблему мовної особистості автора художнього твору» (Шаповал 48).

Таблиця 1. Фемінітиви в повісті «Дівчина з міста» Олени Рижко

За способом утворення	Суфіксальні фемінітиви: <i>учениця, викладачка, бібліотекарка, дев'ятикласниця</i>	Фемінітиви зі зміненою основою: <i>чоловік - жінка, батько - мати</i>	Зміна роду без суфікса: <i>керівник - керівник (жін.), завлаб - завлаб (жін.)</i>	
За частотою вживання	Поширені: <i>учениця, вчителька, викладачка</i>	Менш поширені: <i>чучело ханжа</i>	Рідковживані (новоутворені): <i>богиня, маніпуляторка</i>	
За семантичним полем	Професійні та кар'єрні фемінітиви: <i>режисер, керівник,</i>	Соціальні ролі та статуси: <i>матір, бабуся, дружина, наречена</i>		
За стилістичним використанням	Офіційні (нейтральні): <i>перукарка, вчителька, королева</i>	Розмовні: <i>сусідка, боягузка, дурепка</i>	Знижені (пейоративні): <i>географічка, класуха</i>	Демінутиви: <i>бубочка, пташечка, бабусенька</i>

На основі проведеного аналізу можемо стверджувати, що фемінітиви у повісті «Дівчина з міста» є не тільки засобом стилістичного збагачення тексту, але й формування мовного портрета підлітків, який відображає їхні соціальні, культурні та індивідуальні особливості. Лексико-семантичні одиниці – один із компонентів схеми опису мовного персонажа твору, яку на основі результатів наукових студій пропонують О. Сеньків та О. Тимчук (245). Окрім цього, аналізуючи мовний портрет підлітків, автори враховують «аналіз словотвірного компонента задля вираження оцінного ставлення до підлітка» (Сеньків і Тимчук 246) та вивчають їхню комунікативну поведінку. Обраний ракурс лінгвістичного аналізу тексту дозволяє не тільки визначити особливості мовлення підлітків, а й глибше зрозуміти внутрішній світ сучасної молоді людини.

Головна героїня повісті «Дівчина з міста» – це сучасна дівчина, яка стикається з типовими для свого віку проблемами та викликами. Тіна записує на телефон цікаві відеофрагменти, які трапляються з нею у селі, бо залишилася без нормального комп'ютера та без виходу в інтернет: «Привіт! Мене звуть Тіна. Мені чотирнадцять. ... Звісно у мене є батьки. Правда тато покинув нас, коли мені було шість. У нього нова сім'я. І є нова **донька**. І так —

я йому більше не цікава. Хоч він і живе на сусідній вулиці. Ми залишилися з **мамою** вдвох. Багато спілкувалися. Нам було весело. А часом — важко. Потім у неї з'явився бойфренд. Дуже за неї рада. Але... сумую. Так само дуже. І тепер у моєї мами теж буде нова донька. І нова **сім'я**. А я... із **бабусею**» (Рижко 7-8). Це перший елемент внутрішнього, психологічного мовного портрета головної героїні, яка, використовуючи слова *мама, донька, бабуся, сім'я*, передає свої емоції щодо обставин, які склалися в їхній родині. Ідеалом для неї була родина Соні чи Макса, де батьки — найкращі друзі. Неповнолітня Тіна залишилася без батьківської опіки, змушена переїхати на один рік жити у село до своєї бабусі, змінити школу, клас, друзів. Якщо в місті сім'ю їй замінювали друзі, «підліткова тусовка», то в селі відчуття самотності ще більше загострюється. Вона добре розуміла, що у сільській школі їй, дівчині з міста, особливо не раді нові однокласниці. Єдине, що підбадьорювало Тіну в цій ситуації, — телефонні розмови з найкращою подружкою Сонею: «Запис перервав дзвінок. На дисплеї висвітлилося лаконічне "Соня". Тіна всміхнулася й поспішила відповісти. — Привіт, моя **бубочко!** – Сонин веселий голос змушував усміхатися навіть тоді, коли її не бачиш. – Привіт, **пташечко!**» (Рижко 14). Сучасні дівчата вживають ніжно-пестливі слова на позначення осіб жіночої статі, коли звертаються одна до одної. За допомогою цієї своєрідної лексики Олені Рижко вдається передати нюанси почуттів і переживань головної героїні, комунікативну поведінку сучасних підлітків, що продиктовано їй обраним жанром твору. У реалістичному творі мовний портрет значною мірою визначає мотивованість використаних автором стильових засобів у передачі мови персонажів, «точність у відтворенні мовних особливостей того середовища, до якого належить зображувана дійова особа» (Українська 361).

Описуючи враження від нової школи та претензійних однокласників та однокласниць, Тіна використовує у своєму мовленні фемінітивну лексику, яка відображає її переживання: «У кабінет провела молоденька **вчителька** Кіра Леонідівна. З'ясувалося, що вона, як і Тіна – новенька» (Рижко 12), «У новій школі вже тиждень. Учителі різні. Кіра. (Кіра Леонідівна) навіть **класна**. Щойно з університету. О! Каламбур – **класна** класна. Класний керівник. Хоча зовні – сама як **учениця**» (Рижко 14), «**Географічка**, Степанида Семенівна, старша пані далеко за сімдесят, мала настільки монотонний голос, що могла приколисати кого завгодно. До свого сорому, Тіна мусила зізнатися, що й сама якогось разу заснула» (Рижко 102). Однокласниці Тіни по-різному використовують у своєму мовленні фемінітиви, які відображають їхні соціальні взаємодії. Типова білявка, висока, довгокоса, одягнена ніби на подіум «королева Ніка» послуговувалася лексикою типу: *перукарка, богиня, королева та ін.*, щоб наголосити на своїй претензійності та значущості у шкільному колективі і не тільки. «**Дівчата! Дівчата! Знаю! Ми запросимо перукарку** додому й вона забацає нам класні зачіски! Ой, забула, вона без свого плеєра – ані кроку!

Слухайте! Займемося манікюром! А-а-а!...» (Рижко 48). До Тіни вона завжди зверталася в такій манері: *«Я – Ніка. Як грецька **богиня** перемоги. Запам'ятай»* (Рижко 15), *«Ти, **чучело** заїжджене! Не встигла припертися, а вже зазіхаєш на мою власність?!»* (Рижко 21) *«Наша новоспечена **королева** занедбала своїх васалів. А всі ми знаємо, що трапляється, коли володар забуває про підданих...»* (Рижко 20). Для неї не існує навіть слова «подружка». Юля та Іра, які спілкувалися з Веронікою, нагадували справжню свиту королеви, ходили слідом за нею, завчено «в рот заглядали». Проте коли Ніки не було поблизу були цілком притомними молодими людьми. Висока, коротко стрижена шатенка Крістіна, яка нагадувала справжню ляльку Барбі, зовсім не була схожа на Вероніку. Вона була значно приємніша і толерантніша у розмові з Тіною, використовуючи своєрідну лексику (*небезпечна, винахідлива, маніпуляторка*) для того, щоб попередити дівчину про страшні витівки «королеви Ніки»: *«Послухай, Тіно. Вероніка може бути небезпечною. І сама по собі, і через людей, які її оточують. ... По-перше, Ніка майже нічого не робить сама, вона — дивовижна **маніпуляторка**. А по-друге, дуже винахідлива. Уміє скривдити так, що мало хто запримітить. Але ти точно відчуєш все, що б їй хотілося»* (Рижко 122-123).

Поведінка однокласниць з «розборами» і «претензіями на значущість» приховувала їх справжню суть. У такій ситуації Тіна міркувала по-дорослому: *«Почуваюся **дурепою**, яка судить про людей за зовнішністю. Цікаво, чому ж тоді всі такі хороші поодиноці й перетворюються на збіговисько злих і заздрісних істот, коли збираються разом?»* (Рижко 62). Тіна змінює своє ставлення до однокласниць під впливом обставин, завдяки спілкуванню з Максом, який відрізняється від інших хлопців (Бусі, Сема, Давида) чоловічими вчинками, толерантністю, цілеспрямованістю, серйозними захопленнями й відповідальністю. Дівчина з ним почуває себе захищеною і не самотньою. На думку Макса його однокласниці не такі вже й злі, як уявляла це собі Тіна. Він дає характеристику кожній дівчині з класу, підсвідомо послуговуючись фемінітивною лексикою: *«В Іри є молодша **сестра**. Її шість. Ірина мама працює в столиці. І коли її нема. Іра малій за **маму**. ... А Крістіна допомагає старенькій самотній **сусідці**, не афішуючи цього. І вже довгенько. Даша – теж хороша **дівчина**. Її мама – **листоноша**, і Даша частенько замість неї розносить пошту, бо мама доглядає лежачу **бабцю**. А Настя... У дитсадок, де працює її мама, приводять маленьку Катрусю. Її **мама** померла минулого року. У неї довге волосся, а тато не вміє з ним ради дати. Настя щоранку перед школою забігає в садок, щоб заплести малій коси»* (Рижко 61–62). Цей фрагмент дуже добре ілюструє специфіку побудови мовного портрета у художньому творі, на якій наголошує Л. Марчук: разом із зовнішньою подібністю автор передає духовне життя людини, відбиває соціальний стан героя (3).

Окрему увагу у повісті «Дівчина з міста» Олена Рижко приділяє дівчачим таємницям у юному віці, які пов'язані з дорослішанням, з першими тілесними відчуттями. Тіна співставляє себе, свої міркування із тими, що

описує авторка секретника, вживаючи від здивування підлітковий сленг: *«Ого, навіть не знаєш, що сказати – **fake чу lol**. Схоже, існує дуже багато речей, про які вона ніколи не замислювалася. На відміну від **власниці** секретки. Зрозуміло, що та була спостережлива. І досить обережна. І, очевидно, знала, чого хоче. А ще не могла ні з ким поговорити про те, що її цікавило. Про свої відчуття. І в цьому вони схожі»* (Рижко 58). Дівчина навіть називає невідому авторку власницею секретки, щоб наголосити на тому, що та знає набагато більше про інтимні стосунки, ніж будь-хто з дівчат. А й справді перші телесні відчуття дуже добре прописані у секреті невідомої дівчини. Щось подібне переживає й Тіна: *«Перехопило подих од його близькості. А глінтвейн зробив сміливішою. І вона сама обвила його шию руками, підставивши губи для поцілунку. Тіна мліла від ніжності й пестощів»* (Рижко 80). Тема дорослішання викликає цікавість у Тіни, через що вона послуговується відповідною лекакою із заперечною часткою «не» (*незнайомка, не красуня, не потворко*), розглядаючи своє відображення у дзеркалі: *«Тіна ледь схилила голову. Ніби не себе розглядала в дзеркалі, а якусь **незнайомку**. Так, симпатичні ніжки. Однозначно. А ось талія – стягла за спиною сорочку в жмутик, ніби підперезалася, – могла б бути тоншою. Значно тоншою зітхнула. Провела погляд вище. Крізь сорочку ледь випиналися горбики грудей. І груди могли б бути більшими. Може, ще будуть? А плечі – красиві. І шия. Обличчя... як обличчя. **Не красуня**. Але й не **потворко**»* (Рижко 56). У цьому мікросегменті заперечна частка «не» відіграє важливу роль, оскільки підкреслює невпевненість головної героїні у собі, у своїх жіночих принадах, у тому, що вона справді дорослішає.

У художньо-образній площині тексту «Дівчина з міста» Олена Рижко обіграє нетрадиційний для шкільної повісті мотив підглядання й концентрування на власному ставленні до побаченого. Як вважає авторка, про це взагалі цікаво поговорити. Тема спостереження за чужим досвідом сексуальним (і подвійне споглядання: наприклад, Тіна дивиться за парочкою, а Макс і його батько – за Тіною) може бути висвітлена через призму того, яким за якістю є те побачене і який вплив має на того, хто підглянув. Тіна двічі потрапляє у ситуацію, коли підглядає за двома дорослими. Її сприйняття різне. Перший випадок – сцена інтимної близькості двох молодих людей у бібліотеці її шокувала, натомість сцена за участі старшого брата Макса та його нареченої у зимовому саду – захопила: *«Не може бути! Невже знову? Хто цього разу? – Тіна, густо червоніючи, відгорнула гілку розкішного олеандра і в мерехтливому світлі десятка свічок, красиво розставлених між квітів, спробувала краще роздивитися парочку... Цього разу обійшлося без шоку. Їй навіть сподобалося побачене. Дуже. Ще кілька секунд знадобилося, щоб зрозуміти, що перед нею Максів брат із **нареченою**. Тіна усвідомлювала, що не варто було б підглядати, але очей відвести не могла»* (Рижко 5-6). Як видно із наведеного уривку, Тіну приємно вразила романтична зустріч молоді пари у зимовому саду, через що вона захоплено називає дівчину Максого брата нареченою. Адже в

уяві кожної дівчини найромантичніші стосунки між хлопцем та дівчиною завжди мають закінчуватися весіллям, де є наречений та наречена.

Враження від побаченого у сільській бібліотеці Тіна навіть записала на телефон: «Цей запис – для “внутрішнього вжитку”. Однозначно. Я не **ханжа**. І не боюся слова “секс”. Якщо не вимовляти вголос... перед аудиторією. І щодо стосунків між чоловіками і **жінками** **мама** давно просвітила. Принаймні так... загалом. Плюс знайдена секретка. Але... Я точно не збиралася побачити це ось так. Це... не схоже на фільми. Зовсім. Та ну! Не схоже. Це просто віндець!.. Не... романтично й вульгарно. Якось... механічно чи що» (Рижко 71-72). Дівчину шокувала сцена інтимної близькості двох дорослих, яку вона не сподівалася побачити у бібліотеці. Відповідно вона використовує у своєму мовленні емоційно-забарвлену лексику (*віндець, вульгарно, механічно*) у поєднанні з фемінітивами (*жінка, мама, ханжа*), щоб описати своє обурення, спротив, внутрішній бунт.

Висновки та перспективи дослідження. На основі проведеного аналізу встановлено, що повість Олени Рижко «Дівчина з міста» є яскравим прикладом того, як фемінітиви можуть бути використані для створення мовного портрета сучасної молоді людини. Завдяки вмілій інтеграції фемінітивної лексики у текст, авторка не лише підкреслює соціальні аспекти життя героїні, але й надає її мовленню автентичності та емоційної глибини. Це дозволяє глибше зрозуміти внутрішній світ підлітків, його взаємодію із зовнішнім середовищем, процес формування ідентичності.

Стверджено, що у повісті «Дівчина з міста» представлено різноманітну фемінітивну лексику (офіційну, розмовну, знижену (пейоративну), якою авторка послуговується з певною метою: для створення точних і детальних описів дівчат-підлітків; для відображення стосунків головної героїні з іншими персонажами; для підкреслення незрілості та невпевненості героїв-підлітків; у діалогах між персонажами, щоб відобразити повсякденне мовлення сучасних підлітків; для створення емоційного зв'язку з читачами.

Перспективним вважаємо компаративний аналіз мовних портретів персонажів-підлітків в інших творах Олени Рижко та сучасній прозі для юних читачів різних жанрів з урахуванням гендерних характеристик.

Список використаних джерел

Рижко, Олена. *Дівчина з міста*: повість. Київ: ВЦ «Академія», 2018.

Sources

Ryzhko, Olena. *Divchyna z mista*: povist. Kyiv: VTs "Akademiia", 2018.

Список використаної літератури

Архангельська, Алла. «До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиції і сучасність». *Мовознавство*, № 6, 2013, с. 27-40.

Гмиря, Людмила і Мунтян, Олександр. «Еволюція вживання фемінітивів в українській мові». *Вісник науки та освіти*, № 89 (14), 2023, с. 40-53.

Качак, Тетяна. ««Дівчачі тексти»: фемінний дискурс у сучасній українській прозі для юних читачів». *Слово і час*, №4 (676), 2017, с. 78-89.

- Качак, Тетяна. ««Дівчина з міста» Олени Рижко: про що не розкаже Google». *Буквоїд*. 3 жовтня 2017. <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2017/10/03/071614.html>
- Качак, Тетяна. *Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст.* Київ: Академвидав, 2018.
- Литвин, Наталія і Качак, Тетяна. «Авторський ономастикон Олени Рижко (на матеріалі повістей для підлітків)». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 15, 2021, с. 62-75. <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2021-15-67-80>.
- Марчук, Людмила. «Мовні засоби створення портрета в жіночій прозі Галини Тарасюк». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Серія «Філологічні науки»*, вип. 18, 2009, с. 3-7.
- Новий український правопис: навчальний посібник*. Київ: Центр учбової літератури, 2021.
- Пономарів, Олександр. *Стилістика сучасної української мови*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000.
- Сеньків, Ольга і Тимчук, Олена. «Мовний портрет підлітка у фентезійному творі (на матеріалі трилогії про Бларта Домініка Баркера)». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*, том 32 (71), № 4, ч. 1, 2001, с. 243-8. <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-1/41>
- Українська мова: енциклопедія*, за ред. ред. В. М. Русанівського, і О. О. Тараненка. 2-ге вид. Київ, 2004.
- Шаповал, Анна. *Лінгвокультурологічна характеристика мовної особистості персонажа художнього твору (на матеріалі романів Перл Бак «Імператриця» та Павла Загребельного «Роксолана»)*. Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Одеса, 2015.
- Шевчук, Зореслава. *Вербалізація мовного портрета жінки (на матеріалі сучасної української жіночої прози)*. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Луцьк, 2017.
- Шевчук, Зореслава. «Понятійно-термінологічне поле дослідження ієрархії «мовна особистість – мовний портрет»». *Одеський лінгвістичний вісник*, вип. 4, 2014, с. 305-8.

References

- Arkhanhelska, Alla. "On the problem of derivational feminization in present day Ukrainian language: tradition and modernity." *Movoznavstvo*, no 6, 2013, pp. 27-40.
- Hmyria, Liudmyla and Muntian, Oleksandr. "Evolution of the Use of Femininitives in the Ukrainian Language." *Bulletin of Science and Education*, no 89 (14), 2023, pp. 40-53.
- Kachak, Tetiana. "Girls' Texts: Feminine Discourse in Modern Ukrainian Literature for Children and Youth." *Word and Time*, no 4 (676), 2017, pp. 78-89.
- Kachak, Tetiana. "Girl from the city" by Olena Ryzhko: what Google won't tell you about." *Bukvoid*. 3 Oct. 2017. bukvoid.com.ua/reviews/books/2017/10/03/071614.html
- Kachak, Tetiana. *Trends in the Development of the Ukrainian Fiction for Children and Youth at the Beginning of the 21st Century*. Kyiv: Akademvydav, 2018.
- Lytvyn, Nataliia and Kachak, Tetiana. "Author's Onomasticon of Olena Ryzhko: a Case Study of Stories for Young Adults." *Linguostylistic Studies*, no. 15, 2021, pp. 62-75. doi.org/10.29038/2413-0923-2021-15-67-80.
- Marchuk, Liudmyla. "Linguistic means of creating a portrait in women's prose by Halyna Tarasyuk." *Scientific papers of Kamianets-Podilsky Ivan Ohiyenko National University: Philological Sciences*, no. 18, 2009, pp. 3-7.
- New Ukrainian orthography: a study guide*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 2021.
- Ponomariv, Oleksandr. *Stylistics of the modern Ukrainian language*. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2000.

- Senkiv, Olha and Tymchuk, Olena. "A Teenager's Language Portrait in Fantasy Novels (Based on Dominic Barker's Trilogy about Blart)." *Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University, Series: Philology. Journalism*, vol. 32 (71), no 4, part. 1, 2001, pp. 243–8. doi.org/10.32838/2710-4656/2021.4-1/41
- Ukrainska mova: entsyklopediia*, edited by V. M. Rusanivskyi, and O. O. Taranenko. 2nd ed. Kyiv, 2004.
- Shapoval, Anna. *Lingvocultural features of character's linguistic personality of the bells lettres (on material of novels Perl Buck «Imperial woman» and Pavlo Zagrebelniy «Roksolana»)*. PhD Thesis. Odesa, 2015.
- Shevchuk, Zoreslava. *Verbalization of woman's linguistic portrait (based on modern Ukrainian women's prose)*. PhD Thesis Abstract. Lutsk, 2017.
- Shevchuk, Zoreslava. "Conceptual and terminological sphere of "linguistic identity – linguistic portrait" hierarchy investigation." *Odessa Linguistic Journal*, no. 4, 2014, pp. 305-8.

Стаття надійшла до редколегії 03.02.2024

Локайчук, Світлана. «Мовно-психологічні портрети підлітків – персонажів повісті Валентина Бердта «Все починається в 13»». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 20, 2024, с. 37–46.
Lokaichuk, Svitlana. "Linguistic and Psychological Portraits of Adolescent Characters in Valentyn Berdt's Story "It All Starts at 13"". *Linguostylistic Studies*, iss. 20, 2024, pp. 37–46.

УДК 821.161.2'06.08

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2024-20-37-46>

МОВНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПОРТРЕТИ ПІДЛІТКІВ – ПЕРСОНАЖІВ ПОВІСТІ ВАЛЕНТИНА БЕРДТА «ВСЕ ПОЧИНАЄТЬСЯ В 13»

Світлана Локайчук

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

У статті проаналізовано лінгвостилістичні засоби творення психологічних портретів підлітків, які є основними персонажами повісті В. Бердта «Все починається в 13». Відзначено, що особливістю портретних описів аналізованого твору є акцент на провідній деталі або рисі характеру персонажів, на їхніх хобі, почуттях, переживаннях. У повісті переважає динамічний, ситуативний портрет головного героя, який розвивається, росте, змінюється, фантазує. У мовленні підлітків найчастіше зафіксовано епітети, метафори, порівняння, шкільний сленг, розмовна лексика. Зауважено, що письменник ретельно підбирає слова для опису поведінки, її зміни, манери спілкування 13-літніх персонажів повісті. Мовні засоби на позначення жестів, міміки супроводжують майже кожную репліку дійових осіб художнього твору.

Ключові слова: художній текст, лексико-стилістичні засоби, невербальні характеристики.

LINGUISTIC AND PSYCHOLOGICAL PORTRAITS OF ADOLESCENT CHARACTERS IN VALENTYN BERDT'S STORY "IT ALL STARTS AT 13"

Svitlana Lokaichuk

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

The linguistic portrait of a character is part of the literary text structure; it is its organic part. The article highlights linguistic portraiture as a set of lexical and stylistic means used by the author to describe the appearance, facial expressions, gestures, speech, character traits, dynamics of thoughts, feelings, and experiences of the characters in a work of art.

The purpose of the article is to analyze the linguistic stylistic devices used for creating the linguistic and psychological portraits of teenage characters in Valentin Berdt's story "It All Starts at 13". A specific feature of a psychological portrait is that it may not contain a description of appearance at all but only fragmentary descriptions of the character's mental characteristics, character traits, and disposition. This is the method of portraying characters used in V. Berdt's story "It All Starts at 13", in which descriptions of appearance are almost absent. The reader is provided with the opportunity to imagine the character's appearance based on the description of his behavior, way of thinking, and statements.

The story is dominated by a dynamic, situational portrait of the protagonist, who develops, grows, changes, and fantasizes. The writer makes extensive use of line portraits, constantly emphasizing the leading detail or character trait. In the story, such a detail is the hobby of the main character, and at the same time the narrator's, passion for computers. His speech is characterized by the use of special vocabulary and slang from the IT sphere. Epithets, metaphors, similes, school slang, and colloquial vocabulary are most often recorded among the stylistic means of creating psychological portraits of teenagers.

V. Berdt carefully selects words to describe the behavior, its changes, and the manner of communication of the 13-year-old characters of the story. Depicting the characters, the writer emphasizes such a recurring artistic detail as a smile or laugh, which is a feature of the schoolchildren's environment. They spend their holidays carefreely. The character of the cheerful and intelligent girl Oksana stands out the most among them. In the story, special attention is paid to tactile sensations – touches of hands and kisses. Language means of indicating gestures and facial expressions accompany almost every line of the characters of the work of art.

Key words: literary text, lexical and stylistic means, non-verbal characteristics.

Вступ. Лінгвостилістичний аналіз літературного тексту спрямований на виявлення системи словесно-художніх прийомів, за допомогою яких здійснювалося художнє мислення письменника під час створення образів художнього твору. Дослідницький інтерес становлять портретні характеристики персонажів, тобто особливості їхньої зовнішності, міміки, жестикуляції, а також опис переживань, емоцій, рис характеру літературних героїв. Для характеристики персонажів, опису їхніх діалогів та монологів, невербальної поведінки письменник відбирає доцільні, за його задумом, лексико-граматичні засоби. Дотримуємося думки, що мовне портретування варто розглядати як сукупність лексико-стилістичних засобів, залучених автором для опису зовнішності, міміки, жестів, мовлення, рис характеру, динаміки думок, почуттів, переживань персонажа (Локайчук 91).

Мовний портрет персонажа входить до структури художнього тексту, є його органічною частиною. За Коротким тлумачним словником лінгвістичних термінів, мовний портрет – це стилістична категорія, що реалізується у художній прозі; опис зовнішніх ознак персонажа, а також його внутрішнього стану (внутрішній, психологічний мовний портрет) (Єрмоленко і Бирик 94). Іншими словами, мовний портрет у широкому розумінні – це не лише зображення зовнішності, а й акцентування на індивідуальних рисах характеру, вподобаннях, звичках літературного героя.

Мета статті – аналіз лінгвостилістичних засобів для моделювання мовно-психологічних портретів підлітків – персонажів повісті Валентина Бердта «Все починається в 13».

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження є картотека прикладів (понад 90 одиниць) з фіксацією лексико-граматичних засобів для вербальної та невербальної характеристики персонажів повісті. Під час опрацювання матеріалу застосовано описовий метод для систематизації фактичного матеріалу; метод суцільної вибірки для

створення джерельної бази дослідження; метод контекстуального аналізу, за допомогою якого відібрано речення, які містять мовно-психологічні описи підлітків; прийоми інтерпретації та систематизації мовного матеріалу.

Результати дослідження та дискусія. Поняття портрета персонажа в художньому творі достатньо широке. Це й опис зовнішності героя, його соціальна характеристика, акцент на психологічному стані особи, емоціях та переживаннях літературного героя. На відміну від звичайного портрета, головна мета якого – дати читачеві можливість уявити людину, психологічний портрет пов'язує зовнішність героя з особливостями його внутрішнього світу. Портретний опис вказує на вдачу, темперамент, риси характеру персонажа, акцентує увагу читача на тих деталях зовнішнього вигляду, які містять інформацію про почуття, думки, переживання і настрої. Часто в науковій літературі будь-який портрет визначають як психологічний тому, що він розкриває риси характеру. Проте власне психологічний портрет з'являється в літературі тоді, коли він передає чи описує певний психічний стан, у якому персонаж перебуває в конкретний момент, або ж зміну таких станів (Насалевич 49).

Специфічною (і відмінною) рисою психологічного портрета є те, що він може взагалі не містити опису зовнішності, а складатися лише з фрагментарних описів психічних особливостей, рис характеру, вдачі персонажа. Це ми спостерігаємо в повісті В. Бердта «Все починається в 13». Головний персонаж твору – учень 8-Б класу Сергій Приходько, від імені якого ведеться розповідь. Крім нього, активними учасниками всіх подій є спочатку його шкільний друг Андрій, а потім однолітки, з якими проводив літні канікули у селі Ліщинівка – Оксана з Києва, Олег з Житомира, Дмитро – «Гаррі Потер», що вивчає шумерську мову, із Конотопа.

Загалом описів зовнішності персонажів майже не подано. На нашу думку, це можна пояснити тим, що розповідь ведеться від першої особи – підлітка. Ми не маємо уявлення про те, якого зросту школярі, якого кольору у них очі, волосся, у що вони вдягнені. У тексті розповіді зафіксовано лише сленгове слово *прикид* як назву одягу загалом: *Судячи з прикиду, ця дівчина не з сусіднього села* (Бердт 67).

Про єдину дівчину в товаристві підлітків – Оксану – відомо, що вона вродлива, проте оповідач говорить про це не прямо, а через сприйняття інших персонажів, зокрема, бабусі Сергія (*А чиє ж це таке гарненьке дівчатко?* (Бердт 81)) та однолітка Олега під час першої зустрічі з незнайомкою: *Тоді Олег розвернув скутер посеред вулиці і ще раз проїхав повз неї. – А вона нічого, – навмисне голосно сказав він, обертаючись до мене* (Бердт 68).

Зауважимо, що за описом поведінки, мови, способу мислення персонажа читач намагається уявити собі його зовнішність, для зображення якої в художньому творі достатньо незначної деталі, що характеризує сутність описуваної особи. Оксана привертає увагу головного

героя як дівчина-красуня, у яку хлопець несподівано для себе закохується. Можливо, тому з усіх персонажів повісті найдетальніше виписаний цей образ. У характері дівчини можна виділити кілька основних рис характеру, що формують її ставлення до людей. Передусім дівчина розумна, кмітлива, має почуття гумору, хоч і часто вживає сленгові слова: *А ви, як я бачу, **круті хлопці**. Напевне, з місцевих?* (Бердт 67); *Мені, хлопчики, все **рівнобедрено*** (Бердт 120); *Оксана час від часу намагалася підтримати нашу з Дмитром балаканину. **Підкидала до розмови влучні жарти**, і бесіда враз оживала...* (Бердт 128). Їй належить дотепна класифікація юнаків: *Так от. Хлопці поділяються на ботаніків, рокерів, байкерів, геймерів, покидьків і справжніх хлопців* (Бердт 68). Оксана комунікабельна, непосидюча, крім того, варто відмітити, що вона щиро хвилюється за своїх друзів, наприклад, коли Олег не впорався з керуванням скутером і вони з Сергієм перекинулися, то до Сергія підбігла дівчина: *Живий? – **схвильовано прошепотіла** Оксана* (Бердт 158).

Письменник передає читачеві інформацію про переживання героя, використовуючи два основних прийоми. Перший будується на основі розлогих, детальних описів відчуттів. Другий набагато складніший, однак більш цікавий для досліджень. Він полягає в тому, що письменник створює в тексті особливу атмосферу, яка викликає в читача конкретні емоції, що відповідають задуму автора (Насалевич 51). Аналіз мовного оформлення цих прийомів становить чималий інтерес.

Автор повісті через переживання головного героя описує його перше кохання, на жаль, без взаємності, використовуючи паралелі **кохання – нещастя, кохання – стихійне лихо**, наприклад: *А тим часом потягом із Києва в напрямку Ліщинівки наближалось ще одне **моє нещастя**. Його не порівняти навіть із **землетрусом, потопом, буревієм, спопеляючою блискавкою** – все це такі собі розваги в порівнянні з тим, що звалилось того літа на мою мрійливу голову... Безумовно, оминути нещастя вдалось б, якби **я не закохався в Оксану*** (Бердт 43). Кожна деталь, кожний епітет, порівняння, метафора пов'язує зовнішнє із внутрішнім світом, насичується певною характеристикою, емоцією, вираженням ставлення, а це ознака психологічного портрета.

Потрапивши в «любовний трикутник», Сергій переживає неприязнь до свого суперника – Олега, якого обрала Оксана, та постійно звертає увагу на їхні стосунки: *...Але не Дмитро **мене хвилював**, а те, що Оксана з Олегом **добре здружилися**...* (Бердт 90); *Тепер Олега від Оксани **не відірвеш**...* (Бердт 116); *...Олег з Оксаною поводили себе так, **ніби у них завтра весілля**...* (Бердт 129).

Сильне романтичне почуття виявляється також у тому, що намагаючись привернути увагу Оксани після від'їзду Олега, він дарує їй квіти (сто троянд з усіх квітників Ліщинівки – С. Л.), однак для Оксани *«**Це сумні квіти**» ...* (Бердт 216). Сергій зрозумів зміни в настрої дівчини: *А от «сумні квіти» **мене зачепили**. – Квіти не можуть бути **сумними**. Хіба що*

в руках **сумних людей**, – заперечив я... (Бердт 217). Вжитий кілька разів прикметник **сумні** передає не тільки те, що в дівчини зіпсувався настрій, а її тугу за коханим.

У цікавій формі Оксана відмовляє Сергієві: **Не люблю** час падолисту й дощів... А тепер і літо **не люблю**, – сказала дівчина й відвела погляд вбік. – І Ліщинівку **не люблю**, і все, що з нею пов'язане, бо... (Бердт 217). Тричі сказане дієслово **не люблю** ніби й не стосується безпосередньо Сергія, але адресоване йому. Doroslіshannya dіvchiny, zarodzhennya spravzhnіkh pochuttiv передано у словах Оксани: Я вважала, що наші стосунки з Олегом – це просто **гра, розвага**. А як тільки він поїхав, то **мені стало його бракувати**... Він слав есемески. Я їх читала, **як молитву, як замовляння**, сто разів на день (Бердт 217).

Порівнюючи психологічний образ із типовими для нього людськими рисами, читач самотійно домислює вигляд героя. Ситуативні портретні риси характеризують емоційно-експресивний образ особистості, своєрідність психологічних станів, що змінюються в різних сюжетно-психологічних обставинах (Насалевич 50). У повісті переважає динамічний, ситуативний портрет головного героя, адже перед нами життєпис персонажа, який розвивається, росте, змінюється, фантазує, наприклад: *І, втішаючи сам себе, уявляв недалекі часи, коли Оксана дізнається про мій унікальний винахід. **Про мене писатимуть у газетах, говоритимуть по радіо, моє обличчя** мелькатиме в кадрах телевізійних новин **на усіх каналах**. І одного ранку, за сніданком, Оксана довідається з телевізійних новин про Сергія, з яким колись відпочивала в Ліщинівці* (Бердт 169).

В. Бердт широко використовує штриховий портрет, тобто постійно робить акцент на провідній деталі або рисі характеру героя. Цей прийом забезпечує збереження цілісності образу. У повісті такою деталлю є, наприклад, хобі головного героя й одночасно оповідача – захоплення комп'ютерами, і герой про це говорить з гордістю: **Комп'ютер – моє захоплення, розумієш? Ворскла – це вже річ другорядна.**

– Заздрю, – зітхнув Дмитро.

– Знайшов чому заздрити! **Знайди собі заняття до душі, і все вирішиться автоматично** (Бердт 114). В іншому місці повісті головний герой говорить: *От би ще **комп**, і звідси можна цілий день не вилазити* (Бердт 84).

Завдяки його захопленню комп'ютерами зав'язалася міцна дружба з однокласником Андрієм, який спочатку «*Все, що міг знати про комп'ютери на той час – це лише те, що вони існують*» (Бердт 35). Ця дружба мала великий позитивний вплив на зміну поведінки Андрія, бо, за характеристикою головного героя, «в хлопцеві назавжди помер **колишній бевзь і бешкетник** Андрій Наріжний із 7-Б. А за годину став для нього щонайменше Девідом Коперфілдом» (Бердт 23).

Важливою деталлю портрета є особливості мовлення героїв: *тихо швидко, захоплено, боязко, гордо*, – за допомогою цих прислівників передано

емоції. Письменник може подавати психологію персонажів або через пряму характеристику мовлення (у діалогах), наприклад:

– *Сергію, а ти справжній хакер? – захоплено запитала Оксана.*

– *Несправжніх хакерів не буває, – гордо відповів їй (Бердт 173).*

Загалом, наявність у повісті реплік дійових осіб без коментарів автора дозволяє читачеві скласти власне враження про літературного героя, сформувати своє ставлення до нього. Репліки, сказані персонажем, характеризують його як особистість, підкреслюють певні риси характеру.

На захоплення головного героя та його друзів комп'ютерними іграми і програмуванням вказує використання спеціальної лексики та сленгу зі сфери ІТ типу *комп, просунутий, крутий, програмер, сішка, жаба, рульний мод, календарна матриця*, наприклад: *...Серж, ми відстали від життя. Бо просунутим вважається той, хто тямить у мовах програмування «C++», та «Java», – невдоволено зауважив Андрій. Ще кілька місяців тому без моєї допомоги він не міг знайти клавішу «Enter». А нині, наче крутий програмер, кидається словами «сішка», «жаба»... (Бердт 15); Андрій навіть раніше за мене довідався, що *it'sho underworld* – це найбільш рульний диаблівський мод (Бердт 16); Я вимкнув *комп* і гірко заплакав (Бердт 220); І я ще не знав, що там, десь у глибині *календарної матриці*, причаїлося безліч пригод, які трапляються тільки з тринадцятилітніми... (Бердт 219).*

Серед виразів, якими послуговуються підлітки, багато жартівливих, дотепних, з використанням розмовно-просторічної, тобто зниженої, лексики, наприклад: *Гей, новенький, ти, кажуть, петраєш у компах (Бердт 13); Чуєш, комп'ютерний щур, може й мене навчиш шарити в інтернеті? (Бердт 14); Чи не мотнутися великом до Тростянця? (Бердт 95).*

В аналізованій повісті В. Бердт описує жести, міміку, погляди, інтонації персонажів. Вони супроводжують майже кожную репліку дійових осіб, які живуть, спілкуються, переживають певні емоції, виявляють своє ставлення до інших. Як і в реальному житті, персонажі повісті мають свій неповторний характер. Наприклад, перша зустріч із внучкою баби Сльозки описана так: *На тому розі, де єдина в селі асфальтована вулиця перетинає ґрунтову, на лавочці біля двору баби Сльозки сиділа, лузаючи насіння, незнайома дівчина. Ми їхали трішки швидше, ніж кінська підвода, однак не встигли розгледіти її як слід. Олег ледь шию собі не скрутив. Дівчина глянула в наш бік і, здається, усміхнулась (Бердт 46).*

Л. Корнева підкреслює, що в процесі спілкування невербальна поведінка постає об'єктом тлумачення не сама собою, а як показник прихованих для безпосереднього спостереження індивідуально-психологічних і соціально-психологічних характеристик особистості (115). Щодо паравербальних – ритміко-інтонаційних – засобів, то «ними регулюють мовленнєвий потік, вони доповнюють, замінюють і передбачають висловлювання, передають емоційні стани» (Лужецька 147). Поєднуючи вербальну та невербальну інформацію, автор, з одного боку, максимально точно відображає природну ситуацію спілкування, з іншого –

це дає йому можливість глибше проникнути в душу персонажа, передати його психологічний стан, як наприклад, настрої Сергія перед «засланням» на все літо в село: *Пальцями ніжно погладжую мишку, торкаюсь клавіатури, жалісним поглядом дивлюся на темний квадрат монітора... Прощавайте, комп'ютер, телевізор, ролики, плеєр... Прощавай, цивілізація, й здрастуйте, будьте ви прокляті, кури, гуси, свині, корови, кози, собаки, коти, голуби!..* (Бердт 22).

Під час безпосередньої (усної) комунікації несловесна поведінка співрозмовника оцінюється за рахунок візуального контакту. В. Бердт визначає і зображає всі виразні моменти буття своїх героїв: не тільки вчинки та слова, але й інтонацію, жести, міміку, погляд. Це дає йому можливість створити точний художній образ, характеризує героя, виокремлює його серед інших. Наприклад, закохані Олег з Оксаною.... *притуляться одне до одного й сидять воркують. Щоправда, Оксана час від часу намагалася підтримати нашу з Дмитром балаканину. Це, мабуть, не зовсім подобалося Олегові. В такі хвилини він, як той півень, черкав крилом землю, підходячи до Оксани то з одного боку, то з іншого, й обіймав її за плечі* (Бердт 96). Окрім того, невербальні реакції допомагають зрозуміти емоції персонажа: *Наші Ромео і Джульєтта трималися за ручки, а під час кіносеансу Оксана вмошувалася в Олега на колінах. Мене з'їдали ревності* (Бердт 77).

Як підкреслює Л. Корнева, «саме художні кінеми значною мірою наближають читача до героїв твору, занурюють його в атмосферу діалогу, створюють ілюзію присутності при спілкуванні» (118). Невербальні засоби сигналізують про важливість безпосереднього спілкування для підлітків. Майже кожна репліка дійових осіб супроводжується словами на позначення їхніх жестів, міміки, поглядів, мовлення, наприклад: *Дівчина витримала паузу і обвела нас поглядом* (Бердт 122); *Дмитро легенько штовхнув мене ліктем, мовляв, ох і артистка ж!* (Бердт 123); – *Нічого, – я обійняв її за плечі і пригорнув до себе. – Спершу потрібно звикнути до темряви, і всі страхи відійдуть геть; Ой, росяно як, – вона торкнулася долонею трави, вивільнившись із обіймів* (Бердт 144).

Змальовуючи персонажів, автор звертає увагу на таку деталь, як посмішка, за допомогою якої передається не тільки гарний настрій, але й ставлення до іншої людини, а також характер персонажів. Різний ступінь вияву задоволення письменник передає низкою синонімічних засобів: *усміхнутися, посміхнутися, сяяти посмішкою, сміятись, розсмішити*. Ця повторювана художня деталь стає знаковою для середовища школярів, які безтурботно проводять канікули, та особливо вирізняє характер веселої і розумної дівчини Оксани. Наприклад: *Згода. Перелік слід доповнити, – усміхнулась Оксана* (Бердт 65); *За решту не буду говорити, а то образитеся і поїдете геть від мене, – посміхнулась Оксана* (Бердт 65); *Влучно сказано, – пересміявшись, мовила Оксана* (Бердт 69); *Сидів би ось так весь день, вигадуючи всілякі дурниці, щоб Оксана не переставала сяяти посмішкою*

(Бердт 79); *З усмішкою на вустах*, вона мрійливо дивилася на клаптики синього неба, які проглядали поміж листя яблунь (Бердт 96). На нашу думку, усмішка – найяскравіша деталь образу дівчини з компанії школярів, які волею випадку опинилися разом у с. Ліщинівка.

Варто зазначити, що описом невербальної поведінки можна не лише якнайточніше розкрити характер персонажа, але й показати його в розвитку, відобразити найменші зміни настрою. Описуючи однолітка Олега, оповідач звертає увагу на зміни в поведінці персонажа у період його становлення як особистості: *Справжній шмигало! Дідусь влучив у десятку. Ще позаминулого літа Олег був зовсім іншим: мовчазним, вайлуватим, лінивим і постійно щось жував. А тепер – наче підмінили* (Бердт 65). Опис Олега подано через особливості його темпераменту, який виявляється в мовленні: *Рот у нього не стулявся ні на хвилину. Щоб не робив: чи їхав на скутері, чи їв шовковицю, дудлив кока-колу чи видряпувався на саму верхівку черешні – завжди туркотів* (Бердт 68).

У повісті особлива увага звернена на тактильні відчуття – доторки рук, поцілунки. Для цього використано такі вислови, як *доторкнутися устами до щоки, цмокнути в щічку*, наприклад: *Я не встиг відповісти, а вона прихилилася ще ближче і доторкнулася до моєї щоки устами. На них ще тримався легкий аромат малинового варення, яке зараз варять у кожному дворі Ліщинівки. На якусь мить я скам'янів, а потім по тілу розлилося дивне відчуття легкості. Бентежне та ніжне* (Бердт 72); *Прощаючись, Оксана цмокнула мене в щічку і сказала: Ніколи б не подумала, що харківські хлопці – найхорообріші в Україні* (Бердт 146).

Встановлено, що жестикуляція збільшується при емоційному піднесенні. Описуючи невербальну поведінку, письменник надає перевагу дієсловам або дієслівним словосполученням, оскільки вони більш точно зображають рух, наприклад: *Не гаючи й секунди, я обійняв її рукою за плечі, прихилив до себе й поцілував... Я очікував почути стриманий коментар з приводу мого поцілунку. Але вона не мовила ні слова й ніжно торкнулася устами моєї щоки, поклала руки мені на плечі, притулившись до мене всім тілом* (Бердт 216).

Під час опису спілкування виникає потреба в мовній фіксації його невербальних компонентів, оскільки без їх урахування наше сприйняття обмежується тільки словесним обміном інформацією, що не дає можливості сприймати повну картину взаємодії комунікантів – тон бесіди, її емоційний фон, психологічну налаштованість мовців, щирість їхніх реакцій, правдивість висловлювань (Корнева 114). Опис поведінки та її зміни, манер, все, що відображається у мимовільних чи свідомих рухах тіла, дають можливість створити точний художній образ, схарактеризувати героя, виокремити його серед інших, наприклад: *Ходімо поблукаємо хутірцем просто так, – запропонувала Оксана, підвелася і взяла Олега за руку* (Бердт 93); *Хлопчик і дівчинка, тримаючись за руки, йшли слідом за сонцем, що поспішало за небокрай* (Бердт 94). Загалом, за нашими спостереженнями,

описи вербальної і невербальної поведінки головних персонажів є сукупністю розпорошених у творі характеристик та забезпечують цілісність образів.

Висновки та перспективи дослідження. У повісті «Все починається в 13» Валентин Бердт максимально точно змальовує образи персонажів – підлітків, особливості їхнього світосприйняття, реакції на події, взаємини з однолітками. При творенні мовно-психологічних портретів автор послуговується лексико-стилістичними засобами, які підкреслюють особливості характеру, темпераменту, настрою персонажів. Особливістю портретних описів аналізованого твору є акцент на провідній деталі або рисі характеру персонажів, на їхніх хобі, почуттях, переживаннях.

Серед мовностилістичних засобів творення психологічних портретів підлітків найчастіше зафіксовані епітети, метафори, порівняння, шкільний сленг, розмовна лексика. Мовні засоби на позначення жестів, міміки, поглядів персонажів, супроводжують майже кожную репліку дійових осіб твору. В. Бердт ретельно підбирає слова для опису поведінки, її зміни, манери спілкування 13-літніх персонажів повісті, що дає можливість читачеві жити емоціями героїв.

У подальших дослідженнях варто здійснити порівняльний аналіз лексико-стилістичних засобів художнього опису персонажів в інших творах для юнацтва сучасних українських письменників.

Список використаної літератури

- Бердт, Валентин. *Все починається в 13: повість*. Львів, 2018.
- Єрмоленко, Світлана, Бирик, Світлана і Тодор, Олена. *Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*. Київ, 2001.
- Корнева, Людмила. «Мовна репрезентація невербальної поведінки героїв художнього твору та її роль у тексті». *Філологічні науки*, № 1 (7), 2011, с. 114–21.
- Локайчук, Світлана. «Мовний портрет Слуги з Добромиля за однойменним романом Галини Пагутяк». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 11, 2019, с. 89–99.
- Лужецька, Леся. «Невербальні засоби спілкування як складник мовленнєвої культури особистості». *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. Дрогобич, 2014, с. 145–51.
- Насалевич, Тамара «Класифікація портретних описів». *Науковий вісник Чернівецького університету*, вип. 136, 2002, с. 48–52.

References

- Berd, Valenty. *Vse pochynaietsia v 13: povist*. Lviv, 2018.
- Yermolenko, Svitlana, Bybyk, Svitlana i Todor, Olena. *Ukrainska mova. Korotkyi tлумachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv*. Kyiv, 2001.
- Lyudmila, Kornieva. "Speech representation of Non-Verbal Behavior of the Heroes of the Literary Work and its Role in the Text." *Philological Sciences*, iss. 1 (7), 2011, pp. 114–21.
- Lokhaichuk, Svitlana. "Portrait of the Servant from Dobromil Based on the Cognominal Novel by Halyna Pahutiak." *Linguostylistic Studies*, iss. 11, 2019, pp. 89–99.
- Luzhetska, Lesia. "Neverbalni zasoby spilkuvannia yak skladnyk movlennievoi kultury osobystosti." *Native Word in Ethnocultural Dimension*. Drohobych, 2014, pp. 145–51.

Nasalevych, Tamara "Klasyfikatsiia portretnykh opysiv." *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu*, iss. 136, 2002, pp. 48–52.

Стаття надійшла до редколегії 11.03.2024

Омельковець, Руслана і Свірса, Діана. «Флороконцепт «вороняче око» у фольклорних текстах із Західного Полісся: лінгвокультурологічний аспект». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 20, 2024, с. 47–55.
Omelkovets, Ruslana and Svirsa, Diana. "Floral Concept of 'Voroniche Oke' (Raven's Eye) in Folklore Texts from the Western Polissia: a Linguo-Cultural Aspect". *Linguostylistic Studies*, iss. 20, 2024, pp. 47–55.

УДК [81:008]:398(=161.2:477.81/.82)

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2024-20-47-55>

ФЛОРОКОНЦЕПТ «ВОРОНЯЧЕ ОКО» У ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТАХ ІЗ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Руслана Омельковець

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Діана Свірса

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

У статті здійснено лінгвокультурологічний аналіз «вороняче око» на матеріалі легенд та переказів із Західного Полісся; схарактеризовано фольклорну традицію іманентності природного складника у світосприйнятті поліщуків; наведено назви рослин, що тісно пов'язані з довкіллям. Багато фітономенів, окрім денотативного значення, мають додаткові семантичні характеристики, виконують експресивну і етнокультурну функцію, відображаючи специфіку менталітету народу. Деякі номени мають яскраву культурно-національну конотацію, як-от *вороняче око*. Комплексний аналіз засвідчує те, що фітономен *вороняче око* містить здебільшого негативні культурні конотації та символічні значення.

Ключові слова: флороконцепт, лінгвокультурологія, культурна конотація, фольклор.

FLORAL CONCEPT OF 'VORONICHE OKO' (RAVEN'S EYE) IN FOLKLORE TEXTS FROM THE WESTERN POLISSIA: A LINGUO-CULTURAL ASPECT

Ruslana Omelkovets

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

Diana Svirsa

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

Botanical vocabulary belongs to the archaic language layer and is an integral part of linguistic culture. It reflects people's life experience and the results of their observations of the world around, therefore the names of plants provide for establishing specific features of the cultural traditions of the people. Plant names with zoonymic components constitute a separate thematic group within the botanical vocabulary. The plant names with zoonymic components constitute a separate thematic group within the botanical vocabulary. Phytonominations often become the object of linguistic and cultural research. This approach makes it possible to

consider the ways of representing culture in language and to find out the peculiarities of the people's worldview. The main tool for conducting linguo-cultural analysis is the concept of cultural connotation. The essence of floronomena with a zoonym component is associations based on external similarity and similarity of functions of animals and plants.

The object of the study is the cultural connotations of the phytonomen *voroniache oko* in folklore texts from Western Polissia. The most frequent motivational feature is the poisonousness of the plant. Thus, the designation *voroniache* indicates the toxic effect of this plant on humans and animals. Also, it adds an emotional aspect to the assessment of the poisonousness of the plant, which warns a person about the danger. Another motivational feature is the place of growth of the plant (the ornithonym component *voron* (raven) is present in the names of forest and moisture-loving plants). The phenomenon of phytonymic opposition reflects popular ideas about mimicry in the plant world. The phytonomen *voroniache oko* implies additional pejorative semantics and forms an opposition to the names of useful plants. Folklore texts in which the nomen *voroniache oko* (raven's eye) occurs reflect the negative attitude of native speakers towards the raven and explain the poisonousness of this plant.

Linguistic and cultural studies of botanical vocabulary allow us to establish unique and universal features inherent in both plants and animals in the folk worldview of the Western Polissia inhabitants.

Key words: flora concept, linguoculturology, cultural connotation, folklore.

Вступ. Окремий пласт ботанічної лексики утворюють найменування рослин із компонентом-зоонімом, що відображають взаємодію флори та фауни. За допомогою введення зоонімного коду в рослинний здійснюється комунікативна потреба людини в передачі інформації про навколишню дійсність. У ботанічній лексиці це виявляється в ускладненні основного номінативного значення терміна конотаціями, що маркуються в межах культурних традицій певного етносу.

Взаємодію мови і культури часто досліджують на рівні конотації, розглядаючи додаткові семантичні, емоційні, прагматичні або стилістичні відтінки узуального чи okazіонального характеру, що входять до семантики слова, виражаючи емотивно-оцінне ставлення до дійсності (Приходько 182).

Культурна конотація як спосіб репрезентації етнічно значущої інформації у значенні лексичних одиниць проявляє себе у національно маркованій лексиці, до якої правомірно віднести й ботанічну, де також тісно співвідносяться мова та культура.

Конотацію, культурну конотацію, національну конотацію досліджують Г. І. Приходько (Приходько); О. О. Селіванова (Селіванова); А. П. Загнітко (Загнітко); Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько (Мацько, Мацько і Сидоренко). Однак, попри значну кількість досліджень, присвячених цьому лінгвістичному явищу, на сьогодні не є повністю визначеними властивості конотації, її структура та межі функціонування.

Так, О. О. Селіванова конотацією називає додатковий компонент значення мовної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст суб'єктивними відтінками оцінки, емоційності, експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками,

зумовленими соціальними, ідеологічними, культурними, ситуаційними аспектами комунікації (Селіванова 86–7). А. П. Загнітко визначає конотацію як додаткові семантичні, емоційні, оцінні, прагматичні чи стилістичні відтінки, що супроводжують поняттєво-предметний зміст і виникають унаслідок взаємодії основних значень слів і речень з фоновими знаннями мовців під впливом контексту та мовленнєвої ситуації, надають можливість мовній одиниці виконувати експресивну функцію (Загнітко 84). Л. І. Мацько, О. М. Мацько та О. М. Сидоренко у монографії «Стилістика української мови» розглядають конотацію як додаткове, супровідне, але суттєве значення (барва), що постійно повертає нас із абстракцій мови до конкретного життя (Мацько, Мацько і Сидоренко 192). Г. І. Приходько вивчає конотацію в ракурсі її зв'язку з національно-культурною специфікою та уточнює терміном «культурно-національна (або культурна) конотація». Дослідниця надає алгоритм культурної інтерпретації: а) співвідношення денотативного змісту одиниці з раціонально-оцінними установками культурної спільності, як результат – формування оцінного судження; б) співвіднесення мотивованого образу внутрішньої форми (мотиваційний компонент) з культурними установками, стереотипами, символами тощо, наслідком чого є формування емотивно-оцінної реакції як емоційного переживання будь-якої об'єктивної ситуації (Приходько 184).

У лінгвокультурологічних дослідженнях концепт виконує ключову роль, оскільки він є об'єднавчим елементом між мовою та культурою. А. П. Загнітко розглядає лінгвокультурний концепт як складну змістову одиницю колективної свідомості національно-лінгвокультурного простору, що виявляє реалії об'єктивного або уявлюваного й міститься в національно-колективній пам'яті та відтворювану через вербальні й невербальні засоби у сталому вигляді. Ядерним складником концепту постає оцінка в різних її виявах (Загнітко 105). Дослідження лінгвокультурного концепту відображено в наукових працях Е. В. Розвод (Розвод), Н. Г. Єсипенко (Єсипенко), М. М. Полюжина (Полюжин) та ін.

Джерелами лінгвокультурної інформації стали лексикографічні праці, зокрема «Словник символів культури України» (*Словник*) та «Знаки української етнокультури» (Жайворонок).

Лінгвокультурологічний підхід до аналізу ботанічної лексики представлений у дослідженнях багатьох науковців. Так, В. В. Галайчук дослідив лексико-тематичну мікросистему «Рослини» в українських фольклорних текстах (Галайчук); В. Т. Скуратівський на матеріалі дохристиянських легенд у своїй роботі «Русалії», зокрема розділі «Дерева і рослини», проаналізував на основі фольклорних сюжетів міфологічний аспект рослинного світу (Скуратівський); Г. О. Булашев розглянув походження деяких рослин за матеріалами легенд від праслов'янських часів до початку ХХ ст. (Булашев); І. В. Сабадош простежив історію української ботанічної лексики від найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст.

(Сабадош); Т. М. Мішеніна розкрила структурно-семантичні особливості флороконцепту в українській мові з позиції діяхронії на прикладі фітоніма *трава* (Мішеніна).

Мета роботи – лінгвокультурологічний аналіз флороконцепту «вороняче око» (на матеріалі фольклорних текстів із Західного Полісся).

Матеріал і методи дослідження. Джерелами дослідження послужили власні польові записи, здійснені експедиційним методом у населених пунктах Волинської та Рівненської областей.

Поставлена мета і завдання визначають необхідність використання описового *методу* спостереження над словом. Застосовано також прийом лексикографічного аналізу.

Результати дослідження та дискусія. Накопичення знань про світ рослин сприяє розширенню й деталізації відношень усередині системи, тобто становленню ботанічної номенклатури. На початковому етапі свого існування ця номенклатура не підпорядкована вимогам наукової систематизації. Вона базується на емпіричних спостереженнях, практичних потребах та етнокультурних уявленнях людини.

Вороняче око (*Paris quadrifolia* L.) – це невелика рослина із однією чорною ягодою на верхівці стебла, під якою навхрест розміщені чотири листки. Зростає *вороняче око* в листяних, рідше мішаних лісах, а також серед чагарників, надаючи перевагу затіненим, сирим місцям. Всі частини рослини отруйні.

Назва *вороняче око* – синонім до найменування */воўч'ї /йагоди* (Влм, Злн, Блг), де означення вказує на колір плодів цих рослин (чорний) та їх токсичний вплив на людей і тварин. Зоосемізм із значенням 'вовк', маркуючи отруйність рослини, асоціюється з агресією хижака: *не /можна йїх /йїсти / бо во/ни от/руїн'ї / і йакш/чо ти йїх зйї/си / то /буде ви/сока темпера/тура і ти пом/реш //* (Влм) *ба/бус'а /завжди ка/зала / йакш/чо з/йїсти /воўч'ї /йагоди / то н'їс /виросте //* (Злн). На цю ж властивість рослини при її іменуванні вказує і ще один респондент: *ко/лис' з'їб/ралос' ба/гато л'у/деї та п'їш/ли во/ни ў л'їс на /йагоди / на гри/би //* */к'їл'ка го/дин хо/дили та н'їц не знайш/лос' / але /пот'їм во/ни все ж та/ки /вийшли на га/л'авину / ус'їйану поўн'їст'у /чорними та чер/воними /бубками //* */л'уди зра/д'їли / /т'їки хо/т'їли з'їб/рати / а/ле тут /вийшоў до них воўк / /зуби ш/к'їрит' і до /йаг'їд не п'їдпус/кайе //* *то ї вер/нули во/ни ў се/ло / в/з'али /руж':а і на/зад до га/л'авини //* *воўк /голосно виў і /кидаўс'а / т'ї /л'уди шче не з/нали / шчо в'їн йїх ўр'ату/ват' хо/т'їў //* *там во/ни йо/го і забат/рачили //* *з'їб/рали /поўн'ї /кошки /йаг'їд і по/несли до/дому /родич'їў та су/с'їд'їў часту/вати //* *вс'ї хто зйїў / отру/їлис' і по/мерли //* */т'їл'ки л'їс/ничий не йїў т'ї /йагоди та /вижиў //* *в'їн зку/мекаў / шчо воўк не ш/коди заў/дати хо/т'їў / а поперед/жаў шчо /йагоди нез/дал'ї //* *з тих п'їр йїх /воўчими нази/вайут' //* (Блг). Вовк у традиційній культурі – символ зла, жадібності, жорстокості, лицемірства, брехні, кровожерливості (Словник 46).

Компонент-орнітонім у найменуванні *вороняче око* вживають, мотивуюючи сутнісною і функціональною близькістю ворона і вовка, оскільки обидві тварини хижі.

У народній традиції ставлення до образу *ворона* неоднозначне. Позитивна оцінка ґрунтується на уявленні про ворона, як мудрого птаха, котрий довго живе: *жиў ко/лис' горо/бец' // хвал'ку/ватиї т/рохи буў і знай/шоў /йакоc' в'ін с/кирту х/л'іба // так зра/д'іў у/дач'і / що по/чаў /перед вс'і/ма випрен'/говуватис'а // а непода/леку шканди/баў ста/риї / /дуже /мудрий крук // догуздо/ваўс'а в'ін до гороб/ц'а і /каже / перес/тан' хва/литис' / ш/част'а /л'убит' /тишу // на що горо/бец' /т'іл'ки по/чаў ц/в'ірати / моў/л'аў сам усе з/найє // то ї крук і по/чоўгаў со/б'і /дал'і // а ко/ли ўже вер/таў на/зад / /бачит' / си/дит' горо/бец' / п/лаче // пи/тайє / шо т/рапилос' і горо/бец' /йому /каже /ўк/рали м'ій хл'іб // ста/риї /ворон ска/заў // вт/ратиў / не ч'іп/л'аїс'а / не т/воє / не бе/ри // (Уст). Ворон вважається мудрим віщуном, бо живе сто, а то й триста років і знає багато таємниць; може передбачити смерть, нащастя ворогів (Жайворонок 116). Однак здебільшого етнокультурні уявлення про ворона мають і негативну оцінку. Їх набагато більше. Так, у свідомості людини ворони здавна асоціюються з поняттями 'смерть', 'нечиста сила', 'зло': *йакиш/чо зби/райуц'а /ворони // л'і/тайут' і /каркайут' / то ў на/род'і /заўжди гово/рили / що хтос' по/мер а/бо в /л'іс'і йа/кас' тва/рина / бо во/рони /майут' з/датн'іст' в'ідчу/вати /мертве (Кнг). Також цих птахів використовують у магичних ритуалах: во/рожки /часто викорис/товуйут' /ворон'ів у сво/їїх об/р'адах / з/найєш йак во/рожки там /черепа /ворона три/майут' чи /робл'ат' на/миста / бо во/рони пов'йазан'і з потой/б'іч':ам // /через /їїхн'є /каркан':а во/ни переда/йут' /порчу / йак /зараз /кажут' що л'у/дина /може шос' на/каркати то і во/рони теж шос' по/гане // шче во/рону мог/ли в'ідп/равити з йа/кимос' прок/л'оном / во/рона мог/ла приле/т'іти і по/чати с/тукат' в ок/но а/бо п/росто си/д'іти над/вор'і то/му йі/йі т/реба з/разу в'ідга/н'ати // і шче /мертвого /ворона мог/ли зако/пати н'ід /хатойу // шче во/рожки поси/лайут' шос' /типу /духа во/рони ў сон л'у/дини шчо б нал'а/кати йі/йі // (Мрн). Ворон – це нечистий птах, пов'язаний зі світом мертвих; не користується симпатіями передусім через чорне оперення («Чорний, як ворон чорненький», «Крукові й мило не допоможе»); з глибокої давнини вважається лиховісним птахом, вісником смерті; коли кричить крук, спльовують, як і в тих випадках, коли бояться зурочення або пристріту; коли ворон кине вгору камінчик, то хтось помре, а коли сяде біля хати й тричі крякне – жди недоброго (Жайворонок 115–6).**

Такі ж народні уявлення про ворона як істоту небезпечну відобразилися й у фітономені *вороняче око*. В етнокультурному сприйнятті негативна конотація рослин пов'язана зі смаковими, ароматичними, біохімічними та іншими властивостями. Зокрема, означення *вороняче* актуалізує мотиваційну основу 'рослина, що має отруйний вплив на людей і тварин'. Ягоди мають гіркий смак, а вся рослина – неприємний запах

(Отруйні 44): з/найу що во/на /дуже от/руйна / /навіт' ч'ї/пати йї/йї не /можна бо /може і сок по/пасти а в'ін теж от/руйні / тої хто /бачит' йї/йї /перший раз / /може нап/лутати з чор/ницею // (Усч).

Однак, у народній медицині настойку трави воронячого ока використовують і як лікарський засіб при невралгії, мігрені, ларингіті, туберкульозі легень, асциті й порушенні обміну речовин, що супроводиться набряками та як засіб, що збуджує апетит і посилює перистальтику кишок (Лікарські 94–5).

Мотиваційною ознакою номена вороняче око є колір та форма ягід цієї рослини: чорні плоди – чорне оперення птаха, круглі плоди нагадують око. За словами респондентів: во/на /має /темно-син'у / /маєже /чорну /йагоду посе/редин'і і то/му во/на с/хожа на з'ї/ниц'у /ока во/рони // (Мрн) у во/рон'ачого /ока / ти ж вже /бачила йї/йї / о/так /лист'а /нахрест / ще в на/род'і йак/раз хреш/чата тра/ва назива/єт'с'а і воро/нец' / а во/рон'аче /око що ти пи/тала / бо /йаг'ідка /чорна все/редин'і // (Мнв).

Негативну оцінку містить чорний колір ягід воронячого ока, оскільки для української етнокультури характерним є сприйняття чорного кольору як символу смерті, горя, трауру та ін.

Етіологічні легенди засвідчують бажання людини пояснити генезу будь-якого явища природи чи суспільного життя. Ілюстративною є легенда про походження номена вороняче око: ў ди/тинств'і хо/диў з /мамою ў л'іс по /йагоди // хо/дили ми /довго і тут йа по/бачиў /чорну /йаг'ідку на зем/л'і / ўже /маєже /вирваў / а /мама спин'ає і /каже // не ч'ї/наї / то во/рон'аче /око / йа пи/таўс'а /чого так і то/д'і во/на ме/н'і розпов'їла що ра/н'іш, в/ладар'ом /ц'ого л'ісу буў л'ісо/вик / ста/риї і /дуже метику/ватий // і бу/ла в /н'ого /дон'ка /маўка з /доўгим / гарним во/лос':ам // /райаў с/вою /дон'ку л'ісо/вик і подару/ваў йї ча/р'їўний гребі/нец' з /чистого /золота // та од/ного /разу прошиг/нуў цим /л'ісом /ворон // буў в'ін крад'ї/єм / і ўсе в /око /кинет'с'а / обоўяз/ково со/б'ї загра/бастає // так і з греб'їн/цем /маўки /вийшло // жа/л'їлас'а л'ісови/ку / тої усл'ї/диў /ворона і ў пока/ран':а за кра/д'їжку глаз/ниц'ї /його перетво/риў в'ін на /йаг'ідки / а /ворон за/лишиус'а нез/р'ачим і /б'їл'ше не зм'їг к/расти // л'ісо/вик знаў / що тої хто од/в'їдає ц'у /йагоду / /матиме /силу во/рон'ачого /ока / то/му щоб не при/вести до /ц'ого /зро/биў йї/йї от/руйною / то/му й не /можна йї/йї зби/рати // (Блг).

За словами іншого респондента, який також вказує на отруйні властивості цієї рослини, що лягли в основу іменування: н'ї/шоў /йакос' о/дин мис/ливець в л'іс пол'у/вати / і так да/леко заб/р'їў ту/да / шо заблу/диўс'а // хо/диў блу/каў там три дн'ї / /йїсти йо/му хо/т'їлос'а / а не/ма н'ї/чого / н'ї дичи/ни н'ї/йакої / /н'їчого з/йїсти // і от блу/каў в'ін в /тому /л'іс'і / а по/бачиў йо/го /ворон // і /думає /ворон / /зараз ўмре чоло/в'їк і йа /буду /мати со/б'ї /йїжу // а чоло/в'їк ўсе н'ї/йак не зда/ваўс'а / все шу/каў /йїжу // в /ворона тер/пец' у/же ур/ваўс'а / і в'ін п'їдл'ї/тайє до чоло/в'їка і /каже йо/му // хоч /йїсти / йа то/б'ї пока/жу де йє по/л'ана з йа/г'їдками / і чоло/в'їк по/в'їриў /ворону // /ворон йо/го в'їў /через л'іс і при/в'їў на по/л'ану / де рос/ли

ма/лен'к'і /чорн'і йа/г'ідки. Чоло/в'ік з /голоду на/кинуўс'а і /дуже ба/гато зйіў ворон'ачих йаг'ід і по/мер / бо /йагоди ц'і бу/ли от/руїними // о/так /ворон обма/нуў чоло/в'іка // о/т'і йа/г'ідки так і нази/вайут' ворон'аче око // (Мнв). Уявлення про ворона, які об'єктивуються у легендах про вороняче око, часто несуть негативний характер.

Залучення зоонімних компонентів до процесу номінації ягідних рослин об'єктивує опозицію: 'отруйна рослина' – 'корисна рослина'. За допомогою подібних фітонімічних опозицій народна ботаніка прагне виокремити наявність мімікрії в рослинному світі.

Фітонімічні опозиції /**воўчих** /йаг'ід (Влм, Злн, Блг) (вороняче око звичайне, *Paris quadrifolia* L.) – **во/рон'ача** /йагода, бо чор/ниц'а ж все к/расит' (Усч) (чорниця звичайна, *Vaccinium myrtillus* L.), /**воўч'і** /йагоди ((Омельковець 44), Плн) (бузина чорна, *Sambucus nigra* L.), /**воўч'і** /йагоди ((Омельковець 44), Плн) (буяхи, *Vaccinium uliginosum* L.) зумовлені зовнішньою схожістю ягід та протиставленням їх за ознакою отруйний/корисний: *йіх /часто п/лутайут' з бузи/нойу / з/найеш /йагоди бузи/ни / та з ло/хинойу // і дес' йа чуў / що /бабушка роз/казувала / л'а/кала /ними / то/му що /воўч'і /йагоди теж с/хож'і на бузи/ну / смо/род'іну / і /д'іти йіх /часто /йіли // і то/го йіх так наз/вали бо йакш/чо зйіш йіх то ўмреш // (Плн).*

У ботанічній лексиці місце зростання ягід часто експлікується за допомогою назв тварин і птахів. Так, компонент-орнітонім *ворон* присутній у найменуваннях лісових і вологолюбних рослин відповідно: *вороняче око* (*Paris quadrifolia* L.), *во/рон'ача /йагода* (чорниця звичайна (*Vaccinium myrtillus* L.)), *воронець колосистий* (*Actaea spicata* L.).

Результатом метафоричного перенесення за моделлю 'рослина' → 'рослина, яка в цілому або якоюсь своєю частиною подібна до цієї рослини' є найменування *воро/нец'* (Мнв). Ягоди *воронячого ока* та *воронця колосистого* мають чорний колір. Крім того, для обох рослин характерними є подібні ароматичні (неприємний запах), біохімічні (отруйність) властивості та локативні особливості (росте в листяних лісах).

Висновки і перспективи дослідження. Комплексний аналіз фітономена *вороняче око* визначив ряд мотиваційних ознак, які лежать в основі такого іменування, як-от: зовнішні ознаки (будова рослини, форма й колір ягід), локатив, біохімічні, ароматичні, смакові властивості та етнокультурні уявлення. Вони можуть комбінуватися в межах одного флорономена. Встановити первинність мотивування в цьому випадку практично неможливо.

Етнолінгвістичні дослідження зоонімної фітоніміки дають змогу встановити унікальні й універсальні риси, які притаманні як рослинам, так і тваринам в народному світобаченні мешканців Західного Полісся.

Список умовних скорочень назв населених пунктів

Блг – с. Благодатне Володимирського р-ну Волинської обл.

Влм – с. Велимче Ратнівського р-ну Волинської обл.
Злн – с. Зелене Вараського р-ну Рівненської обл.
Кнг – с. Княгининок Луцького р-ну Волинської обл.
Мгв – с. Маневичі Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.
Мрн – с. Маринин Березнівського р-ну Рівненської обл.
Плн – с. Полонка Луцького р-ну Волинської обл.
Уст – с. Устилуг Володимирського р-ну Волинської обл.
Усч – с. Усичі Луцького р-ну Волинської обл.

Список використаної літератури

- Булашев, Георгій. *Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях*. Космогонічні українські народні погляди та вірування. Київ: Довіра, 1993.
- Галайчук, Володимир. *Лексичні одиниці мікросистеми «Рослини» в українських фольклорних текстах*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2004.
- Жайворонок, Віталій. *Знаки української етнокультури: словник-довідник*. Київ: Довіра, 2006.
- Загнітко, Анатолій. *Словник сучасної лінгвістики: Поняття і терміни*. Т. 2. Донецьк: ДонНУ, 2012.
- Лікарські рослини: *Енциклопедичний довідник*, за ред. А. Гродзінського. Київ: Видавництво «Українська Енциклопедія» імені М. П. Бажана; Український виробничо-комерційний центр «Олімп», 1992.
- Мацько, Любов, Мацько, Оксана і Сидоренко, Олеся. *Стилістика української мови*. Київ: Вища школа, 2003.
- Мішеніна, Тетяна. «Лінгвокультурологічна інтерпретація флороконцепту трава з позиції діячності в українській мові». *Рідне слово в етнокультурному вимірі*, № 1, 2015, с. 170–9.
- Омельковець, Руслана. *Словник ботанічної лексики західнополіських говірок*. Луцьк, 2016.
- Отруйні рослини як біологічний фактор небезпеки: *Навчальний посібник*, уклад. А. О. Аннамухамедов, Н. В. Буханевич, Н. С. Ількевич, В. П. Каленська, А. А. Мелешенко. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018.
- Полужин, Михайло. «Поняття, концепт та його структура». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*, № 4, 2015, с. 212–22.
- Приходько, Ганна. «Лінгвокультурологічні параметри феномену конотації». *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*, № 11, 2022, с. 182–8.
- Розвод, Еліна. «Типи концептів та їх класифікація в сучасному мовознавстві». *Актуальні питання іноземної філології*, № 3, 2015, с. 145–51.
- Сабадош, Іван. *Формування української ботанічної номенклатури*. Ужгород, 1996.
- Селіванова, Олена. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава: Довкілля-К, 2006.
- Скуратівський, Василь. *Русалії*. Київ: Довіра, 1996.
- Словник символів культури України*, за заг. ред. В. Коцура, О. Потапенка, М. Дмитренка. Київ: Меленіум, 2002.
- Єсипенко, Надія. «Структура й еволюція лінгвокультурного концепту». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки*, № 4, 2015, с. 177–81.

References

- Bulashev, Heorhii. *Ukrainskyi narod u svoikh lehendakh, relihiinykh pohliadakh ta viruvanniakh. Kosmohonichni ukrainski narodni pohliady ta viruvannia*. Kyiv: Dovira, 1993.

- Halaichuk, Volodymyr. *Leksychni odynytsi mikrosystemy "Roslyny" v ukrainskykh folklornykh tekstakh*. PhD Thesis Abstract. Lviv, 2004.
- Zhaivoronok, Vitalii. *Znaky ukrainskoi etnokultury: Slovnyk-dovidnyk*. Kyiv: Dovira, 2006.
- Zahnitko, Anatolii. *Slovnyk suchasnoi linhvistyky: Poniattia i terminy*. T. 2. Donetsk: DonNU, 2012.
- Likarski roslyny: Entsyklopedychnyi dovidnyk*, edited by A. Hrodzinskyi. Kyiv: Vydavnytstvo "Ukrainska Entsyklopediia" imeni M. P. Bazhana; Ukrainskyi vyrobnycho-komertsiinyi tsentr "Olimp", 1992.
- Matsko, Liubov, Matsko, Oksana i Sydorenko, Olesia. *Stylistyka ukrainskoi movy*. Kyiv: Vyshcha shkola, 2003.
- Mishenina, Tetiana. "Linguistic Cultural Interpretation of Floroconcept Grass with Diachronic Positions in the Ukrainian Language." *Native word in ethnocultural dimension*, No 1, 2015, pp. 170–9.
- Omelkovets, Ruslana. *Slovnyk botanichnoi leksyky zakhidnopoliskykh hovirok*. Lutsk, 2016.
- Otruini roslyny yak biolohichniy faktor nebezpeky*, edited by A. O. Annamukhammedov and all. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2018.
- Polyuzhyn, Mykhaylo. "Notion, Concept and Its Structure." *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, No 4, 2015, pp. 212–22.
- Prihodko, Ganna. "Linguocultural Parameters of the Connotation Phenomenon." *Scientific Journal of the Lviv State University of Life Safety "Philological Periodical of Lviv"*, No 11, 2022, pp. 182–8.
- Rozvod, Elina. "Types of the Concepts and its Classification in Modern Linguistics." *Current Issues of Foreign Philology*, No 3, 2015, pp. 145–51.
- Sabadosh, Ivan. *Formuvannia ukrainskoi botanichnoi nomenklatury*. Uzhhorod, 1996.
- Selivanova, Olena. *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia*. Poltava: Dovkillia-K, 2006.
- Skurativskyi, Vasyl. *Rusalii*. Kyiv: Dovira, 1996.
- Slovnyk symboliv kultury Ukrainy*, edited by V. Kotsura, O. Potapenko, M. Dmytrenko. Kyiv: Melenium, 2002.
- Yesypenko, Nadiya. "Structure and Evolution of the Lingual Cultural Concept." *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, No 4, 2015, pp. 177–81.

Стаття надійшла до редколегії 19.04.2024

Тарасюк, Тетяна і Карпенко, Катерина. «Структура, тематичне наповнення та дидактичний потенціал абеток-енциклопедій серії «Від А до Я» як інноваційного жанру навчальної літератури». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 20, 2024, с. 56–74.

Tarasiuk, Tetiana and Karpenko, Kateryna. "Alphabet Encyclopedias of the Series "From A to Z" as an Innovative Genre of Educational Literature: Structure, Thematic Content, and Their Didactic Potential." *Linguostylistic Studies*, iss. 20, 2024, pp. 56–74.

УДК 655.41:655.3.06]:373.3/.5.091.64:(031)

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2024-20-56-74>

СТРУКТУРА, ТЕМАТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ТА ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АБЕТОК-ЕНЦИКЛОПЕДІЙ СЕРІЇ «ВІД А ДО Я» ЯК ІННОВАЦІЙНОГО ЖАНРУ НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Тетяна Тарасюк

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Катерина Карпенко

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Стаття присвячена аналізу абеток-енциклопедій як унікального жанру сучасного українського книговидання та їхньої ролі в освітньому процесі. Актуальність дослідження зумовлена зростанням інтересу до інтерактивних і нестандартних методів навчання, які поєднують різновекторні підходи до викладу матеріалу. Абетки-енциклопедії серії «Від А до Я» не лише популяризують творчість видатних українських письменників, а й слугують потужним інструментом для розширення світогляду читачів, зокрема учнів закладів загальної середньої освіти.

Мета статті – проаналізувати структурно-змістові особливості абеток-енциклопедій серії «Від А до Я» як інноваційного жанру навчальної літератури та визначити їхній потенціал для використання на уроках української словесності.

Основні результати роботи засвідчують, що авторські абетки-енциклопедії мають чітко структуровану будову, де кожна літера алфавіту виступає ключовою одиницею для розповіді про певний аспект життя і творчості письменника. Виокремлено основні тематичні групи лексем, що представлені у словникових статтях, зокрема біографічні дані, географічні назви, літературознавчі терміни, філософські та моральні категорії. Доведено, що ці видання можна успішно використовувати під час вивчення української мови та літератури в школі, зокрема для аналізу текстів, формування мовленнєвих навичок, розвитку критичного мислення та творчих здібностей учнів. Отримані результати сприяють поглибленню розуміння жанрової специфіки абеток-енциклопедій та розкривають їхній освітній потенціал.

Ключові слова: артбук, пізнавальна книга, енциклопедія, словникова стаття, освітній потенціал.

ALPHABET ENCYCLOPEDIAS OF THE SERIES "FROM A TO Z" AS AN INNOVATIVE GENRE OF EDUCATIONAL LITERATURE: STRUCTURE, THEMATIC CONTENT, AND THEIR DIDACTIC POTENTIAL

Tetiana Tarasiuk

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

Kateryna Karpenko

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

The article focuses on analyzing alphabet encyclopedias as a unique genre of modern Ukrainian book publishing and their role in the educational process. The study's relevance is due to the growing interest in interactive and non-standard teaching methods that combine multi-vector approaches to the presentation of the material. The alphabet encyclopedias of the "From A to Z" series not only popularize the works of prominent Ukrainian writers but also serve as a powerful tool for broadening the worldview of readers, in particular students of secondary education institutions.

The purpose of the article is to analyze the structural and content features of the alphabet encyclopedias of the series "From A to Z" as an innovative genre of educational literature and to determine their potential for use in Ukrainian literature lessons.

The main research findings show that the author's alphabet-encyclopedias are clearly structured, where each letter of the alphabet acts as a key unit for telling a story about a certain aspect of the writer's life and work. The main thematic groups of lexemes presented in dictionary articles are identified, in particular biographical data, geographical names, literary terms, and philosophical and moral categories. It has been proven that these publications can be successfully used in the study of the Ukrainian language and literature at school, in particular for text analysis, the formation of speech skills, and the development of critical thinking and creative abilities of students. The results obtained contribute to a deeper understanding of the genre specificity of alphabet encyclopedias and reveal their educational potential.

Key words: artbook, educational book, encyclopedia, dictionary article, educational potential.

Вступ. За останні десятиліття відбулися значні зміни в підходах до навчання читання та розвитку мовлення дітей. Традиційні абетки поступово трансформуються, перетворюючись на багатофункційні видання, які не лише навчають літер, а й розширюють кругозір дитини, знайомлять її з різними сферами знань. Ця трансформація вимагає нового наукового осмислення, зокрема дослідження стилістичних особливостей таких видань та розробки ефективних методів їх використання в освітньому процесі. Крім того, значний інтерес до української культури та мови стимулює пошук нових підходів до викладання української мови та літератури, а абетки-енциклопедії можуть стати одним із них.

Попри насиченість українського ринку великою кількістю різноманітними за жанром, тематикою, формою тощо абеток, наукове опрацювання таких видань все ще потребує виваженого дослідницького підходу. Наведемо приклади тих нечисленних досліджень, які маємо сьогодні. А. Бессараб та Н. Дерев'янка у праці «Видавничі стандарти та

дизайнерське вирішення української абетки» розглядають дитячу навчальну літературу як мистецький твір: аналізують загальний дизайн, ілюстрації, структуру абеток різних українських видань (Бессараб і Дерев'янка). А. Бессараб та Л. Пономаренко зосереджують увагу на редакційно-видавничому опрацюванні українських абеток (Бессараб і Пономаренко). Л. Пилявець аналізує загальну концепцію та художнє рішення сучасних українських абеток провідних видавництв (Пилявець). А. Каніщенко та М. Чабайовська пропонують навчально-методичний посібник для учнів початкових класів «Українська мова: абетка в асоціативних куцах та сенканах», де форма абетки використана з дидактичною метою (Каніщенко і Чабайовська). Г. Онкович та Н. Мавдрик поділяють ідею створити «Абетковий словограй» з текстами на кожную літеру абетки зі слів на цю букву (Онкович і Мавдрик). К. Сізова й С. Сошенко акцентують увагу на тому, що «абетка та читанка є першими виданнями, з якими зустрічається дитина, яка опановує читання» (Сізова і Сошенко 88), а тому «першочергове завдання абетки – навчити читати» (Сізова і Сошенко 88), чим звужують межі жанру абетки, яка вже давно перестала бути лише джерелом вивчення літер, а повноцінно слугує засобом формування світогляду дитини.

Щодо абеток як об'єкту лінгвістичних студій то можемо з упевненістю стверджувати, що вони ще чекають ґрунтовного опрацювання, адже поки що належать до периферійних. Зокрема можна назвати роботи І. Думанської про лексичний та стилістичний аспект мови сучасних абеток, в якій дослідниця акцентує увагу на «видавничій недбалості, яка шкодить формуванню в маленького читача мовленнєвої компетенції» (Думанська), й Т. Тарасюк, де проаналізовано структурно-стильові та графічні особливості сучасних релігійних абеток і букварів (Тарасюк).

Сучасні ж абетки-енциклопедії серії «Від А до Я» «Видавництва Старого Лева», які містять елементи енциклопедії, художньої літератури та навчального посібника, заслуговують на вичерпне потрактування в контексті актуальних освітніх тенденцій. Поява нового типу дитячих книг, що поєднують функції абетки та енциклопедії, вимагає детального аналізу. Таке дослідження не лише сприятиме розвитку української дитячої літератури, а й дозволить розширити теоретичні знання про ефективні методи навчання читання та розвитку мовлення, що особливо важливе в контексті постійних змін в освітній системі.

Мета дослідження – проаналізувати структурно-змістові особливості абеток-енциклопедій серії «Від А до Я» як інноваційного жанру навчальної літератури.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження слугували п'ять видань абеток: «Шевченко від А до Я» Леоніда Ушкалова (*Шевченко*), «Сковорода від А до Я» Леоніда Ушкалова (*Сковорода*), «Кобилянська від А до Я» Світлани Кирилюк (*Кобилянська*), «Франко від А до Я» Богдана й Наталі Тихолозів (*Франко*), «Антонич від А до Я» Данила Ільницького

(Антонич). У роботі були використані такі методи дослідження: метод суцільного виписування – для фіксації ключових слів у словникових статтях абеток-енциклопедій, що дозволило виокремити їхні тематичні групи; структурно-змістового аналізу та описовий – для вивчення та характеристики будови абеток-енциклопедій, словникових статей, ілюстративного оформлення та особливостей текстового наповнення абеток; метод інтерпретації – для аналізу взаємозв'язку між ключовими словами абеток і життям та творчістю письменників, представлених у цих виданнях; елементи статистичного аналізу – для оцінки частотності вживання певних лексем у словникових статтях досліджуваних абеток.

Результати дослідження та дискусія. «Абетки-енциклопедії «Від А до Я» – серія пізнавальних книг від «Видавництва Старого Лева» про відомих діячів української культури, яких показано з неочікуваного боку й без стереотипів. Пізнавальні арт-буки поєднали в собі риси енциклопедії й абетки. Книжки впорядковані за розміщеними за алфавітом ключовими словами, що розкривають найцікавіші віхи життя видатних постатей української культури» (*Абетки-енциклопедії*). Історія серії розпочинається 2015 роком, коли вийшла абетка-енциклопедія про митрополита Шептицького – «Шептицький від А до Я». Вихід книжки було приурочено до 150-річчя з дня народження митрополита і Року Шептицького в Україні. Авторами книжки виступили письменниця Оксана Думанська й журналістка Галина Терещук. 2016 року серію поповнила книжка «Франко від А до Я», текст до якої написали франкознавці Богдан і Наталя Тихолози. Книжку було відзначено преміями «Найкраща книга Форуму видавців-2016», BIB 2017 PLAQUE на Бієнале художньої ілюстрації у Братиславі. Також абетку-енциклопедію було визнано найкращою у номінації «Дитяче свято», підномінація «Пізнавальна та розвивальна книга» за версією Всеукраїнського рейтингу «Книжка року 2016». 2017 року, напередодні уродин Тараса Шевченка, видавництво випустило книжку «Шевченко від А до Я» шевченкознавця Леоніда Ушкалова. Його ж авторства 2019 року вийшла друком абетка-енциклопедія «Сковорода від А до Я». Наприкінці 2017 року з'явилася абетка про видатну постать української культури Богдана-Ігоря Антонича «Антонич від А до Я», текст до якої написав Данило Ільницький. На жаль, словникова стаття Вікіпедії не повна, оскільки у ній нема згадок про абетки-енциклопедії «Кобилянська від А до Я» (2022) Світлани Кирилюк та «Леонтович від А до Я» (2024) Оксани Луцевської.

На сайті «Видавництва Старого Лева» в анотаціях абеток-енциклопедій окреслено жанр такої літератури як «*арт-буки*» й вказано, що вони для «родинного читання», «книжка для дітей (і не лише для них), завдяки якій знайомство з Франком стане початком дружби на роки. ... чудовий приклад того, як варто знайомити класиків і читачів, щоб вони полюбили один одного» («Франко від А до Я»), «і діти, і дорослі дізнаються не лише біографію талановитого живописця, гравера, прозаїка, драматурга, співака, актора, скульптора Тараса Шевченка, а люблять його так, як

можна любити друга» («Шевченко від А до Я»). Саме така орієнтованість на сучасного читача дозволяє виданням виходити широким накладом та ставати не лише книгою для читання, навчання, а й мистецьким об'єктом теперішнього книговидання.

Поняття *артбук* багатозначне. Наприклад, в електронній версії «Великої української енциклопедії» подані такі визначення «1) інноваційний вид книжкових видань, що сконденсовує авангардні підходи автора й видавця щодо створення й організування контенту; 2) одиничний або немасовий книжковий продукт, ключові ознаки якого – унікальність, часто – нетехнологічність матеріальної конструкції, в котрій органічно втілюється нетрадиційний (незвичний) контент» (*Велика*). Тут же зазначено, що «в науковому дискурсі співіснують різноманітні поняття, якими позначають видання з якісним поліграфічним втіленням, нестандартними візуальними й просторовими рішеннями: «арткнига», «книга художника», «авторська книга», «мистецька книга», «візуальна книга», що їм відповідають іншомовні «art book», «artist's book» «livre d'artiste», «livre de peintre»» (*Велика*). Історія артбука нерозривно пов'язана з розвитком технологій друку та матеріалів, що значно вплинули на його еволюцію. Від рукописних книг до сучасних цифрових видань артбук постійно адаптувався до нових можливостей, змінюючи свою форму та функції. Крім того, різноманітні мистецькі течії (абстракціонізм, футуризм тощо), суттєво вплинули на естетику артбуку, збагативши його виражальні можливості. Український артбук також має свої особливості, що відображають культурні та історичні контексти. Артбук – це нестандартне видання, де автор має повну творчу свободу для експериментів з формою, матеріалами та змістом. Відсутність жорстких видавничих рамок дозволяє створювати унікальні об'єкти мистецтва, які виходять за межі традиційного книговидання й відображають індивідуальний стиль і світогляд автора.

Власне досліджувані абетки-енциклопедії «Видавництва Старого Лева» репрезентують перше визначення артбука, адже вони є тим інноваційним книжковим виданням, що поєднує оригінальні підходи автора й видавця щодо створення й організації контенту для майбутнього читача. Щодо семантики назви *абетка-енциклопедія*, то, на нашу думку, перше слово в ній указує на закономірну послідовність дібраного матеріалу – за абеткою, де кожна літера алфавіту представлена окремою статтею й слугує початком розповіді про певний аспект теми або видатну особистість, а друге засвідчує адресованість широкому колу читачів та поєднання наукової достовірності з чіткістю й логічністю викладу матеріалу. Усе це дає читачеві комплексне уявлення про об'єкт розгляду.

На основі вищесказаного можемо стверджувати, що абетка-енциклопедія – це унікальний літературний жанр, який поєднує в собі риси енциклопедії та художнього / публіцистичного твору, де текстові блоки інформації розміщені за алфавітним принципом, а кожна літера алфавіту –

розповідь про життя, творчість та ідеї конкретної особистості, історичної події або явища, пов'язаного з тією особистістю.

Детальніше зупинимося на ключових характеристиках абеток-енциклопедій.

1. Структура за алфавітом: матеріал у книзі організовано за буквами української абетки, де кожна літера представляє певну тему, поняття чи персонажа.

2. Енциклопедичний зміст, де кожна словникова стаття містить інформативний пізнавальний матеріал, подібно до енциклопедії, але адаптований для певної вікової групи (часто для дітей або підлітків), хоча можемо говорити й про узагальнений образ читача, не обмежуючи віковими критеріями, а швидше орієнтуючись на багаж його знань про певну персоналію.

3. Тексти та графічне оформлення передають індивідуальний стиль авторів та ілюстраторів, їхній світогляд та творчий підхід. Це проявляється у виборі тем, мовних засобах, стилі написання, стилістиці малюнка тощо.

4. Авторські ілюстрації, фотографії органічно доповнюють текст і роблять його більш інформативним та привабливим для читача.

5. Освітня мета таких видань спрямована на розширення світогляду, збагачення словникового запасу, розвиток мовлення потенційного читача. Водночас вони є цінним ресурсом для вивчення української культури та історії, особливо в контексті навчання та виховання молоді.

6. Автори текстів часто пропонують нестандартні погляди на життя та творчість письменників і власну інтерпретацію багатогранності митців, розкриваючи маловідомі широкому загалу факти про них.

7. Завдяки інформаційній насиченості фактами кожна книга дає системне уявлення про особистість та її вплив на українську культуру.

8. Художня цінність видань реалізована через поєднання інформативності з художніми засобами, що робить текст не лише пізнавальним, але й естетично привабливим.

9. Інформація подана в доступній формі, що робить ці книги придатними для широкого кола читачів: різних вікових категорій та освітніх рівнів.

10. Міждисциплінарний підхід до викладу інформації відбувається через охоплення не лише літературної творчості письменників, але й історичного контексту, культурних впливів, особистого життя.

Як бачимо, загальна концепція серії «Від А до Я» може бути представлена такими особливостями: кожна книга присвячена одній визначній особистості української культури чи історії (зараз є п'ять книг про письменників та по одній про митрополита та композитора); структура ґрунтується на українській абетці, де кожній літері відповідає певний аспект життя, творчості чи впливу особистості; мета серії – представити багатогранний портрет особистості через призму різноманітних фактів, подій, творів та впливів.

Сучасні українські абетки уже давно вийшли з вузьких жанрових меж – першого видання для дитини, яка опановує читання. Дедалі частіше вони стають джерелом формування світоглядної позиції майбутньої особистості. А отже, можемо говорити про те, що абетки є важливим видом навчальної літератури, спрямованим на ознайомлення дітей із буквами, розвиток мовленнєвих навичок та формування національної свідомості. Водночас сучасні українські абетки демонструють різноманітність форм і функцій, які виходять за межі традиційного навчання грамоти, стаючи інструментом популяризації знань у різних сферах. Особливої уваги заслуговують абетки-енциклопедії, які поєднують риси енциклопедичного, художнього та публіцистичного тексту, що відповідає потребам сучасного читача.

Умовно абетки можна структурувати на словникові статті за аналогією до словникових статей у словниках. Під словниковою статтею, на думку Т. Тарасюк, варто розуміти «мінімальний набір елементів, який дозволяє дитині розпізнати і закріпити в її уявленні правильне написання певної друкованої літери та ілюстрації її використання в мові. Традиційно абеткова словникова стаття складається з таких ключових елементів: реєстрова буква, прозова чи поетична ілюстрація з ключовим словом на реєстрову літеру, зображення ключового слова різними видами мистецтва» (Тарасюк 225). Словникові статті абеток-енциклопедій мають схожу будову з деякими видозмінами. Розглянемо їх детальніше.

Узвичаєно словникова стаття в досліджуваних джерелах утворена з реєстрової букви, до якої наведено ключове слово. Таких слів може бути кілька, як-от в абетках «Антонич від А до Я», «Кобилянська від А до Я», «Франко від А до Я», наприклад: С – *сонце, скрипка, спорт (Антонич)* (рис. 1), П – *перо, парфуми, Прага (Кобилянська)* (рис. 2), *каменяр, Карпати, Криворівня, «Коли ще звірі говорили» (Франко)* (рис. 3), або одне, наприклад: *Іванівка (Сковорода)* (рис. 4), *шапка (Шевченко)* (рис. 5). Як бачимо на рис. 1, 2, 3, 4, 5, словникова стаття займає дві сторінки. Таке подання матеріалу дозволяє авторам та видавцеві абетки-енциклопедії видавати книги уніфікованого розміру з однаковою кількістю сторінок. Про тематичну різноманітність ключових слів детальніше ітиметься далі. Опорні лексеми – це поняття, безпосередньо пов'язані з життєвим та творчим шляхом того чи того письменника. Традиційно до таких лексем подане тлумачення (за аналогією до тлумачного словника), наприклад: *шапка* – головний убір (Шевченко), *Прага* – столиця Чеської Республіки (Кобилянська), *Карпати* – гори на сході Центральної Європи (Франко), після якого йде невелика розповідь про ці реалії, з обов'язковим акцентом на тому, як вони корелюють з постаттю відомої особистості, якій присвячена абетка.

Рис. 1. Скриншот зі сторінок абетки «Антонич від А до Я»
[створено авторами]

Рис. 2. Скриншот зі сторінок абетки «Кобилянська від А до Я»
[створено авторами]

Рис. 3. Скриншот зі сторінок абетки «Франко від А до Я»
[створено авторами]

Рис. 4. Скриншот зі сторінок абетки «Сковорода від А до Я»
[створено авторами]

Рис. 5. Скриншот зі сторінок абетки «Шевченко від А до Я»
[створено авторами]

Частотні ключові слова, що не мають дефініції, але містять розповідь про те, як пов'язані з життям чи творчістю письменника, наприклад, роль опанування гри на *скрипці* чи *спортової* тематики в циклі віршів Б.-І. Антонича, ставлення О. Кобилянської до *парфумів* тощо.

Абетки-енциклопедії проілюстровані різноманітними за видами зображення ресурсами. Кожна з книг має свого відповідального за графічне опрацювання фахівця. Зауважмо, лише в абетці «Антонич від А до Я» на останній сторінці поданий перелік ілюстративного матеріалу («У Книзі використано: портрети Б. І. Антонича й дружні шаржі на нього авторства Володимира Ласовського та Євгена Безніска; фрагменти з обкладинок антоничівських видань авторства Святослава Гординського та Якова Гніздовського; фрагменти з публікацій творів Б. І. Антонича у періодиці; передруки світлин з різних видань Б. І. Антонича та світлину церкви с. Новиця Наталії Рибки-Пархоменко; автентичні рукописи, машинописи, документи і світлини Б. І. Антонича з фондів Бібліотеки ім. В. Стефаніка у Львові та Музею-садиби родини Антоновичів у Бортятині» (Антонич)), хоча в чотирьох із п'яти абеток не зазначено такої інформації. Зібраний фактичний матеріал дозволяє стверджувати, що словникові статті проілюстровані зазвичай передруками світлин письменників наодинці чи в колі сім'ї, друзів, колег, світлин церкви с. Новиця (Ц – *церква* (Антонич)); автентичними рукописами (П – *почерк* (Антонич)) чи поетичними текстами або їх фрагментами стилізованими почерком автора (В – *вірш* Зелена євангелія (Антонич), Л – лис (фрагмент вірша «До істот з зеленої зорі» (Антонич)) або без (С – спорт (фрагмент вірша «Пісня змагунів» з циклу

«Бронзові м'язи» (Антонич)), принагідно полотнами авторства письменника, про якого укладено абетку, наприклад, літери А – автопортрет, Г – гравюра, Е – ескіз, Ж – живопис, К – кіт, Т – тополя, Х – художник, Я – янгол в книзі про Шевченка, **образами** архангела Гавриїла та Діви Марії (Шевченко) (див. рис. 6), фрагментами з обкладинок видань (Антонич).

Рис. 6. Скриншот зі сторінок абеток «Шевченко від А до Я», «Антонич від А до Я» [створено автором]

Доволі цікаве розміщення тексту на сторінках абеток-енциклопедій. У стриманому тоні з двома шрифтами та трьома розмірами літер виконана книга про О. Кобилянську. Інші чотири книги вирізняються графічним різноманіттям накреслення літер та розміщення тексту на сторінках (детальніше див. рис. 7).

Рис. 7. Скриншот зі сторінок абеток «Антонич від А до Я», «Сковорода від А до Я», «Франко від А до Я», «Шевченко від А до Я» відповідно [створено авторами]

Деякі ілюстрації алюзійного характеру, наприклад, літера М, у словниковій статті якої йдеться про філософську поему І. Франка «Мойсей», в абетці «Франко від А до Я» проілюстрована стилізованими скрижалями (рис. 8), а літера Х містить графічне написання слова *хата* фрагментами декору фасаду музею-садиби Франка у Львові (рис. 8).

Рис. 8. Скриншот зі сторінок абетки «Франко від А до Я» [створено автором]

На основі реєстру ключових слів, зафіксованих методом суцільного виписування, у абетках-енциклопедіях можна виокремити кілька тематичних груп, що розкривають різні аспекти життя та творчості письменників:

1. Власні імена та прізвища письменників: *Антонич, Ігор (Антонич), Іван, Франко (Франко)*.

2. Група «родинні зв'язки» охоплює лексеми, пов'язані з родиною, походженням та місцями проживання: *батьки (Антонич), батьки (Сковорода), батько, брати, донька, жінка (Кобилянська), мати (Шевченко)*, а також імена та прізвища родичів: *Ельпідифор, Євгенія (Кобилянська), Марія Кульчицька, Ольга Рошкевич, Ольга Франко, Яків (Яць) Франко (Франко)*.

3. Назви населених пунктів, етнічних земель, країн, де народилися, проживали, тимчасово перебували, навчалися, поховані письменники: *Бортятин, Львів, Новиця, Янів (Антонич); Гура-Гумора, Відень, Наугайм, Прага, Румунія, Харків, Чернівці (Кобилянська); Іванівка, Харків, Чорнухи, (Сковорода); Австро-Угорщина, Відень, Галичина, Криворівня, Львів, Нагуєвичі, Чернівці (Франко)*.

Обидві групи слів допомагають зрозуміти вплив середовища на формування особистості митця.

4. Найменування ключових творів, літературних чи художніх жанрів, збірок, псевдоніми, інші досягнення письменників, наприклад: *вірш (верш), «Євангелія зелена», збірка, ієтелектуал, роман (Антонич), автограф, «Земля», роман (Кобилянська), геній, гімн, «Захар Беркут», «З вершин і низин», «Зів'яле листя», «Коли ще звірі говорили», «Лис Микита», «Мойсей», «Ріпка», Джеджалик, енциклопедист, економіст, поліглот, радикал (Франко), автопортрет, гравюра, ескіз, художник (Шевченко)*. Вони демонструють внесок письменників у розвиток української літератури та культури.

5. Імена та прізвища відомих культурних діячів, з якими співпрацювали, товаришували, зналися, якими захоплювалися письменники, наприклад: *Шевченко (Антонич), Августа, Устияновичі, Осип Маковей, Марліт, Якобсен, Ярошинська (Кобилянська), Йосип Застирець, Шевченко, Шекспір, Шептицький (Франко)*.

6. Реалії природи: *весна, зелений, місяць, сонце (Антонич), едельвейс, гортенза, зима, мімоза, море, смерека, хляпавка, яблуня, яблука (Кобилянська), природа, явір (Сковорода), ива (Франко), весна, зоря, лілея, море, тополя (Шевченко), орел (Кобилянська), козеня, птах (Сковорода), кіт (Шевченко)*. Ці ключові слова відображають зв'язок творчості письменників із природою.

7. Теми освіти, самоосвіти та навчальних закладів: *книга, газета, гурток, гімназія, журнал, почерк, університет (Антонич), європейське письмо, школа (Кобилянська), академія, виховання, гра, гувернер, оцінки, школа (Сковорода), бібліотека, бібліофільство, етнографічні експедиції, НТШ, університет (Франко), історія (Шевченко)*. Такі лексеми підкреслюють важливість інтелектуального розвитку в житті митців.

8. Слова, що називають моральні цінності, філософські й етичні поняття, світогляд: *гармонія, гумор, друзі, екстаза, життя, натхнення, усмішка, щастя (Антонич), емансипація, сила, мир життя, туга (Кобилянська), золото, спокій, нерівна рівність, радість, серце, філософ, щастя, любов, сродність (Сковорода), молитва, мова, поступ, щирість,*

самотійність, (Франко), дружба, ідеал, надія, рай, сміх, цікавість, час, щастя (Шевченко).

9. Найменування, пов'язані з мистецькою темою та іншими сферами діяльності письменників: *емблема, пейзаж, скрипка, спорт, тесля, танці, художники, чернетка (Антонич), кінематограф, листівка, фортепіано, цитра, щоденник (Кобилянська), музика, театр, нарцис (Сковорода), жарти, журналістика, мандрівники, рибальство (Франко), живопис, історії (у значенні розповіді), пісня, (Шевченко).* Вони додають контексту до повсякденного життя митців, ілюструють інші, окрім письменницьких, уподобання авторів.

10. Побут та повсякдення: *вокзал, дім, дзеркало, зачіска, одяг, окуляри, палиця, радіо, ранок, фотографії (світлин), червінець (Антонич), дім, дрібнички, записники, одяг, перо, парфуми, фіакр (Кобилянська), поїздка, (Сковорода), іменини, недуга, олівець, фрак, хата (Франко), фотографія, шапка (Шевченко).*

11. Найменування смакових уподобань письменників: *каварня, чай (Антонич), їжа (Кобилянська), ласун (Сковорода), їжа (Франко), їжа, чай (Шевченко).*

12. Реалії, пов'язані з Україною, національними символами й культурою: *«Качиний діл» (Антонич), Україна (Кобилянська), вишиванка, гуцули, Галагана колегія, Карпати, Єзуїтський сад, Софіївка, РУРП, Святвечір, Українські січові стрільці (Франко).* Вони підкреслюють національну свідомість письменників.

13. Інші реалії: *три, портрет, обличчя, церква, юність, юнацтво (Антонич), цигани (роми), ювілей, чужинець, вулиця (Кобилянська), тюрма, ювілей, молодь (Франко), горизонт, очі, янгол, далечінь (Шевченко).*

14. Інші географічні назви України: *Карпати (Кобилянська), Карпати, Черемош (Франко).*

Цікавими є кілька спостережених особливостей, наприклад, власних назв в абетці-енциклопедії «Шевченко від А до Я» не зафіксовано, окрім лексем *Бог, Європа, Україна (Шевченко)*; лексема *Україна* зафіксована в усіх абетках, окрім «Франко від А до Я». Лексема *їжа* характерна для абеток «Кобилянська від А до Я», «Франко від А до Я», «Шевченко від А до Я» (див. рис. 9, 10, 11). В абетках «Шевченко від А до Я» й «Антонич від А до Я» реєструємо лексему *чай* з невеличкими розповідями про цей напій як улюблений у письменників.

Рис. 9. Скриншот зі сторінок абетки «Кобилянська від А до Я»
[створено авторами]

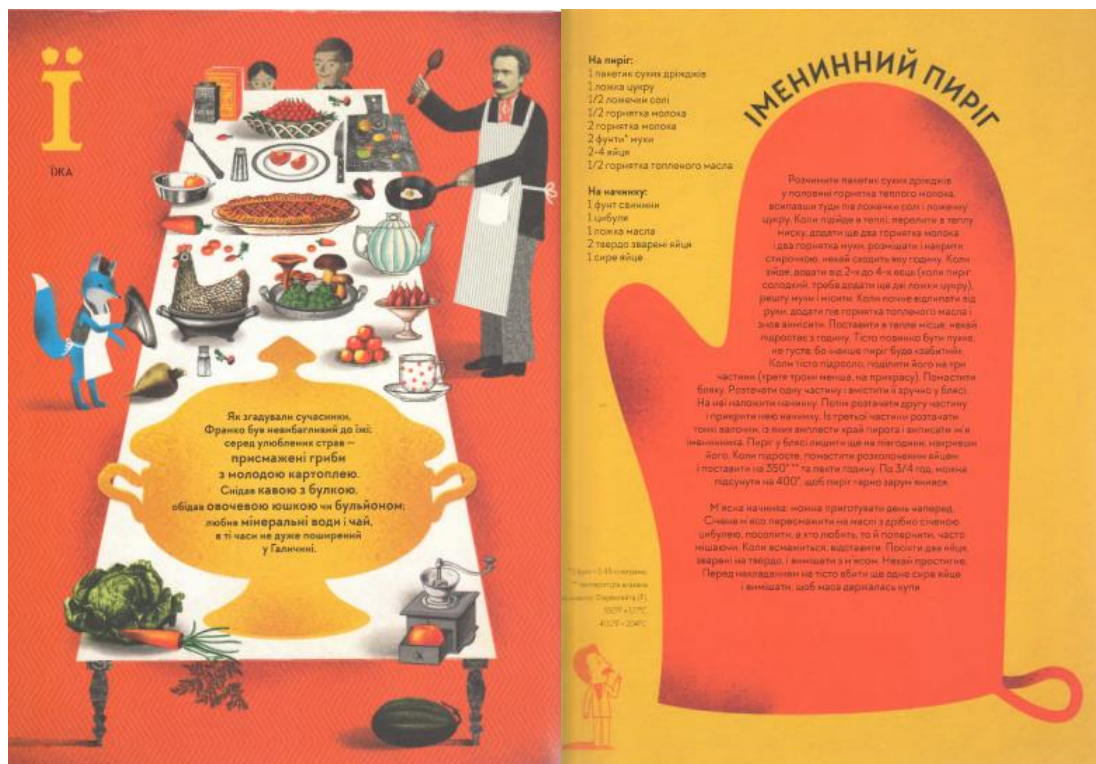

Рис. 10. Скриншот зі сторінок абетки «Франко від А до Я»
[створено авторами]

Рис. 11. Скриншот зі сторінок абетки «Шевченко від А до Я»
[створено авторами]

Як бачимо, читачі можуть не просто дізнатися про смакові уподобання улюблених письменників, а й приготувати їхні страви, адже в абетках подані рецепти *іменинного пирога, пампушок і будня (накипляка)*.

Ключові слова в абетках-енциклопедіях відображають багатогранність життя та творчості видатних українських діячів. Тематичні групи охоплюють біографічні, літературні, філософські й культурні аспекти, що допомагає інтегрувати ці матеріали в освітній процес, роблячи вивчення літератури глибшим і більш осмисленим.

Висновки. Серія «Від А до Я» репрезентує унікальний підхід до створення абеток, де кожна літера алфавіту стає окремою розповіддю про видатну постать української культури. Завдяки структурованості, інформативності та художній цінності такі видання розширюють уявлення про письменників, популяризуючи їхні здобутки серед широкої аудиторії. Абетки-енциклопедії є результатом міждисциплінарного підходу, оскільки охоплюють літературні, історичні та культурні аспекти, що робить їх цінним ресурсом для навчання та виховання молоді. Загалом розвиток жанру абеток-енциклопедій демонструє їхній потенціал у сучасному книговидавстві й освіті, адже ці видання інтегрують традиційні навчальні функції з інноваційними підходами до викладу матеріалу.

Словникові статті абеток-енциклопедій мають структуровану й водночас гнучку будову, яка дозволяє ефективно поєднувати освітню та естетичну функції. Унікальність таких статей полягає в інтеграції реєстрових літер із ключовими словами, що мають безпосереднє відношення до життя та творчості письменників, про яких ідеться. Крім

тлумачень, статті містять розповіді, які глибше розкривають зв'язок між поняттям і особистістю, що сприяє формуванню комплексного сприйняття матеріалу. Ілюстративна частина абеток, яка включає світлини, рукописи, живописні полотна та інші графічні зображення, виконує роль візуальної підтримки тексту, поглиблюючи його сприйняття. Таким чином, абетки-енциклопедії поєднують енциклопедичний, художній і освітній потенціал, пропонуючи новий підхід до подання інформації.

Ключові лексеми в словникових статтях абеток-енциклопедій охоплюють різноманітні тематичні групи, що відображають багатогранність життя і творчості українських письменників. Ці лексеми допомагають розкрити зв'язок між особистістю митця та його середовищем, творчістю, уподобаннями, побутом і національною ідентичністю. Особливу увагу привертає культурна й освітня складова, що сприяє глибшому розумінню творчої спадщини та її впливу на українську літературу. Тематична різноманітність дозволяє використовувати абетки як інтегрований ресурс у навчальному процесі, роблячи вивчення літератури інтерактивним і змістовним.

Перспективи дослідження вбачаємо в розробленні практичних рекомендацій ефективного використання абеток-енциклопедій під час вивчення предметів мовно-літературної освітньої галузі в закладах загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

- Антонич від А до Я*, тексти Данила Ільницького, графічне опрацювання Івана Шкоропода. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017.
- Кобиланська від А до Я*, тексти Світлани Кирилюк, графічне опрацювання Івана Шкоропода. Львів: Видавництво Старого Лева, 2022.
- Сковорода від А до Я*, тексти Леоніда Ушкалова, графічне опрацювання Людмили і Володимира Стецьковичів. Львів: Видавництво Старого Лева, 2019.
- Франко від А до Я*, тексти Богдана Тихолоза, Наталі Тихолоз, графічне опрацювання Романи Романишин, Андрія Лесіва. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016.
- Шевченко від А до Я*, тексти Леоніда Ушкалова, графічне опрацювання Анастасії Стефурак. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017.

Sources

- Antonych vid A do Ya*, teksty Danyla Il'nytskoho, hrafichne opratsiuvannia Ivana Shkoropada. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2017.
- Kobylanska vid A do Ya*, teksty Svitlany Kyryliuk, hrafichne opratsiuvannia Ivana Shkoropada. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2022.
- Skovoroda vid A do Ya*, teksty Leonida Ushkalova, hrafichne opratsiuvannia Liudmyly i Volodymyra Stetskovychiv. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2019.
- Franko vid A do Ya*, teksty Bohdana Tykholoza, Natali Tykholoz, hrafichne opratsiuvannia Romany Romanyshyn, Andriia Lesiva. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2016.
- Shevchenko vid A do Ya*, teksty Leonida Ushkalova, hrafichne opratsiuvannia Anastasii Stefurak. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2017.

Список використаної літератури

- Абетки-енциклопедії «Від А до Я». Вікіпедія.
https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B1%D0%B5%D1%82%D0%BA%D0%B8-%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%97_%C2%AB%D0%92%D1%96%D0%B4_%D0%90_%D0%B4%D0%BE_%D0%AF%C2%BB
- Бессараб, Анастасія і Дерев'янка, Наталія. «Видавничі стандарти та дизайнерське вирішення української абетки». *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*, вип. 3 (35), 2018, с. 61–8.
- Бессараб, Анастасія і Пономаренко, Людмила. «Редакторський погляд на українські абетки». *Поліграфія і видавнича справа*, № 2, 2018, с. 119–27.
- Велика українська енциклопедія. Електронна версія.
<https://vue.gov.ua/%D0%90%D1%80%D1%82%D0%B1%D1%83%D0%BA>
- Думанська, Оксана. «Мова сучасних абеток: лексичний та стилістичний аспект». *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство*, вип. XX, 2009, с. 481–6.
- Каніщенко, Антоніна і Чабайовська, Марія. *Українська мова: абетка в асоціативних кущах та сенканах*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2017.
- Онкович, Ганна і Мавдрик, Наталія. «Навчально-творчі можливості української абетки з текстів, де всі слова – на одну літеру». *Українська мова у світі: Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції, 25 червня; 6 листопада 2020 року*. Львів: ТЗОВ «Галицька видавнича спілка», 2020, с. 128–33.
- Пилявець, Людмила. «Концептуальні та структурно-стильові особливості графічного вирішення сучасних українських абеток». *Молодий вчений*, вип. 12 (64), 2018, с. 375–8. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-87>
- Сізова, Ксенія і Сошенко, Світлана. «Залучення до читання: дитиноцентрований підхід». *Шляхи подолання кризи читання: соціальнокомунікаційний та психолого-педагогічний аспекти*. Кременчук: Редакційно-видавничий відділ Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, 2022, с. 87–100.
- Тарасюк, Тетяна. «Структурно-стильові та графічні особливості релігійних абеток і букварів». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 4, 2016, с. 221–34.
- Франко від А до Я. <https://starylev.com.ua/franko-vid-do-ya>
- Шевченко від А до Я. <https://starylev.com.ua/shevchenko-vid-do-ya>

References

- Abetky-entsyklopedii "Vid A do Ya". Wikipedia.
uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B1%D0%B5%D1%82%D0%BA%D0%B8-%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B4%D1%96%D1%97_%C2%AB%D0%92%D1%96%D0%B4_%D0%90_%D0%B4%D0%BE_%D0%AF%C2%BB
- Bessarab, Anastasiia and Derevianko, Nataliia. "Publishing Standards and Design Solution of Ukrainian Abecedary." *State and Regions. Series: Social Communications*, iss. 3 (35), 2018, pp. 61–8.
- Bessarab, Anastasiia and Ponomarenko, Liudmyla. "Editor Insights in Ukrainian Abecedaries." *Printing and Publishing*, no 2, 2018, pp. 119–27.
- Velyka ukrainska entsyklopediia. Elektronna versiia.
<vue.gov.ua/%D0%90%D1%80%D1%82%D0%B1%D1%83%D0%BA>

- Dumanska, Oksana. "Mova suchasnykh abetok: leksychnyi ta stylistychnyi aspekt." *Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seriia: Linhvistyka i literaturoznavstvo*, iss. XX, 2009, pp. 481-6.
- Kanishchenko, Antonina and Chabaiovskia, Mariia. *Ukrainska mova: abetka v asotsiatyvnykh kushchakh ta senkanakh*. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan, 2017.
- Onkovych, Hanna and Mavdryk, Nataliia. "Navchalno-tvorchi mozhlyvosti ukrainskoi abetky z tekstiv, de vsi slova – na odnu literu." *Ukrainska mova u sviti: Zbirnyk materialiv VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 25 chervnia; 6 lystopada 2020 roku*. Lviv: TzOV «Halytska vydavnycha spilka», 2020, pp. 128-33.
- Pylyavets, Liudmyla. "Conceptual and plot-stylistic features of graphic solution of modern Ukrainian ABCS." *Young Scientist*, iss. 12 (64), 2018, pp. 375-8. doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-87
- Sizova, Kseniia and Soshenko, Svitlana. "Zaluchennia do chytannia: dytynotsentrovanyi pidkhid." *Shliakhy podolannia kryzy chytannia: sotsialnokomunikatsiyni ta psykhologopedahohichnyi aspekty*. Kremenchuk: Redaktsiino-vydavnychi viddil Kremenchutskoho natsionalnoho universytetu imeni Mykhaila Ostrohradskoho, 2022, pp. 87-100.
- Tarasiuk, Tetiana. "Structural, Stylistic and Graphic Peculiarities of the Religious ABC-books and Primers." *Linguostylistic Studies*, iss. 4, 2016, pp. 221–34.
- Franko vid A do Ya. <https://starylev.com.ua/franko-vid-do-ya>
- Shevchenko vid A do Ya. <https://starylev.com.ua/shevchenko-vid-do-ya>

Стаття надійшла до редколегії 11.03.2024

MEMORIA

Нестерчук, Оксана. «Світлій пам'яті Ірини Денисівни Скорук». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 20, 2024, с. 75–9.

Nesterchuk, Oksana. "To the Bright Memory of Iryna Denysivna Skoruk." *Linguostylistic Studies*, iss. 20, 2024, pp. 75–9.

УДК 81(092)(477.82)+37(092)(477.82)

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2024-20-75-79>

СВІТЛІЙ ПАМ'ЯТІ ІРИНИ ДЕНИСІВНИ СКОРУК

Оксана Нестерчук

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

У статті висвітлено життєвий та науковий шлях української мовознавиці Ірини Денисівни Скорук (1957-2023), кандидата філологічних наук, доцента кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки. Розкрито основні напрямки її наукових досліджень, серед яких центральне місце посідають ономастика та антропонімія Волині, особливо структурно-семантичний аналіз прізвищ жителів Луцька та динаміка іменника міста у XX столітті. Охарактеризовано науковий доробок дослідниці, що налічує 56 праць, присвячених різним аспектам антропонімії – від етимології окремих прізвищ до класифікації різних словотвірних моделей. Відзначено її внесок у підготовку наукових кадрів як керівника дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук та члена спеціалізованої вченої ради. Підкреслено педагогічну діяльність та роботу над навчально-методичними посібниками, що стали цінним підґрунтям для майбутніх поколінь науковців.

Ключові слова: напрями наукових досліджень, підготовка наукових кадрів, педагогічна діяльність.

TO THE BRIGHT MEMORY OF IRYNA DENYSIVNA SKORUK

Oksana Nesterchuk

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

The article describes the life and scientific path of the Ukrainian linguist Iryna Denysivna Skoruk (1957-2023), Candidate of Philological Sciences and Associate Professor at the Department of History and Culture of the Ukrainian Language in the Lesya Ukrainka Volyn National University. It elucidates the main areas of her scientific research, among which the onomastics and anthroponymy of Volyn occupy a central place, especially the structural and semantic analysis of the surnames of the Lutsk residents and the dynamics of the city's most popular names in the 20th century. The scientific work of the researcher, which includes about 56 works devoted to various aspects of anthroponymy – from the etymology of individual surnames to the classification of various word-formation models, is characterized. Her contribution to the training of scientific personnel as a supervisor of dissertations for the

degree of Candidate of Philological Sciences and a member of the specialized academic council is emphasized, including her pedagogical activity and work on teaching aids, which became a valuable basis for future generations of scientists.

Key words: areas of scientific research, training of scientific personnel, pedagogical activity.

8 листопада 2023 року відійшла у вічність Ірина Денисівна Скорук, кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Волинського національного університету імені Лесі Українки. Усе її скромне життя – це приклад служіння науці і виховання молодих науковців.

Народилася І. Д. Скорук 25 жовтня 1957 року в с. Черемошне Ковельського району Волинської області у багатодітній сім'ї. Навчалася в рідному селі, а після закінчення школи – у Луцькому педагогічному училищі (1973–1977 рр.). Пізніше продовжила навчання у Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка. З 1987 року працювала в тодішньому Луцькому педагогічному інституті імені Лесі Українки. Освітнянську стежку в сім'ї продовжила дочка дослідниці – Скорук Олена Володимирівна, кандидат економічних наук, яка працює на факультеті економіки та управління у Волинського національного університету імені Лесі Українки.

У червні 2000 року під керівництвом І. М. Желєзняк захистила дисертацію «Динаміка антропонімікону м. Луцька в ХХ столітті» на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. У праці авторка проаналізувала 56 137 чоловічих і 52 980 жіночих особових імен та та 3 506 чоловічих і 3 375 жіночих польських, які були вживані у ХХ столітті в Луцьку. Щоб детально проаналізувати динаміку імен, авторка поділила це століття на десятиріччя, визначивши найбільш і найменш частотні імена.

З лютого 2000 року Ірина Денисівна працювала на кафедрі історії та культури української мови, одночасно в Луцькій гімназії № 21 імені Михайла Кравчука, де проводила факультативні заняття з українського правопису, консультувала учнів із тем мовознавчих досліджень. Про високий науковий рівень її праць та безперечні здобутки свідчить і те, що вона була членом спеціалізованої вченої ради К 32.051.02. у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, опонувала кандидатські дисертації. Вона була керівником двох кандидатських робіт з антропонімії Волинської області, тематика яких співзвучна із науковими уподобаннями Ірини Денисівни: О. Г. Нестерчук «Словотвір варіантів власних особових імен жителів Волинського Полісся» та Л. О. Лісова «Антропонімія півдня Волинської області».

Науковий доробок І. Д. Скорук налічує близько 56 наукових праць із ономастики, антропонімії різних куточків Волині. Домінантами наукової творчості дослідниці стали розвідки зі структури та семантики прізвищ жителів Волині, динаміки сучасного іменника. Серед мовознавчих зацікавлень Ірина Денисівна обрала вивчення антропонімії жителів м. Луцька. Значну частину праць присвячено структурно-семантичним

утворенням прізвищ: «Малопродуктивні моделі прізвищ м. Луцька» (2010), «Прізвища-імена в антропоніміконі м. Луцька» (2012), «Слов'янський шар в антропоніміконі м. Луцька в ХХ ст.» (1999), «Найпродуктивніші моделі прізвищ в антропоніміконі Луцька» (2007), «Відойконімні прізвища в антропоніміконі м. Луцька» (2007), «Прізвища на *-ик* в антропоніміконі м. Луцька» (2010), «Прізвища-композити в антропоніміконі м. Луцька» (2005), «Модель із суфіксом *-л-о* в антропоніміконі м. Луцька» (2011), «Структурно-семантичний аналіз прізвищ жителів Ківерцівського району Волинської області» (2018). Насамперед прізвища-композити та відойконімні утворення є важливою інформацією для дослідження культури і повсякденного життя українців.

У циклі статей про прізвищеві назви із формантами *-ець* і *-ло*, *-ко*, *-ай*, *-ей*, *-ій* розглянуто особливості їхньої словотвірної структури й семантики. У статті «Малопродуктивні моделі прізвищ м. Луцька» (2010) з'ясовано, що кількісно переважають прізвища на *-ець* із подвійною мотивацією. Структурно-семантична характеристика назв на *-ло* має значення агентивності або характеристики людини за якоюсь смішною рисою чи недоліком у вимові. Більшість із аналізованих відапелятивних прізвищ репрезентує втрачену живою мовою лексику.

Словотвірну структуру прізвищ з поліфункційними суфіксами *-ко*, *-ай*, *-ей*, *-ій* проаналізовано у розвідці «Прізвища з поліфункційними суфіксами в антропоніміконі м. Луцька» (2016). Серед великої кількості назв виділено утворення з неоднозначною словотвірною мотивацією: похідні від власних особових імен або апелятивів і похідні від патронімів. Також виявлені давні слов'янські або християнські імена з подвійною словотвірною мотивацією. Прізвища, які кваліфікуємо як назви-характеристики осіб з первісним значенням демінутивності, атрибутивності, суб'єктивної оцінки або ж із вказівкою на професію, – відапелятивні лексико-семантичні утворення.

Окреме зацікавлення дослідниці – імена жителів м. Луцька. Ономаст у розвідці «Характеристика чоловічого іменника м. Луцька в ХХ ст.» (1999) розглянула розвиток чоловічих імен упродовж 1900–1995 рр. У реєстрі найпопулярніші імена – традиційні імена, що активно функціонували не менше трьох-шести десятиріч, Анатолій, Андрій, Володимир, Олександр, Сергій та ін. Хоча є імена, які зазнали нового сплеску популярності з 1990-х років або мали різний ступінь уживаності (Антон, Артем, Владислав, Денис, Максим, Ярослав).

Значний репертуар чоловічих та жіночих імен описано у статті «Прізвища-імена в антропоніміконі м. Луцька» (2012), які протягом десятиліть при зміні функцій перетворилися у прізвища. Такі номени могли збігатися як із повними іменами, так і скороченими та демінутивними варіантами власних імен. Суфікси *-ок*, *-уля*, *-ун*, *-усь*, *-уга* засвідчують велику кількість розмовних варіантів імен, які семантичним шляхом перейшли у прізвища (Євтушок, Гарусь, Карпусь, Микуля, Міхуля, Коцун, Катюга < Катерина). Ірина Денисівна засвідчує, що саме «власні імена людей – важливе

джерело для творення українських прізвищ, які сьогодні репрезентують різноструктурні розмовні варіанти імен, вживані у минулому» (Скорук 122).

Не оминули уваге дослідниці й польські прізвища в антропоніміконі м. Луцька («Польські прізвища на *-ski* в антропоніміконі м. Луцька» (2020), «Польські прізвища на *-owicz/-ewicz* в антропоніміконі м. Луцька» (2020), «Польські відапелятивні прізвища в антропоніміконі м. Луцька» (2019)), переважно відойконімного та відтопонімного творення, а також з апелятивною основою, що свідчить про велику продуктивність словотвірних моделей.

Об'єктом спеціальних студій стала етимологія окремих прізвищ, оскільки в основі багатьох прізвищевих назв лежить втрачена лексика. Для інтерпретації окремих основ та неоднозначної словотвірної мотивації дослідниця присвятила розвідки «До етимології антропоніма Корсай» (1995), «До етимології прізвища Коренга» (1996), «Історична антропонімія м. Луцька з точки зору її походження» (1997).

Ірина Денисівна підготувала ряд підручників та методичних посібників. У співавторстві з С. М. Локайчук та О. І. Приймачок вийшов друком посібник «Українська мова в професійному спілкуванні» (2019). Разом із колегами видано «Українська мова за професійним спрямуванням: збірник тестових завдань» (2020). У 2021 році – посібник І. Д. Скорук та С. К. Богдан «Курсова робота з української мови», в якому йдеться про порядок виконання курсової та дипломної робіт, загальні вимоги до їх структури й оформлення, збір ономастичного матеріалу, його систематизацію та лінгвістичний опис.

Вся творча спадщина І. Д. Скорук є результатом багаторічної клопіткої праці, яка завжди слугуватиме надійним підґрунтям для майбутніх мовознавчих розвідок.

Дослідниця завжди вирізнялася своєю шляхетністю та інтелігентністю, доброзичливістю. Ніколи не відмовляла у проханні чи зверненні молодих науковців, завжди уміла поєднувати серйозне із жартівливим. Тому ми, кафедрали та колишні аспіранти, любили і поважали Ірину Денисівну за чуйне ставлення, велику душевну щедрість, глибоку мудрість і життєдайний оптимізм. Світла пам'ять про Ірину Денисівну Скорук буде збережене в люблячих серцях рідних, колег, вихованців.

Список використаної літератури

- Скорук, Ірина. «До етимології антропоніма Корсай». *Реконструктивні можливості ономастики*. Київ, 1995.
- Скорук, Ірина. «До етимології прізвища Коренга». *Матеріали XLII наукової конференції професорсько-викладацького складу і студентів Волинського державного університету*. Ч. 3. Луцьк, 1996, с. 186.
- Скорук, Ірина. «Історична антропонімія м. Луцька з точки зору її походження». *Ономастика та етимологія: збірник наукових праць на честь 65-річчя Ірини Михайлівни Железняк*. Київ, 1997, с. 217–23.
- Скорук, Ірина. «Малопродуктивні моделі прізвищ м. Луцька». *Студії з ономастики та етимології*. Луцьк: ВМА «Терен», 2010, с. 226–35.

- Скорук, Ірина. «Польські відапелятивні прізвища в антропоніміконі м. Луцька». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 11, 2019, с. 155–65.
- Скорук, Ірина. «Польські прізвища на -owicz/-ewicz в антропоніміконі м. Луцька». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 13, 2020, с. 154–63.
- Скорук, Ірина. «Прізвища-імена в антропоніміконі м. Луцька». *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: Філологічні науки. Мовознавство*, № 1, 2012, с. 124–30.
- Скорук, Ірина. «Прізвища з поліфункційними суфіксами в антропоніміконі м. Луцька». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 5, 2016, с. 189–200.
- Скорук, Ірина. «Слов'янський шар в антропоніміконі м. Луцька в XX ст.». *Slavika ta baltica v onomastytsi Ukrainy*. Київ, 1999, с. 147–60.
- Скорук, Ірина. «Характеристика чоловічого іменника м. Луцька в XX ст.». *Мовознавство*, № 2–3, 1999, с. 35–42.

References

- Skoruk, Iryna. "Do etymolohii antroponima Korsai." *Rekonstruktyvni mozhlyvosti onomastyky*. Kyiv, 1995.
- Skoruk, Iryna. "Do etymolohii prizvyshcha Korenha." *Materialy KhLII naukovoї konferentsii profesorsko-vykladatskoho skladu i studentiv Volynskoho derzhavnoho universytetu*. Vol. 3. Lutsk, 1996, p. 186.
- Skoruk, Iryna. "Istorychna antroponimiia m. Lutska z tochky zoru yii pokhodzhennia." *Onomastyka ta etymolohiia: zbirnyk naukovykh prats na chest 65-richchia Iryny Mykhailivny Zheliezniak*. Kyiv, 1997, pp. 217–23.
- Skoruk, Iryna. "Maloproduktyvni modeli prizvyshch m. Lutska." *Studii z onomastyky ta etymolohii*. Lutsk: VMA "Teren", 2010, pp. 226–35.
- Skoruk, Iryna. "Polish Surnames Motivated by Appellatives in the Anthroponymicon of Lutsk." *Linguostylistic Studies*, iss. 11, 2019, pp. 155–65.
- Skoruk, Iryna. "Polish Surnames Ending in -owicz/-ewicz in the Anthroponymicon of Lutsk." *Linguostylistic Studies*, iss. 13, 2020, pp. 154–63.
- Skoruk, Iryna. "Prizvyshcha-imena v antroponimikoni m. Lutska." *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky: Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, iss 1, 2012, pp. 124–30.
- Skoruk, Iryna. "Surnames with Multifunctional Suffixes in the Anthroponymicon of Lutsk." *Linguostylistic Studies*, iss. 5, 2016, pp. 189–200.
- Skoruk, Iryna. "Slovianskyi shar v antroponimikoni m. Lutska v XX st." *Slavika ta baltica v onomastytsi Ukrainy*. Kyiv, 1999, pp. 147–60.
- Skoruk, Iryna. "Kharakterystyka cholovichoho imennyka m. Lutska v XX st." *Movoznavstvo*, № 2–3, 1999, pp. 35–42.

Стаття надійшла до редколегії 21.04.2024

Садова, Лариса. «Життя, віддане науці (життєвий і науковий шлях Ірини Денисівни Скорук)». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 20, 2024, с. 80–86.
Sadova, Larysa. "Life Dedicated to Science: Life and Scientific Activities of Iryna Denysivna Skoruk." *Linguostylistic Studies*, iss. 20, 2024, pp. 80–86.

УДК 81(092)(477.82)+37(092)(477.82)

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2024-20-80-86>

ЖИТТЯ, ВІДДАНЕ НАУЦІ (ЖИТТЄВИЙ І НАУКОВИЙ ШЛЯХ ІРИНИ ДЕНИСІВНИ СКОРУК)

Лариса Садова

Луцький національний технічний університет,
Луцьк, Україна

Стаття присвячена пам'яті української мовознавиці Ірини Денисівни Скорук, кандидата філологічних наук, доцента Волинського національного університету імені Лесі Українки. Висвітлено її науковий доробок у галузі ономастики, зокрема дослідження динаміки антропонімікону Луцька ХХ століття та структурно-семантичний аналіз прізвищ волинян. Розкрито значення її дисертаційної роботи, в якій проаналізовано понад 100 тисяч ім'явжитків новонароджених, та окреслено основні напрями наукових пошуків дослідниці. Охарактеризовано її внесок у підготовку наукових кадрів як наукового керівника та роль у формуванні інтересу студентів до ономастичних досліджень. Змальовано особистісні якості науковиці – доброзичливість, толерантність, відкритість, щирість та невичерпну любов до рідних, колег і студентів.

Ключові слова: ономастика, антропоніміка Луцька, наукові інтереси дослідника, особистісні якості.

LIFE DEDICATED TO SCIENCE: LIFE AND SCIENTIFIC ACTIVITIES OF IRYNA DENYSIVNA SKORUK

Larysa Sadova

Lutsk National Technical University, Lutsk, Ukraine

The article is dedicated to the memory of the Ukrainian linguist Iryna Denysivna Skoruk, Candidate of Philological Sciences and Associate Professor at Lesya Ukrainka Volyn National University. The article elucidates her scientific achievements in the field of onomastics, in particular, the study of the anthroponymy dynamics of Lutsk in the 20th century and the structural and semantic analysis of the Volyn residents' surnames. The significance of her research work, which analyzed more than 100 thousand newborns' names, is revealed, and the main directions of the researcher's scientific interests are outlined. The scholar's contribution to the training of scientific staff as a scientific supervisor and her role in forming students' interest in onomastic research are characterized. The article describes also the personal qualities of the scientist – amiability, tolerance, openness, sincerity, and inexhaustible love for relatives, colleagues, and students.

Key words: onomastics, anthroponymy of Lutsk, researcher's scientific interests, personal qualities.

8 листопада 2024 року мине рік, як не стало волинської науковиці, викладачки Волинського національного університету імені Лесі Українки, світлої та надзвичайно доброзичливої людини та вчителя для сотень волинських студентів, толерантної та мудрої наставниці Ірини Денисівни Скорук.

Ірина Денисівна Скорук народилася 25 жовтня 1957 року в селі Черемошне Ковельського району Волинської області. Упродовж 1973–1977 рр. навчалася в Луцькому педагогічному училищі, пізніше – в Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка. З 1987 року працювала в Луцькому педагогічному університеті імені Лесі Українки (зараз Волинський національний університет імені Лесі Українки). У січні 2000 року захистила кандидатську дисертацію «Динаміка антропонімікону м. Луцька в ХХ столітті» (науковий керівник І. М. Желізняк).

У дисертації досліджено склад і розвиток чоловічої та жіночої підсистем українського іменника м. Луцька в ХХ ст. На основі 56 137 чоловічих і 52 980 жіночих ім'явжитків новонароджених 1900–1995 років простежено формування сучасного антропонімікону міста, з'ясовано специфіку та основні закономірності і тенденції його розвитку (Скорук, *Динаміка антропонімікону*). У роботі до аналізу було залучено величезний за обсягом пласт антропонімів, простежено його зв'язок із віросповіданням особи, а також проаналізовано динаміку іменника м. Луцька протягом близько ста років. Здійснене дослідження не втрачає актуальності та цінності для сучасної антропоніміки. Укладена І. Д. Скорук картотека антропонімів, як і майже готова до друку монографія, написана на основі дисертаційного дослідження, суттєво збагатили б сучасну регіональну антропоніміку. Результати наукового опрацювання іменника м. Луцька було оприлюднено в ряді статей авторки (Скорук, *Розвиток*; Скорук, *Слов'янський*; Скорук, *Характеристика*).

Серед пізніших наукових зацікавлень дослідниці – сучасні прізвища жителів м. Луцька. Ірина Денисівна зібрала значну за обсягом картотеку прізвищ лучан, мала намір оприлюднити її у вигляді лексикографічної праці, намагалася дібрати ті принципи, які б найкраще відобразили засвідчений нею лексикографічний матеріал (Скорук, *Словник*). В окремих статтях дослідниці проаналізовано прізвища-композиції, твірні основи прізвищ, малопродуктивні словотвірні моделі прізвищ жителів м. Луцька (Скорук і Комісарова; Скорук, *Малопродуктивні*; Скорук, *Прізвища-композиції*; Скорук, *Про походження*; Скорук, *Структурно-семантичний*; Скорук, *Твірні*). Ряд статей Ірина Денисівна присвятила вивченню польських прізвищ в антропоніміконі м. Луцька (Скорук, *Польські відапелятивні*; Скорук, *Польські прізвища*).

Об'єктом наукових досліджень Ірини Денисівни були історична антропонімія з точки зору її походження, а також етимологія прізвищ з непрозорою семантикою. Вагомим внеском в сучасну антропоніміку став етимологічний аналіз прізвищ *Коренга, Корсай* [Скорук, *До етимології*; Скорук, *Історична*].

Значною частиною доробку Ірини Денисівни Скорук є публікації зібраного та впорядкованого ономастичного матеріалу, який дослідниця вводила до наукового обігу. Провідне українське ономастичне видання «Студії з ономастики та етимології» періодично оприлюднювало зібрані Іриною Денисівною матеріали до Словників прізвищ, прізвиськ, мікротопонімів Волині (Скорук, *Матеріали*). Зацікавлення новинками ономастичної літератури переростало в ряд робіт, присвячених рецензуванню монографічних досліджень сучасної та історичної антропонімії (Скорук, *Рецензія*).

Під науковим керівництвом Ірини Денисівни Скорук було захищено дві дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (Л. О. Лісова (Л. О. Садова) «Антропонімія півдня Волинської області» (2014), О. Г. Нестерчук «Словотвір варіантів власних особових імен жителів Волинського Полісся» (2014)).

Вдалим та масштабним узагальненням творчого досвіду Ірини Денисівни Скорук у царині наукової роботи зі студентами став посібник «Курсова і дипломна робота з ономастики» (Луцьк, 2014. 296 с.). У значній за обсягом роботі систематизовано теоретичні матеріали, які можуть бути актуальними в написанні курсових та дипломних робіт, наведено зразки різних структурних елементів таких робіт, подано широкий перелік можливих тем для курсових та дипломних робіт (Скорук, *Курсова*).

Для багатьох студентів Ірина Денисівна Скорук стала наставницею в студентській та подальшій науковій діяльності, відкривши їм галузь ономастики. Ірина Денисівна вміла зацікавити, пробудити інтерес до дослідження власних назв, приділити свій час та увагу кожному юному другокурсникові, який робив перші спроби наукових досліджень, тому курсові роботи під керівництвом Ірини Денисівни Скорук закономірно та плавно переростали в якісні дипломні роботи. Чимало випускників університету різних років навчання, а також різних спеціальностей з невимовною теплотою згадують Ірину Денисівну як кваліфікованого педагога та надзвичайно доброзичливу та толерантну людину, яка вміла побачити у кожному студентові насамперед його унікальність, неповторність як людини.

Ірина Денисівна була надзвичайно відкритою та щирою, книги з її величезної домашньої бібліотеки з сотнями видань з ономастики ставали теоретичним підґрунтям для багатьох наукових робіт. Досі неймовірно теплими залишаються спогади про добряче зачитану монографію

Ю. К. Редька «Сучасні українські прізвища», з якої для мене почалося вивчення антропонімії, а також про книгу С. Є. Панцьо «Антропонімія Лемківщини», яка стала першою серед цілого ряду книг, подарованих Іриною Денисівною. Вона майстерно координувала студентську наукову роботу, вдало добираючи наукову літературу відповідно до рівня кожного студента, поступово поглиблюючи його знання та формуючи вміння створювати власні наукові тексти.

Написання курсових робіт та студентських наукових досліджень під керівництвом Ірини Денисівни Скорук завжди було творчим та натхненним процесом, який посилювали та підтримували часом досить тривалі, проте аж ніяк не обтяжливі години наукових консультацій, що переростали в щирі розмови про антропонімію, її проблемні питання, найновіші видання та останні ономастичні події, сучасних дослідників-ономастів.

Ірина Денисівна Скорук була залюбленою в Слово, у власні назви, щирість цих переживань випромінювалася в просторі, який панував навколо неї (численні томи наукової та художньої літератури були гармонійною частиною її домашнього та кафедрального простору), у щоденних глибоких розмовах про антропоніміку, а також у повсякчасному невичерпному зацікавленні походженням нових нещодавно почутих прізвищ, рідкісних для її рідного Луцька та Волині імен, давніх місцевих мікротопонімів.

Ірина Денисівна була втіленням толерантності та терпимості, щирості та доброзичливості, у всьому бачила позитив та можливість для розвитку. Вона наче випромінювала навколо себе невичерпну та незгасну ауру любові, навколо якої гуртувалася сім'я, теплом якої зігрівалися чоловік, діти та внуки, якої вистачало на багатьох близьких людей та родичів, друзів, аспірантів, численних студентів, багатьох колег. Вона знаходила час та можливість на щоденну турботу про найрідніших (сім'я, а особливо внуки Ірини Денисівни були її найбільшою любов'ю). Красномовна деталь: улюблений кіт Річі не відходив від Ірини Денисівни протягом годин наукової роботи, сповна насолоджуючись її присутністю поруч, і це відчуття радості від спілкування, очевидно, було взаємним та непідробним.

Рей Бредбері вустах персонажів одного із своїх творів говорить: «Кожен має залишити щось після себе. Щось, чого торкалися твої руки. І в чому після смерті твоя душа знайде собі притулок. Мій дід давно помер, але якби можна було придивитися до мого мозку, то в його звивинах ви могли б побачити відбитки дідових пальців». На життєвому шляху кожної людини трапляються люди, даровані Небом, які залишають незгладимий слід в нашій душі, слід, який викарбуваний світлом їхнього розуму та теплом їхньої любові. Із невимовною прихильністю і вдячністю згадую душевне тепло Ірини Денисівни, її невичерпну життєву мудрість, глибину знань. Неймовірна доброта, щирість та відкритість Ірини Денисівни завжди залишиться в наших серцях.

Список використаної літератури

- Скорук, Ірина і Комісарова, Анастасія. «Відіменні прізвища жителів смт Володимирець Рівненської області». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 81–90.
- Скорук, Ірина. *Динаміка антропонімікону м. Луцька в XX ст.* Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 1999.
- Скорук, Ірина. «До етимології прізвища *Коренга*». *Матеріали XLII наукової конференції професорсько-викладацького складу і студентів Волинського державного ун-ту ім. Лесі Українки*. Луцьк, 1996, ч. 3. с. 186–7.
- Скорук, Ірина. «До етимології антропоніма *Корсай*». *Реконструктивні можливості ономастики: тези доповідей і повідомлень наукового семінару*. Київ, 1995, с. 51.
- Скорук, Ірина. «Історична антропонімія м. Луцька з точки зору її походження». *Ономастика та етимологія: збірник наукових праць на честь 65-річчя І. М. Железняк*, відп. ред. О. П. Карпенко. Київ, 1997, с. 217–23.
- Скорук, Ірина. *Курсова і дипломна робота з ономастики*. Луцьк: Вежа-Друк, 2014.
- Скорук, Ірина. «Малопродуктивні моделі прізвищ м. Луцька». *Студії з ономастики та етимології. 2010*. Луцьк: ВМА «Терен», 2010. С. 226–35.
- Скорук, Ірина. «Матеріали до Словника мікротопонімів Волинської обл.». *Студії з ономастики та етимології. 2009*. Київ: Довіра, 2009, с. 312–15.
- Скорук, Ірина. «Матеріали до Словника прізвищ Камінь-Каширського району Волинської обл.». *Студії з ономастики та етимології. 2008*. Київ: Пульсари, 2008, с. 283–90.
- Скорук, Ірина. «Польські відапелятивні прізвища в антропоніміконі м. Луцька». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 11, 2019, с. 155–65.
- Скорук, Ірина. «Польські прізвища на -ski в антропоніміконі м. Луцька». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 12, 2020, с. 183–93.
- Скорук, Ірина. «Польські прізвища на -owicz / -ewicz в антропоніміконі м. Луцька». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 13, 2020, с. 154–63.
- Скорук, Ірина. «Прізвища-композити в антропоніміконі м. Луцька». *Актуальні питання антропоніміки: збірник матеріалів наукових читань пам'яті Ю. К. Редька*. Київ, 2005, с. 207–17.
- Скорук, Ірина. «Про походження деяких прізвищ жителів м. Луцька». *Філологічні студії*, вип. 1, 1996, с. 111–6.
- Скорук, Ірина. «Рецензія: Буга Т. В. Динаміка особових імен Центральної Донеччини (кінець XIX – початок XX ст.). Донецьк: ДонНУ, 2013». *Студії з ономастики та етимології. 2014*. Київ, 2014, с. 199–204.
- Скорук, Ірина. «Рецензія: Єфименко І. В. Дослідження з антропонімії. Київ, 2021». *Студії з ономастики та етимології. 2022*. Київ, 2022, с. 263–7.
- Скорук, Ірина. «Розвиток чоловічого іменника м. Луцька в XX ст.». *Мовознавство*, № 2–3, 2000, с. 35–42.
- Скорук, Ірина. «Словник прізвищ м. Луцька : принципи укладання». *Студії з ономастики та етимології. 2011–2012*, відп. ред. О. П. Карпенко, В. П. Шульгач. Київ, 2012, с. 232–40.
- Скорук, Ірина «Слов'янський шар в антропоніміконі м. Луцька в XX ст.». *Slavica та Baltica в ономастиці України: збірник наукових праць*, відп. ред. І. М. Железняк. Київ, 1999, с. 147–60.
- Скорук, Ірина і Случик, Андрій. «Структурно-семантичний аналіз прізвищ жителів Ківерцівського району Волинської області». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 9, 2018, с. 119–33.

- Скорук, Ірина. «Твірні основи прізвищ м. Луцька». *Наукові записки аспірантів: збірник наукових праць*, відп. ред. В. І. Гончаров. Київ, 1997, с. 37–41.
- Скорук, Ірина. «Характеристика жіночого іменника м. Луцька в XX ст.». *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки : Філологічні науки*, № 6, 1999, с. 33–9.

References

- Skoruk, Iryna and Komissarova, Anastasia. "The Volodymyrets Village of Rivne Region Residents' Surnames Derived from First Names." *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 81–90.
- Skoruk, Iryna. *Dynamika antroponimikonu m. Lutska v XX st.* PhD Thesis Abstract. Kyiv, 1999.
- Skoruk, Iryna. "Do etymolohii prizvyshcha Korenha." *Materialy XLII naukovoї konferentsii profesorsko-vykladatskoho skladu i studentiv Volynskoho derzhavnoho un-tu im. Lesi Ukrainky*. Lutsk, 1996, part 3, pp. 186–7.
- Skoruk, Iryna. "Do etymolohii antroponima Korsai." *Rekonstruktyvni mozhlyvosti onomastyky: tezy dopovidei i povidomlen naukovoho seminaru*. Kyiv, 1995, pp. 51.
- Skoruk, Iryna. "Istorychna antroponimiiia m. Lutska z tochky zoru yii pokhodzhennia." *Onomastyka ta etymolohiia: zbirnyk naukovykh prats na chest 65-richchia I. M. Zheliezniak*, edited by O. P. Karpenko. Kyiv, 1997, pp. 217–23.
- Skoruk, Iryna. *Kursova i dyplomna robota z onomastyky*. Lutsk: Vezha-Druk, 2014.
- Skoruk, Iryna. "Maloproduktyvni modeli prizvyshch m. Lutska." *Studii z onomastyky ta etymolohii*. 2010. Lutsk: VMA "Teren", 2010, pp. 226–35.
- Skoruk, Iryna. "Materialy do Slovnika mikrotoponimiv Volynskoi obl." *Studii z onomastyky ta etymolohii*. 2009. Kyiv: Dovira, 2009, pp. 312–15.
- Skoruk, Iryna. "Materialy do Slovnika prizvyshch Kamin-Kashyrskoho raionu Volynskoi obl." *Studii z onomastyky ta etymolohii*. 2008. Kyiv: Pulsary, 2008, pp. 283–90.
- Skoruk, Iryna. "Polish Surnames Motivated by Appellatives in the Anthroponymicon of Lutsk." *Linguostylistic Studies*, iss. 11, 2019, pp. 155–65.
- Skoruk, Iryna. "Polish Surnames Ending in -ski in the Anthroponymicon of Lutsk." *Linguostylistic Studies*, iss. 12, 2020, pp. 183–93.
- Skoruk, Iryna. "Polish Surnames Ending in -owicz/-ewicz in the Anthroponymicon of Lutsk." *Linguostylistic Studies*, iss. 13, 2020, pp. 154–63.
- Skoruk, Iryna. "Prizvyshcha-kompozyty v antroponimikoni m. Lutska." *Aktualni pytannia antroponimimiky: zbirnyk materialiv naukovykh chytan pamiati Yu. K. Redka*. Kyiv, 2005, pp. 207–17.
- Skoruk, Iryna. "Pro pokhodzhennia deiakvykh prizvyshch zhyteliv m. Lutska." *Filolohichni studii*, iss. 1, 1996, pp. 111–6.
- Skoruk, Iryna. "Retsenziia: Buha T. V. Dynamika osobovykh imen Tsentralnoi Donechchyny (kinets XIX – pochatok XX st.). Donetsk: DonNU, 2013". *Studii z onomastyky ta etymolohii*. 2014. Kyiv, 2014, pp. 199–204.
- Skoruk, Iryna. "Retsenziia: Yefymenko I. V. Doslidzhennia z antroponimii. Kyiv, 2021." *Studii z onomastyky ta etymolohii*. 2022. Kyiv, 2022, pp. 263–7.
- Skoruk, Iryna. "Rozvytok cholovichoho imennyka m. Lutska v KhKh st." *Movoznavstvo*, No 2–3, 2000, pp. 35–42.
- Skoruk, Iryna. "Slovyk prizvyshch m. Lutska : pryntsypy ukladannia." *Studii z onomastyky ta etymolohii*. 2011–2012, edited by O. Karpenko, V. Shulhach. Kyiv, 2012, pp. 232–40.

- Skoruk, Iryna. "Slovianskyi shar v antroponimikoni m. Lutska v XX st." *Slavica ta Baltica v onomastytsi Ukrainy*, edited by I. M. Zheliezniak. Kyiv, 1999, pp. 147–60.
- Skoruk, Iryna, and Sluchyk, Andrii. "Structural and Semantic Analysis of Kivertsy District of Volyn Region Residents' Surnames." *Linguostylistic Studies*, iss. 9, 2018, pp. 118–32.
- Skoruk, Iryna. "Tvirni osnovy pryzvyshch m. Lutska." *Naukovi zapysky aspirantiv: zbirnyk naukovykh prats*, edited by V. I. Honcharov. Kyiv, 1997, pp. 37–41.
- Skoruk, Iryna. "Kharakterystyka zhinochoho imennyka m. Lutska v XX st." *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky : Filolohichni nauky*, No 6, 1999, pp. 33–9.

Стаття надійшла до редколегії 16.05.2024

Наукове видання

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ СТУДІЇ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ВИПУСК 20

Редактори *Л. П. Павленко, Л. Є. Смалько*
Технічне редагування та верстка *Т. М. Тарасюк*

Адреса редакції: 43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13; тел./факс +38(0332)24-10-07;
телефон редколегії (0332)24-83-67; електронна адреса: lingvostud@ukr.net
Засновник і видавець – Волинський національний університет імені Лесі Українки.
(43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13).

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4513 від 28.03.2013 р.

Формат 60×84^{1/8}. Папір офсетний. Гарн. Таймс. Друк цифровий.
Обсяг 13,25 ум. друк. арк., 13,18 обл.-вид. арк. Наклад 100 пр. Зам. 183.

Виготовлювач – Вежа-Друк (43021, м. Луцьк, вул. Шопена, 12).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.